

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNİ SEMBOLLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ:
İSLAMCI DERGİLERDEKİ AYASOFYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGE BETÜL KAYA

BURSA-2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNÎ SEMBOLLERİN SOSYOLOJİK ANALİZİ:
İSLAMCI DERGİLERDEKİ AYASOFYA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge Betül KAYA

Danışman:
Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

BURSA – 2022

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda **701821056** numaralı **Özge Betül Kaya**'nın hazırladığı "**Dinî Sembollerin Sosyolojik Analizi: İslamcı Dergilerdeki Ayasofya Örneği**" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı ....../....../20.... günü ..... - ..... saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın ..... (başarılı / başarısız) olduğuna ..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Vejdi Bilgin
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdurrahman Kurt
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ekber Şah Ahmedi
Bursa Teknik Üniversitesi

....../....../ 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29 /06 /2022

Tez Başlığı / Konusu: Dinî Sembollerin Sosyolojik Analizi: İslamcı Dergilerdeki Ayasofya Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin, 29 /06 /2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29.06.2022

Adı Soyadı: Özge Betül Kaya
Öğrenci No: 701821056
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Din Sosyolojisi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Vejdi Bilgin
29.06.2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans çalışması olarak sunduğum "Dini Sembollerin Sosyolojik Analizi: İslamcı Dergilerdeki Ayasofya Örneği" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarn kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Özge Betül Kaya

Öğrenci No : 701821056

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Sosyolojisi

Tezin Türü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı Soyadı : Özge Betül Kaya
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Vejdi Bilgin

Dini Sembollerin Sosyolojik Analizi: İslamcı Dergilerdeki Ayasofya Örneği

Bu çalışma, İslamcılar için sembolik anlamı olan Ayasofya'yı önemli kılan hususları ortaya koymak ve sembollerin gruplar üzerindeki etkilerinin tespitini amaçlayan bir araştırmadır. Çalışma metodu olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Daha kapsamlı araştırma yapmak için içerik ve söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu, İslamcı yazarlar oluşturmaktadır. Bu araştırma, Ayasofya'nın müze olduğu 1934 tarihinden sonraki söylemleri içermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde Ayasofya'nın sembol olması sebebiyle kimlik ve toplumsal hafıza ile olan ilişkisi kavramsal bir çerçevede ortaya konulmuştur. Son bölümde ise İslamcı yazarların Ayasofya söylemleri ile ilgili sınıflandırmalar yapılarak analiz edilmiştir. Bu bölümde Ayasofya'nın sembolik gücünün kaynağının tespit edilmesi ve toplumu etkileyen önemli unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sembol, sosyal hafıza, kimlik, Ayasofya

ABSTRACT

Name & Surname : Özge Betül Kaya
University : Bursa Uludağ University
Institute : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Subfield : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Date Of Degree Awarded : .../.../2022
Supervisor : Professor Doctor Vejdi BİLGİN

Sociological Analysis of Religious Symbols: The Case of Hagia Sophia in Islamic Journals

This study is a research aimed at identifying the issues that make Hagia Sophia, which has a symbolic meaning for Islamists, important and determining the effects of symbols on groups. As a method of study, a qualitative research method was adopted. Content and discourse analysis techniques were used to conduct more comprehensive research. Islamist authors constitute the sample group of the study. This research includes discourses after 1934, when Hagia Sophia was a museum. In the first chapter, the relationship between identity and social memory due to the fact that Hagia Sophia is a symbol has been revealed in a conceptual framework. In the last section, classifications related to the Hagia Sophia discourses of Islamist authors have been made and analyzed. In this section, it is aimed to determine the source of the symbolic power of Hagia Sophia and to determine the important elements affecting the society.

Keywords: Symbol, Social Memory, Identity, Hagia Sophia

ÖNSÖZ

Semboller, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları olup kimlik ve hafızanın ortak noktasını oluşturmakta ve bunların inşa sürecinde önemli bir araç konumunda yer almaktadır. Bunun yanında bireyin düşüncelerinin ve inançlarının toplum tarafından görünürlük kazanması da sembol ile gerçekleşmektedir. Bu sebeple çalışmamızda sembollerin toplumsal yönü analiz edilecektir.

Ayasofya, asırlarca önemini kaybetmeyen ve gündem olmaya devam eden bir semboldür. Ayasofya'nın aktüel olma sebebinin, tek bir yönden ele alınması eksik yorumlara sebep olacağı için sembolün derinlemesine incelenmesi gereklidir. Çünkü bu mabet, çok yönlü bir mekân olup tarihi, siyasi, dini, hukuki boyutlara sahiptir. Fetihle birlikte sembol olan Ayasofya'nın, günümüze kadar gelen durumlarının İslamcı yazarlardaki yansımalarının analizi, bu alanda yapılan tezlere katkı ve rehberlik sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sembol, toplumsal hafıza ve kimlik kavramları ile çerçeve çizilmektedir. Sembol kavramının tanımı, işlevleri, çeşitleri ele alındıktan sonra dinî semboller ve toplum ilişkisi incelenmektedir. İkinci başlık altında kimliğin kavramsal tanımı ile kimlik ve toplumsal hafıza ilişkisine yer verilmektedir. Bunun yanında modernite sonrasında kimlik kavramındaki değişimden ve sembollerin kimlik üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Son olarak toplumsal hafıza kavramı ve mekândaki yansımaları ile bu bölüm tamamlanmaktadır. Belirtilmesi gereken bir husus da şudur: Mekânın birçok işlevi vardır. Fakat bu bölümde sadece mekânın toplumsal ve siyasi işlevleri; konu ile bağlantılı olduğu için incelenecektir.

İkinci bölümde ise 1934 yılı sonrasında İslamcı dergilerde yer alan Ayasofya söylemleri üzerinde durulmaktadır. Ayasofya hakkındaki söylemler; tarihi, dini, siyasi ve hukuki konu başlıklarına göre tasnif edilecektir.

Çalışma konusunun belirlenmesi ve diğer aşamalarda desteğini her fırsatta hissettiğim, tecrübesi ve bilgi birikimi ile yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Vejdi Bilgin'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Sevgisini ve güvenini her daim hissettiğim, her türlü kararına saygı duyan, ilmi birikimi, hayat tecrübesi ile bana rehberlik eden hayatım boyunca maddi manevi her türlü yardımını esirgemeyen, arkamdaki gücüm sevgili babam Prof. Dr. Ali Kaya'ya, hayata

bakış tarzını örnek aldığım, sevgisini, sabrını derinden hissettiğim, maddi manevi yardımını eksik etmeyen, fedakârlıklarla beni büyütüp yetiştiren, dualarını esirgemeyen annem Aynur Kaya'ya, sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu süreçte sabır gösteren, dualarıyla yanımda olan, yardımını esirgemeyen, azimle yola devam etmem gerektiğini bana hatırlatan, beni teşvik eden sevgili ablalarım Medine Başbey ve Sümeyye Özdemir'e, sevgili kardeşim İrem Kaya'ya şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmamın başka çalışmalara katkısının olmasını diler, bir başarı söz konusu ise bu hocalarımın danışmanlığı ve bizi var eden Allah'ın muvaffak kılması ile mümkün olduğu bilincinde olduğumun bilinmesini dilerim.

Özge Betül Kaya

Bursa/2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SEMBOL KAVRAMI	7
1.1. Sembolün Tanımı ve Kökeni	7
1.2. İşaret ve Sembol Arasındaki Ayrım.....	9
1.3. Sembolün Unsurları	10
1.4. Sembollerin Ortaya Çıkış Süreci	11
1.5. Sembollerin Özellikleri	13
1.6. Sembollerin Fonksiyonları	16
1.7. Sembol Çeşitleri.....	20
1.8. Sembolizm ve Dinî Sembolizm	22
1.9. Dinî Semboller	25
1.9.1. Dinî semboller ve Toplum İlişkisi	25
1.9.2. Dinî Sembollerin Toplumdaki Değişimi	30
2. KİMLİĞİ OLUŞTURAN UNSUR: TOPLUMSAL HAFIZA	33
2.1. Kimlik.....	33
2.2. Modernite Sonrası Kimlik Kavramı.....	35
2.3. Kimlik İnşa Etmesi Açısından Dinî Semboller	37
2.4. Toplumsal Hafıza.....	39
2.5. Toplumsal Hafızanın Mekândaki Yansıması	42
2.5.1. Mekân.....	43
2.5.2. Mekânın İşlevleri	44

2.5.2.1.Mekânın Toplumsal Yönü	44
2.5.2.2.Mekânın Siyasi Yönü	45

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAFIZANIN BİR YANSIMASI OLARAK AYASOFYA SÖYLEMLERİ

1. KİLİSEDEN CAMİYE, CAMİDEN MÜZEYE.....	49
2. DİNÎ SÖYLEM	52
2.1. Hilal'in Haça karşı olan Zaferi	53
2.2. Fetih Hadisi ve Hz. Muhammed'in Övgüsü	57
2.3. Hilafet Merkezinin Sembolü	61
2.4. İslam Beldesinin Kalbi	63
2.5. "Köhnemiş" Bizans'a Karşı Müslümanların Zaferi.....	65
2.6. İslam Karşıtlığı	70
3. TARİHİ SÖYLEM.....	72
3.1. Zafer Abidesi	72
3.2. Kılıç Hakkı	75
3.3. Fetih Nişanesi	77
3.4. Ecdad Yadigarı	79
4. SİYASİ SÖYLEM	82
4.1. Siyasi Bağımsızlığın Sembolü	83
4.2. Siyasi Partiler	90
4.3. Müslüman Türk'ün Ülküsü	93
4.4. Milli Politika	96
5. MÜZEDEN CAMİYE DÖNÜŞME SONRASI İSLAMCILARIN YAKLAŞIMLARI	97
SONUÇ	108
BİBLİYOGRAFYA.....	111
EKLER.....	121

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
akt.	: Aktaran
a.s.	: Aleyhisselam
Bk.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
ed.	: Editör
FSM	: Fatih Sultan Mehmet
Hz.	: Hazreti
İng.	: İngilizce
md.	: Madde
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
No	: Numara
ts.	: Yıl belirtilmemiş
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Eğitim, aile, ekonomi, siyaset, din gibi kurumlar içerisinde yer alan semboller, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki alanla ilişkili olup yüklendiği işleve bağlı olarak belli kategoride ele alınmaktadır. Sembol aracılığıyla temsil edileni tanınması ve diğerlerinden ayıran vasfı hakkında bilgi sahibi olması, bireyin grupla bağ kurmasını sağlamakta ve toplumla ilişkisini ortaya koymaktadır. Yalnız sembollerin tek bir özelliğinden bahsedilmez bunun yanında tanıtma, temsil etme, bağ kurma, bütünleştirme, çatışma gibi işlevlere de sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Semboller, bireyin inanç ve düşüncelerine ışık tutmakta kimliklerin görünürlük kazanmasını sağlamaktadır. Nitekim bireyin mesleki, etnik ya da dini unsurları kılık kıyafete, değer verdiği objelere ve mekânlara bakılarak öğrenilebilir ve bunlar sayesinde bireyin kimliği ile ilgili bilgiler elde edilebilir.

Sembol ve kimlik durağan bir yapıya sahip olmamakla birlikte toplumsal şartlardan etkilenmektedir. Sekülerleşme, modernleşme, postmodernleşme gibi etkenler sembollere bakışı etkilediği gibi kimliği de dönüştürmektedir. Bu şartlar altında kimlikler, kimi zaman kalkan vazifesi görüp gruba bağlılığını arttırırken kimi zaman ise kaos ortamının bir parçası haline gelmektedir. Bu sebeple sembol-kimlik ilişkisi sosyolojinin ana konularından birini oluşturmaktadır.

Bireylerin olduğu kadar toplumların da hafızası vardır. Bireysel hafızanın insanların gündelik hayatını etkilediği gibi toplumsal hafıza da aile basamağından başlayarak eğitim, siyaset, gibi kurumları şekillendirmektedir. Toplumsal hafıza, toplumun değişiminde ve dönüşümünde önemli ve etkilidir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde yönetimin kararlarını etkileyen şeyhülislamlık görevinin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ortadan kaldırılması yeni bir inşa sürecinin sonucu olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak toplumsal hafızanın verili olmadığı, oluşum halinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ayasofya, yüzyıl geçmiş olsa da İslami ve tarihi değerlerine bağlı olan Türk milletini heyecanlandıran ve canlandıran bir eserdir. Sembolik değeri olan bu eser aracılığıyla toplumun zihin yapısı hakkında bilgi edinilmektedir. Çünkü toplumun anlam haritası; semboller, anıtlar ve söylemler üzerinden anlaşılmaktadır. Her türlü somut örnek veya sözlü ifadeler, toplumsal hafızanın ve kimliğin çözümlenmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın konusu, İslamcı dergilerde yer alan Ayasofya ile ilgili düşünce, yorum ve değerlendirmelerden hareketle toplumsal hafıza ve kimlik kavramlarıyla ilişkili olarak toplumun anlam haritasını incelemektir. Bu doğrultuda Ayasofya sembolünün toplumsal kurumlarla ilişkisini ve İslamcılar nezdindeki önemini tespiti yapılmaya çalışılmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Ayasofya'nın müze olma sürecinden sonra ortaya çıkan dini, siyasi ve sosyal şartlar göz önüne alındığında sembolik değerini kaybetmemesi toplumsal hafızayla ilişkilidir. Ayasofya'nın çok yönlü bir yapıya sahip olması Müslüman Türk kimliğine sahip toplum yapısının analizini kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmada İslamcı dergilerden hareketle Ayasofya'nın sembolik anlamlarının tespitini, İslamcı kesimin sözlerine ve eylemlerine etki eden bir sembolün, arka planını oluşturan unsurların belirlenmesi ve Ayasofya ile ilgili duyguların ve düşüncelerin şekillenmesinde toplumsal hafızanın rolünü tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada aşağıdaki soruların cevabı aranmıştır:

1. Ayasofya'nın İslamcılar nazarındaki önemi nedir?
2. Ayasofya'nın toplumsal hafıza ile ilişkisi nedir?
3. Ayasofya müze olduktan sonra İslamcı dergilerde hangi yönlelere vurgu yapılmıştır?
4. Toplumsal hafızanın yeniden inşa sürecinde Ayasofya'nın yeri nedir?
5. Ayasofya'nın günümüze kadar ulaşan etkisini siyasi güçten mi dini güçten mi almaktadır?

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada sosyal olguları bağlı oldukları ortam içerisinde görüşme, mülakat ve belgeleri incelemek suretiyle bilgi edinme ve analiz etmeye¹ imkân tanıdığı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler “incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesi”² anlamına gelen doküman incelemesi yöntemiyle toplanılmıştır. Veriler söylem analizi yöntemine göre değerlendirilmiştir. Söylem analizi; “hem yazılı metinlerde hem de sözlü bağlamlarda insanlar arasında kullanılan dilin incelenmesi”³ anlamına gelmektedir. Söylem analizi, verinin sosyal bağlamıyla birlikte ele alınmasını sağlar. Bu sebeple araştırmada kullanılacak en uygun yöntem olmasından ötürü söylem analizi tercih edilmiştir.

İlk bölümde kavramsal çerçeve oluşturulmuş. İkinci bölümde 1934 tarihinden sonraki dergilerden yola çıkarak elde edilen verilere bakılarak Ayasofya söylemleri belli başlıklarla sınıflandırılmış, toplumsal hafıza ve kimlik kavramlarıyla ilişkisi incelenmiştir.

Ayasofya örneği, farklı kimliklerin de ilgi alanları arasına girmektedir. Ancak farklı kesimlerin, milletlerin görüşlerinin ele alınması, konunun incelenmesini zorlaştıracaktır. Bu sebeple İslamcı dergiler çerçevesinde konu incelenmiştir. Bu dergiler, İslami hassasiyete sahip yazarların düşünce, yorum ve tepkilerini yansıtan önemli araç olması sebebiyle tercih edilmiştir. Ayrıca bu çalışma, modern dönemde siyasal alana dâhil olmak amacıyla İslamcılığı ideoloji olarak belirleyenlerin görüşleri merkeze alınarak ele alınmamıştır. Araştırma esnasında İslamcı tanımlaması siyasi bir anlam ifade etmemekte genel olarak dini kimliğin ön plana çıkması dolayısıyla Müslüman kimliğe sahip bireyleri temsil etmesinden dolayı kullanılmaktadır.

Araştırmada veriler İlem Vakfı'nın oluşturduğu İslamcı Dergi Projesi kapsamında dijitalle aktarılan dergilerden elde edilmiştir. Bu çerçevede 1911 yılından 2016 yılına kadar olan dönem arasında bir tarama yapılmış; araştırma, deneme, şiir, sohbet, haber, söyleşi, alıntı,

---

¹ Hamdi İslamoğlu - Ümit Alnıaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Beta Yayınları, 2019), 220.

² Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 72.

³ Songül Gül - Özlem Nizam, “Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2021), 189.

mektup gibi farklı türlerde 1008 yazı tespit edilmiş ve 253'ü incelenmiştir. Ayasofya söylemi, tespit edilen bu yazılar içerisinde kapak, başlıklar ya da metinler de geçmektedir. Ancak İslamcı dergilerde bu konunun benzer bağlamlarda ele alınması ve aynı alıntılarının yer alması sebebiyle kaynakların içerik bakımından tekrar ettiği görülmektedir. Bu sebeple 253 yazı çerçevesinde konu çalışılmıştır.

Araştırmanın konusu Ayasofya'nın müze olmasından sonraki dönemi kapsamaktadır. Ancak 1911 yılında yayımlanan *Sebilürreşad* dergisinde geçen "Ayasofya Cami Şerifinde İctimai İslami" başlıklı yazı incelenmiş olup konu ile ilgili bir bağlam kurulamamıştır. İncelenen dergiler arasında Ayasofya konusu ilk olarak 1948 yılında yayımlanan "Ayasofya Müzesine Ziyaret" başlıklı yazı ile *Selamet* dergisinde geçmektedir. Ayrıca 1948 yılında *Sebilürreşad* dergisinde Osman Yüksel Serdengeçti'ye ait olan "Ayasofya Yazısı Hakkında Dilekçe" başlıklı haber ile karşılaşılmıştır. Genellikle dergiler 1948'den itibaren 2016 yılına kadar olanları içermektedir. Ayasofya konusuna sıkça yer veren dergiler şunlardır: *Fedai, Son Karar, Sebil, Furkan, Serdengeçti, İslam Dünyası, Tohum, İslam'ın İlk Emri: Oku, İslam Medeniyeti, Yeniden Milli Mücadele, Hilal, Vesika, İslam Aylık Mecmua, Sur, Milli Gençlik, Baran, Girişim, Altınoluk, Yörüngen, Anadolu Gençlik, Vuslat, Cuma, Kardelen, İktibas.*

Çalışma esnasında ismi geçip de aktarılmayan dergilerle karşılaşmıştır. Her yıla özgü yayınlanmış eserin olmaması belli sayıda derginin incelenmesi araştırmanın bütüncül açıdan ele alınmasına engel olmuştur.

4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Ayasofya'nın sosyolojik analizi üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde benzer çalışmalara rastlanmamaktadır. Ayasofya ile ilgili çalışmalar turizm, siyasal bilimler, mimarlık, Türk Dili Edebiyatı, tarih, sanat tarihi alanları etrafında dönmektedir. Tarih ve siyasal bilimler alanında yapılan çalışmalarda Ayasofya hakkındaki görüşler alt başlık olarak verilmiş olup bunlar İslamcı dergiler özelinde bir çalışma değildir ve buna dair detaylı bir inceleme tespit edilememiştir.

Araştırmayla ilişkisi olan “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayasofya”⁴ başlıklı Abdullah İkinci’ye ait yüksek lisans tezi yabancı basının, Türk basının ve Diyanet’in Ayasofya hakkındaki görüşlerine ve Ayasofya’nın müze yapılması konusunda dışarıdan yapılan itirazlara ve tepkilere yer vermektedir. Osmanlı’dan bugüne Ayasofya ile ilgili kapsamlı araştırma yapılmasından dolayı önemli kaynak olarak kabul edilebilir.

Bu konuyla ilgili olarak “Türkiye’de İktidar İdeolojisinin Mekâna Yansıması: Ayasofya Örneği”⁵ adlı Erdal Şahin’e ait yüksek lisans tezi, Ayasofya’nın müze sonrası tepkilerine bir başlık altında yer vermiştir. Bu çalışma, Türkiye siyasi tarihinde Ayasofya’ya yapılan müdahalelere yer vererek çalışmamızda önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bunun yanında bazı sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine mülakat tekniği ile yer vermesi toplumun Ayasofya konusundaki algısı hakkında bilgiler sunması açısından değerlidir.

Faruk Karaaslan’ın “Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü”⁶ başlıklı doktora tezi araştırmamızın şekillenmesini sağlamıştır. Bu çalışmanın toplumsal hafıza kavramına dair kapsamlı bilgi sunması, Ayasofya’nın müze olmasını ve sonraki sürecin ele alınmasında çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal hafıza ile ilgili çalışmalara rehberlik etmesi tezi önemli kılmaktadır.

Ayasofya ile ilgili Basın İlan Kurumu tarafından yayınlanan *Basının Gözünden Ayasofya- Geçmişten Günümüze*⁷ başlıklı eser, Ayasofya’nın cami olmasından günümüze kadar süreç hakkında detaylı inceleme sunmaktadır. Bu eserin, gelecek çalışmalar için kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmalarda Ayasofya örnekleme, toplumsal hafıza ve kimlik bağlamında ele alınmamıştır. Ayrıca İslamcı dergiler çerçevesinde incelenen başka bir tezle karşılaşılmamıştır. Bu anlamda araştırmanın, önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bunun yanında dış basının gözünden Ayasofya konusunun araştırılması ve Ayasofya konusunda muhalif söylemler üzerinden toplumsal hafızanın dönüşümü

---

⁴ Abdullah İkinci, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayasofya* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁵ Erdal Şahin, *Türkiye’de İktidar İdeolojisinin Mekâna Yansıması: Ayasofya Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁶ Faruk Karaaslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

⁷ *Basının Gözünden Ayasofya- Geçmişten Günümüze* (İstanbul: Basın İlan Kurumu, 2021).

incelenebilir. Tezin araştırılma sürecinde Ayasofya'nın tekrardan camiye çevrilmesi, bu başlığa kısa bir Şekilde değinilmesini gerekli kıldı. Ancak 2020 yılında tekrardan cami olarak açılması sonrasında dile getirilen söylemlerin derinlikli olarak incelenmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SEMBOL KAVRAMI

1.1. Sembolün Tanımı ve Kökeni

İnsan hayatının her alanında sembolleri görmemiz mümkündür. Sanattan mimariye, fen bilimlerinden dine kadar pek çok alan içerisinde semboller yer almaktadır. Çünkü dil ile ifade edilmesi güç olan soyut kavramlar mevcuttur. Bu sebeple insan, soyut kavramları somutlaştırmaya ihtiyaç duyar. İşte semboller, soyut olan her şeyin nesnelere aracılığıyla görünür kılınması neticesinde ortaya çıkmaktadır. En kısa ifadesi ile sembolün, soyut kavramları görünür kılmayı sağlayan işaretler olduğunu söylememiz mümkündür. Bir başka tanıma göre ise, “Sembol, bazı şeylerin bilinmesini sağlayan, görünür işaretlerdir.”¹ Sadık Kılıç’a göre sembol “Müphemiyet içinde, görülmeyen bir realiteyi yansıtan bir simge ya da maddi bir nesnedir. Bu bakımdan müşahede olunamayan ve esrarlı bir olgu hakkında bize çok net olmayan bir duygu, his ve izlenim vermektedir.”² Somut objelere indirgenmiş olan sembollerin arkasında idrak edilmesi güç olan soyut kavramlar söz konusudur. Bunların içerisine Tanrı, vatan, duygu, barış gibi kavramları sıralayabiliriz. Bu tür kavramların somut objeler ile gösterge haline getirilerek bilinmesi kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda sembolleştirme ile birlikte fikir ve düşünceler somut objeler ile “temsil” edilmektedir. Nitekim zeytin dalı barışı ifade ettiği gibi bayraklar da ait olduğu ülkeleri temsil eder. Mahkemelerde sıkça görülen “terazi” figürü ile sembolleşen adalet kavramı, davalarda temel kabul edilen ilkeye göre hareket edildiğini insanlara belirtmektedir.

Sembol kelimesinin karşılığı olarak simge, işaret, nişan, iz, alem sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. Fakat Türkçe’de daha çok simge olarak kullanılmaktadır. “Sembol” kelimesi kökeni olarak Yunanca; sözleşme, nişan ve kimlik anlamındaki *symbolon*’dan gelir. *Symbolon*, "bir araya getirmek olan" anlamındaki *sum-ballein*

---

¹ Galip Atasağun, “Sembol ve Sembolizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1997), 370.

² Sadık Kılıç, *İslam’da Sembolik Dil* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 56.

fiilinden türemiştir.³ Antik Yunan’da semboller, sözleşmenin kimler arasında yapıldığını anlamak için kullanılmaktaydı. Taraflara verilen iki çömlek parçasının birleştirilmesi ile sözleşme bitirilmekteydi. Böylece sembol olarak ifade edilen parçaların birleştirilmesi suretiyle tüm anlam ortaya çıkmaktaydı.⁴ Bu durum sembollerin genel özelliğini ortaya koymaktadır. Örneğin bayrakların üzerindeki renkler ve şekiller tek başına bayrağı oluşturmaz. Türk bayrağını ele alırsak kırmızı bir bezin tek başına Türkiye’yi simgelediğini söylemek mümkün değildir. Hepsinin bir arada ve belli bir formda olmasıyla birlikte bir anlam ifade etmektedir.

Bir başka tanıma göre sembol, “... Duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi, tabii bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işaretir.”⁵ Bunun içerisine trafik lambalarını da katabiliriz veyahut hava durumu tablolarında yer alan resimleri de sayabiliriz. Mesela trafik lambasında kırmızı renk, araçların durması gerektiğine işaret eder. Kırmızı bir üçgen içerisinde aşağı ve yukarı okların bulunması ise bizlere iki yönlü trafiğin olduğunu hatırlatıp dikkatli hareket etmemiz konusunda uyarıda bulunmuş olur. Görüldüğü gibi daha fazla sözcükler ile anlatılmak yerine tek bir gösterge ile verilen mesaj anlaşılmaktadır.

Sembol kavramının birçok disiplin içerisinde yer almasından ötürü farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. İttifak edilen bir tanım söz konusu değildir. Hepsi farklı bir pencereden kavramı tanımlamışlardır. Jung’a göre sembol, “izafi olarak bilinmeyen ve daha açık veya karakteristik bir biçimde isimlendiremediğimiz bir şeyin en iyi figürüdür.”⁶ Felsefi açıdan ise sembol, “Belli bir insan öbeğinin uzlaşım yoluyla kendisine belli bir anlam verdiği im; bir şeyi gösteren, bir anlamı, bir düşünceyi görülebilir kılan im; görülmez bir gerçekliği canlandıran imge ya da özdeksel nesne”⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Charon ise sembollerin, “insanların temsil etmeyi düşündükleri her neyse onu temsil etmek için

---

³ Hayreddin Kızıl, “Dinî Sembolizm Üzerine”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 329.

⁴ Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 130.

⁵ Rıza Kardaş, “Sembol”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1980), 28/417.

⁶ Gilbert Durand, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 17.

⁷ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975), 150.

kullanılan toplumsal nesnelere” olarak kabul eder.⁸ Aliye Çınar, sembolün görünmez olan bir şeyin belli bir formda görünmesini belirtir.⁹

1.2. İşaret ve Sembol Arasındaki Ayrım

Sembolün her şeyden önce işaretler kategorisinde ele alındığı ifade edilmektedir.¹⁰ Sözlük anlamlarına bakıldığında da sembol ve işaret kelimelerinin birbiri yerine kullanıldığını görmekteyiz. Hatta bazı cümlelerde kelimelerin kullanımı konusunda yanlışlık yapıldığı da bilinmektedir. İnsanların zihninde karışıklığa yol açması kavramların benzer özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her iki kavram kendilerinden öte bir gerçekliğe atıf yapmaktadır. Fakat bu kelimeler, birbiri yerine kullanılmış olsa da farklı özelliklere sahip olduğu görülür. İşaret ve sembol arasındaki ayrım dil ile daha net anlaşılmaktadır. Mesela sıra kelimesi yazı yazmak için kâğıt konulan bir şeye işaret eden göstergedir ve her dile özgü olup bunun benzeri birçok kelime vardır. Fakat aynı sözcükler, işaret ettikleri şeyin ötesine geçip farklı anlamlar kazandıkları zaman sembol haline geldiği söylenmektedir.¹¹

İki kavram arasındaki ayırıcı olan özelliklerin ilki ise sembolün, sembolize edilenin gerçekliğine ve gücüne katılması fakat işaretin, işaret edilenin gücüne ve gerçekliğine katılmamasıdır.¹² Örnek vermek gerekirse bayrakların sembolik değeri, ülkenin ve milletin gücüne katılmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki kırmızı işaret, sadece trafikte durulması gerektiğine işaret eder. Bu durumda işaretlerin değiştirilmesi mümkün olmasına rağmen sembollerin değiştirilmesi mümkün değildir. Paul Tillich sembollerin, toplumun ortak kabulünden ortaya çıkması sebebiyle iradi olarak değiştirilemeyeceğini ifade eder. Semboller iradi olarak ortaya çıkarsa bu ancak toplumun bilinçaltının kabul etmesiyle gerçekleşmektedir. Ortaya çıkış şartları ortadan kalkınca da sembollerin ölümü söz konusu hale gelmiş olur.¹³

---

⁸ Joel M. Charo. *Symbolic Interactionism; An Introduction, an Interpretation, an Integration*, 6, Ed. Englewood Cliffs, M.J.: Prentice-Hall, 1998, 68 akt. Ritzer George-Stepnisky Jeffery, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, (Ankara: De Ki Yayınları, 2014), 9/355.

⁹ Aliye Çınar, “Din Dili: Dinî Sembol ve Ritüel”, *Dindarlık Olgusu*, ed. Hayati Hökelekli (Bursa: Kurav Yayınları, 2006), 326.

¹⁰ Durand, *Sembolik İmgelem*, 8.

¹¹ Hayreddin Kızıl, “Özellikleri Açısından Sembol”, *Şarkiyat* 10/4 (2018), 1315.

¹² Çınar, “Din Dili”, 332.

¹³ Paul Tillich, “Din Dilinin Doğası”, çev. Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 231.

Taoizm felsefesini simgeleyen Yin yang çemberi, iki kutup arasındaki ilişkiye örnek olarak verilebilir. Bu felsefeye göre doğanın iki zıt karakterinin birlikte var olması ile düzenin devam edeceği ifade edilir. İyi veya kötü olanı simgelediği gibi gece-gündüz gibi kavramları da sembolize etmektedir. Buradan yola çıkarak sembollerin değer ifade ettiğini de belirtmemiz gerekmektedir. Oysaki işaret, böyle bir anlam ifade etmez. Sadece yönlendirme gibi bir işlevi söz konusudur. Mesela alışveriş merkezlerinde gördüğümüz mescit tabelası bize mescidin bulunduğu yeri işaret etmektedir. Değınmeden geçemeyeceğim bir konu olan alışveriş merkezi içerisinde mescidin konumu hali hazırda tartışılan konular arasındadır. Genellikle mescidin bulunduğu yer, en alt katta; otoparka çıkılan yerdedir. Bu durum sosyolojik bir problemi de ortaya koymaktadır. Tabelanın sadece işaret etme gibi bir işlevi olsa da mabedin dini sembol olması ve metafizik alan ile bağlantısı sebebiyle dindarlar nazarında hoş karşılanmamaktadır. Çünkü bu durum seküler bir dünya içerisinde dinin konumunu gözler önüne sermektedir. Özellikle dinî semboller, ilahi olana bağlılığın bir sonucu olarak temsil edilen nesne ve mekânlara da saygı gösterilmesini gerekli kılmaktadır.

Bir başka husus sembollerin çok anlamlı bir yapıya sahip olması işaretlerin ise tek bir anlam ifade etmesidir.¹⁴ Bu konu ile alakalı birçok anlamı temsil etmesi yönüyle Ayasofya'yı örnek olarak verebiliriz. Ayrıca sembollerin temsil ettiği bir olay veya kavram söz konusudur. Fakat işaretler sadece bir şeyi gösterir.¹⁵ Bu yönüyle işaretlerin sade bir özelliğe sahip olduğu da söylenebilir. Oysaki sembolün ortaya çıkış sürecine paralel olarak pek çok anlamı içinde barındırdığı gözlemlenmektedir. John Susan Langer ise farklı bir yöne dikkat çekerek işaretlerin ilan ettiğini, sembollerin ise hatırlattığını ifade etmektedir.¹⁶ Susan'ın ifadesi sembol ve işaret arasındaki işlev farkının olduğunu da ortaya koymaktadır.

1.3.Sembolün Unsurları

Tanımların üzerinde durduğu iki önemli unsur göze çarpmaktadır. Sembolize edilen nesne ve işaret ettiği hakikat veya delalet eden ve delalet edilen şey. Yani objeye

---

¹⁴ Saniye Taybuğa, *Rene Guenon'da Dinî Sembolizm Düşüncesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8.

¹⁵ Temel Yeşilyurt, "Teolojik Söylemde Sembolik Ögelerin Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1999), 47.

¹⁶ John Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 22.

indirgenmiş olan her sembolün, açıklanmayan bir gerçekliğe işaret etmesi söz konusudur. Bu iki unsurun birleşimi ile ortaya çıkan sembolü, hayatın her sahasında görmemiz mümkündür.¹⁷ Kültürel hayatın içerisinde de sembollerin pek çok örneklerini görebiliriz. En basitinden gündelik hayatın içerisinde yer alan bazı eylemler bir şeylere işaret ederek çevremizle iletişimimizi kolaylaştırmaktadır. Örnek olarak verecek olursak eve gelen misafirin ayakkabılarının düzeltilmesi şeklinde gerçekleşen eylem, basit bir olay gibi gözükse de ayakkabının çevrildiği yön misafirin tekrar gelmesinin istenilip istenilmediği yönünde bir mesaj vermektedir. Dinî semboller zaviyesinden bakacak olursak ibadetler ve ayinler “Tanrı-İnsan” ilişkisinin sembolleşmiş halidir. Hristiyanlar için “ekmek şarap ayini”, özelde Hz. İsa’nın havarileriyle yediği son akşam yemeğini hatırlatmasının yanında genel olarak Hz. İsa’yı anmak adına yapılan bir ibadettir.¹⁸

Bir başka yaklaşıma göre sembolün dört unsurundan söz edilir. Bunlar; nesne, özne, sembol ve tasavvurdan oluşmaktadır.¹⁹ Sembollerin unsurunu dört olarak belirtmelerinin arkasındaki sebep, bir özelliğe dikkat çekmek içindir. Sembol salt mesajdan ve olaydan ibaret değildir. “Delalet edilen ile delalet eden” arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Anlaşıldığı üzere semboller aracılığıyla hakikatin anlaşılmasını kolaylaştıran bir işleve sahip olduğu görülür. Hal böyle olunca sembollerin işaret ettiği manevi hakikat sebebiyle sembollerin tamamıyla açık olması beklenmez. Tam olarak sembol, hakikat ile örtüşemez. Tanrı’nın somut bir objede temsil edilmesiyle sembol, Tanrı’nın yerine geçmiş olmaz.

1.4. Sembollerin Ortaya Çıkış Süreci

Herhangi bir şeyin kesin bir tarihi olay ile bağlantılı olarak sembol haline geldiği konusunda herkes ittifak halindedir. Bunun dışında herhangi bir şey yeni bir keşif ile birlikte sembol haline gelebilir. Örnek olarak yedi gezegen veya yedi kat gökyüzünün keşfedilmesinden sonra 7 rakamının sembol haline gelmesi verilebilir. Ayrıca sembolleşen nesne ile alakalı olarak iki süreçten bahsetmek gerekir. İlk olarak herkes tarafından bilinen bir nesnenin tarihi olay sonrasında sembol haline gelmesi şeklinde gerçekleşebilir. Mesela “haç” toplum tarafından bilinen bir nesneydi. Hz. İsa’nın çarmıha

---

¹⁷ Annemarie Schimmel, “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1954), 68.

¹⁸ Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2016), 491.

¹⁹ Atasagun, “Sembol ve Sembolizm”, 380.

gerilmesinden sonra önem kazanmıştır. Bir de sembolün, nesne hiç ortada yokken tarihi bir olay neticesinde ortaya çıkmasından bahsedilebilir. Hz. İsa'nın Havarileri ile son akşam yemeği yemesinden sonra dini bir sembol haline gelen Ekmek-Şarap ayini bu konuya örnek olarak verilebilir.²⁰

Önemli olan bir husus ise sembollerin, toplumun ortak kabulünden sonra ortaya çıkmasıdır. Yani bireylerin kendi kendilerine nesnelere sembol haline getirmeleri söz konusu değildir. Nitekim Tillich, sembollerin kaynağını, grup bilinçaltının oluşturduğunu söyler. Ayrıca isteğe dayalı olarak oluşturulmak istenen sembollerin kendi kendine ortaya çıkmasının mümkün olmadığını, bu tür bir sembolleştirme faaliyetinin ancak toplumun kabul etmesiyle gerçekleşeceğini ifade eder. Nitekim zuhur ettiği şartların ortadan kalkması ile birlikte semboller yok olmaktadır.²¹

Sembollerin toplumun ortak kabulünden ortaya çıktığını ifade eden Jung bu kaynağı “kolektif bilinçdışı” Tillich ise kolektif bilinçaltı kavramıyla izah ederler. Her ikisi de sembollerin toplumun ortak kabulünden zuhur ettiğini söylemektedir. Kolektif bilinçdışı-bilinçaltı, atalardan bizlere aktarılan tüm tasarıları kapsayan ortak hafıza havuzudur. Bu tasarılar, önceki nesillerin deneyimlerini kapsamaktadır. İnsanların ortak hafızasının nesilden nesile beyin aracılığıyla aktarıldığı ifade edilmektedir. Jung, kolektif bilinçdışı kavramını, “bilinçdışının diğer insanlarla paylaşılan bölümü şeklinde tanımlar.”²²

Kolektif bilinçdışında sembollerin var olduğunu, buna bağlı olarak toplumun kabul ettiği anlayışını reddeden görüşler de söz konusudur. Bu konu hakkında Burckhardt şöyle der: “Kesinlikle yanlış olan şey, simgenin kökeninin ‘kolektif bilinçdışı’ diye adlandırılan şey de diğer bir deyişle insan ruhunun kaotik bir alt tabakasında bulunabileceği görüşüdür.”²³ Sembolün bilinçaltından zuhur ettiğinin söylenmesi aynı zamanda kaynağın beşeri düzleme indirilmesi demektir. İslam dinine göre ise ilk sembolleştirmenin Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri öğretmesiyle gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü Allah, insana çevresindeki her şeyi isimlendirme yeteneğini yaratılışında vermiştir.²⁴

---

²⁰ Atasagun, “Sembol ve Sembolizm”, 376-377.

²¹ Tillich, “Din Dilinin Doğası”, 231.

²² Abdülkerim Bahadır, *Jung ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 83-85.

²³ Titus Burckhardt, *Akıl Aynası: Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, çev. Volkan Ersoy (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 128.

²⁴ Kudret Bulut, *Dini Kavram ve Sembollerin Toplumsal Bilinci Oluşturmadaki Rolü: Sabır ve Hz. Eyyüp Nebî Örneği* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 91.

Kıyası bir objenin sembol haline gelmesi toplumun kabul etmesiyle aynı anda gerçekleşmektedir. Önce sembolün ortaya çıkması, daha sonra toplumun kabulü söz konusu değildir. Hayatın her alanında var olabilecek olay, eşya veya anlamlar önce yaratılır, daha sonra toplum tarafından nesnelleştirilir ve bireylerin içselleştirmesi ile sembol benimsenmiş olur.²⁵

1.5. Sembollerin Özellikleri

Semboller konusunda belli başlı özelliklerden bahsetmek mümkündür. İlk olarak mahiyeti itibari ile fizik ve fizikötesi alan arasında bağlantı kurmasından dolayı sembollerin, objeler aracılığıyla kendi ötesinde bir şeye gönderme yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Paul Tillich'e göre gerçek sembolün en temel iki özelliği; kendinden öteye işaret etmesi ve gizli bir güce sahip olmasıdır. Zira daha öncede dile getirdiğimiz gibi semboller, işaret ettiği hakikatin gerçekliğine ve gücüne katılır. Bu sebeple sembollerin, kişiler üzerinde derin duygu ve coşku yarattığı da gözlemlenmektedir. Ayrıca hakikate nispet etmesi yönüyle sembol, ruhun derinliklerine etki bırakacak fikirleri de uyandırmaktadır. Çünkü semboller ve işaret ettiği hakikat arasında akıl ile idrak edilmesi mümkün olmayan bir ilişki söz konusudur. Tillich bu ilişkinin "gayrı mantıki" olduğunu ifade eder.²⁶

Semboller birden çok figürü içerisinde barındırabilir. Bu yönü ile tek bir anlama sahip olan sembol, içerisindeki figürler ile ayrı ayrı anlamlara da işaret edebilir. Örnek olarak Orta Çağ'da en çok kullanılan "Kutsal Üçleme"; ateşlerin yayıldığı çember içindeki kalp amblemi ile simgelenir. Sembolün içindeki çember sonsuzluğu temsil ederken kalp gönlü, ateş ise temizlenmeyi temsil eder. Görüldüğü üzere sembolün içindeki figürlerin tek başlarına da bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür.²⁷ Bir başka örnek olarak ise yedi kollu şamdanın (menorahın), yaratılışın yedi aşamasını temsil ettiği ifade edilmektedir. Yahudilik'e göre Allah, âlemi yedi günde yaratmıştır. Buna binaen menorahın yaratılışın toplam yedi günde tamamlanmasını temsil ettiği

---

²⁵ Peter L. Berger - Robert J. Wuthnow, *Din ve Modernlik: Toplum Bilim Yazıları 1*, çev. Adil Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 61.

²⁶ Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", 70.

²⁷ J. E. Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, çev. Jack Sage (London: Routledge, 1971), liii.

düşünülmektedir.²⁸ Menorah hakkında daha pek çok anlamlar karşımıza çıkmaktadır. Bu sembolün Tanrının varlığı ve yedi gezegen gibi farklı anlamları da temsil ettiği ifade edilmiştir. Bu, sadece tek bir sembolün özelliği olmayıp bütün semboller için geçerlidir. Nitekim sembollerin bir diğer özelliği çok anlamlı yapıya sahip olmalarıdır. Semboller bir şeye gönderme yapar fakat tek bir anlama indirgenemez.²⁹

Sembollerin özellikleri, aynı zamanda işlevleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Sembolün mahiyetini anlamak, gizli yönlerini de açığa çıkarmamızı sağlamaktadır. Nitekim tek bir nesneden yola çıkarak birçok anlama işaret eden sembolün, görünen ve görünmeyen şeklinde iki kutbu içerdiği hususu herkes tarafından bilinmektedir. Görünmeyen alana dair izler taşıması sembollerin bütünüyle anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle kutsal ile ilişkisini simgeleyen dinî sembollerin, kutsalın gerçekliğini tam manada ortaya koyamayacağı bilinen bir gerçektir. İfade edilen manayı büsbütün açıklamaz ve bir kısmını örter. Aynı zamanda ilahi hakikate işaret eden nesnelere birer “paravandır.” Bu noktada sembollerin amacı hakikati birebir ortaya çıkarmaktan ziyade “ruhumuzun gerçekliğinin gizli boyutlarının” uyandırılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda sembollerin hem gerçekliği hem de ruhu açıkladığı ifade edilir.³⁰

Sembollerin kaotik yapısı ile muhatabın anlayışı ve görüşü birbiriyle bağlantılıdır.

“Tüm semboller biri somut görünen kısım ile somut ötesi psişik bir olguya karşılık gelen kısım olmak üzere çift yönlü bir gerçekliğe sahiptir ve açık seçik bir şekilde anlaşılabilirler. Bir sembole ulaşabilme, bir taraftan bizzat kendi anlam yapısına bağlı iken diğer taraftan da, insanın tüm psikolojik tutumuna bağlıdır.”³¹

Herhangi bir mesajın anlaşılması ne kadar açık olursa olsun karşı tarafın ne anladığına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Derin anlamlar barındıran sembollerin tam anlamıyla kendini açması beklenemez. Bu bağlamda sembollerin bireyin anlayışına ve psikolojik tutumuna bağlı olduğu söylenebilir.

---

²⁸ Cyrus Adler, - Judah David, Eisenstein, "Menorah", *The Jewish Encyclopedia* (I-XII), VIII/493-495; Galip Atasağun, "Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2001), 132.

²⁹ Çınar, "Din Dili", 331.

³⁰ Çınar, "Din Dili", 331-333.

³¹ Bahadır, *Jung ve Din*, 126.

Semboller keyfi olarak ortaya çıkmazlar. İstenildiği zaman değil belli bir tarihi olay neticesinde ve toplumun ortak kabulü ile nesnelere, sembol haline gelir. Bunun pek çok örneği mevcuttur. Mesela haç, barışı veya şansını sembolize etmiş³² fakat İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler sembol olarak gamalı haç kullanmıştır. Onlar için şansını simgelese de “gamalı haç” pek çok kişi için şiddeti ve vahşeti hatırlatan bir özelliğe sahiptir.³³ Devletlerin resmi amblemleri de içerisinde pek çok anlamı simgelemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı arması, 16 yıldız ve ortasında sekiz kısa sekiz uzun ışıklardan oluşan güneşten oluşmaktadır. Güneş sonsuzluğu, 16 yıldız ise tarih boyunca var olan Büyük Türk Devletlerini temsil etmektedir. Buradan çıkarılan sonuç sembollerin bir kişinin iradesi ile yani isteğe bağlı olarak oluşturulmadığıdır. Toplumun ortak kabulü ile sembol olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sembol, keyfi olarak üretilmediği gibi kişilerin isteklerine dayalı olarak da ortadan kalkmaz. Bu anlamda sembollerin toplum tarafından kabulü ancak şartların oluşması neticesinde gerçekleşmektedir. Çünkü şartların ortadan kalkması ile birlikte sembol, işlevini yerine getirememektedir. Böylece sembollerin, toplum nazarındaki etkisi kaybolmaktadır. Mesela Osmanlı Devleti'nde gücü temsil eden “padişah” simgesinin işlevini kaybetmesiyle birlikte sembolün öldüğünden bahsetmemiz mümkündür. Fakat sembollerin ölmesi sembolize edilenin öldüğü anlamına gelmez. Yerine başka sembollerin gelmesi suretiyle sembollerin sadece formunun değiştiği görülmektedir. Osmanlı'daki “padişah” sembolünün yerini Türkiye Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığı almıştır denilebilir. Ayrıca sembollerin keyfiyetten bağımsız olması sebebi ile değiştirilemeyeceği hususunu ilave olarak eklememiz gerekmektedir. Tarih boyunca değiştirilen sembollerin sadece form olarak dönüştüğü, işlevinin değişmediği bilinmektedir.³⁴ Hristiyanların semboller hususunda abartısının bir yansıması olarak Hz. İsa'yı temsil eden “kuzu sembolünün” Havariler için de kullanılması, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sembollerin, insanın idrakine kapalı olan gerçeklik alanlarının açılmasını sağlayan özelliğinin var olduğunu ifade etmek gerekir. Sanat veya din gibi alanlar içerisinde

---

³² Bk. Ahmet Gül, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 30.

³³ Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, 69.

³⁴ Latif Tokat, *Dinde Sembolizm* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 18.

doğrudan ulaşılamayan gerçekliğin bilgisi, semboller aracılığıyla elde edilmektedir. Nitekim sembollerin hem işlevi hem de özelliği olarak bilgi verici yönünü zikretmek gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse kipa takan bir kişi bizlere dini inancı hakkında bilgi vermiş olur. Ayrıca sembolün birbiriyle bağlantılı figürlerden oluşan bir sistem olduğunu belirtmek gerekir. İçeriğindeki her figür, bir bütün olarak ele alındığı takdirde sembol hakkında bilgi elde edilebilir. Çünkü bunlar, birbirine sıkıca bağlı olup yorumlanmaları da bununla ilişkilidir.

Sembolün bir diğer özelliği ise algılanabilir olmasıdır. Semboller görünmez alanın nesnede somutlaşması anlamına gelir.³⁵ Belli formda tasavvur etmesi suretiyle sembolize edilen dolaylı bir yolla kendi hakkında bilgi verir. Objede görünürlük kazanan sembol doğüstü bir anlama işaret etmektedir. Bu anlamda sembol görünür âlem ile alakalı olsa da sembolize edilenin görünmeyen, algılanamayan alana ait olduğu bilinen bir gerçektir. İkisi arasında köprü görevi sağladığı da buradan anlaşılmaktadır.

1.6. Sembollerin Fonksiyonları

Sembollerin bazı özellikleri işlevleri hakkında bilgiler vermektedir. Nitekim belli özelliklere sahip olan sembollerin sözlü veya yazılı ifadelerin eksik kaldığı durumlarda bireylerin ve toplumun hayatına etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu anlamda bazı sembollerin diğer iletişim kanallarından daha fazla etki ve güce sahip olduğu görülmektedir. Mesela vatan kavramının bir devletin tüm vatandaşları için ne kadar önemli olduğu herkes tarafından bilinir. Devleti temsil eden simgelerin de millet nazarında benzer önemi söz konusudur. Aynı zamanda vatana dair semboller ile bireylerin aidiyet duygularını geliştirmek gibi görevleri vardır. Bu bağlamda sembollerin hem bireysel hem de toplumsal işlevleri vardır diyebiliriz.

Semboller denilince en çok akla gelen özellik görünmeyen nesnede form kazanmasıdır. Bu özellik aynı zamanda önemli bir işlevi de hatırlatmaktadır. Sembolize edilen kavramın insanın idrakine sunulması. Çünkü insan bilgiye duyuları ile ulaşabilmektedir. Fakat aşkın olan gerçekliğin anlaşılması ancak semboller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda herkes tarafından kabul edilen ve toplumun tek bir simge ile aynı mesajı algılamaları, sembollerin ortak bir dil oluşturduğu ifade edilir. Semboller "... Gerçek akış

---

³⁵ Durand, *Sembolik İmgelem*, 10.

noktası çok aşkın bir yerde olan hakikati gözler önüne sererek, düşüncemizin hâkimiyet alanı dışında kalan gizli ve örtülü olan bir şeyi his ve idrak alanımıza indirgemektedir.”³⁶ Nitekim içerisinde sembolleri barındıran ibadetler, verdiği mesaj ile Allah ve kul arasındaki bağın oluşmasını sağlamaktadır. Mesela hac esnasında yapılan tavaf, vakfe veya say ile ilahi olana yaklaşmak mümkündür. Çünkü her birinin sembolize ettiği anlamlar söz konusudur. Mesela say; Hz. Hacer’in yaşadıklarını hatırlatmaktadır.³⁷ Çaresizlik içerisinde oğlu için su arayan bir anneyi temsilen yapılan say vazifesi bizlere birtakım mesajlar da vermekte; Hz. Hacer’in her türlü zorluk karşısında Allah’a olan teslimiyetini ve sonucunda ise Allah’ın kuluna mükâfatını hatırlatmaktadır. Buradan sembollerin manevi olana yönlendirdiğini de çıkarmak mümkündür.

Erich Fromm tarih boyunca insanlar arasında tek ortak dilin “semboller dili” olduğunu ifade eder. Herkesin bu dili bilmesi gerektiğini ve bu dil aracılığıyla insanın geçmiş, masal ve mitosları anlayabileceğini söyler. Ayrıca sembollerin, benliği keşfetmeye ve gizli yönlerini açığa çıkarmaya yardımcı olacağını dile getirir.³⁸

Toplum içerisinde yaşayan insan, çevre ile uyum içerisinde dir. İnsanın uyum süreci aile ortamı ile başlayıp okul, arkadaşlar ile daha da gelişmektedir. Toplumsallaşma olarak ifade edilen bu sürecin gerçekleşmesinde sembollerin önemli etkileri söz konusudur. Çünkü birey semboller aracılığı ile anlam dünyasını oluşturmaktadır. Gerek tarihi gerek dini anlamları semboller üzerinde öğrenmek diğer öğretilere göre daha etkilidir. Nitekim dinler hususunda ilk aklımıza gelen öğretilerden ziyade sembollerdir. Hristiyanlık denilince Haç’ın akla gelmesi ya da Hilal’in İslam’ı hatırlatması örnek olarak verilebilir.

Geçmişten gelen kültürel miras, semboller aracılığı ile aktarılmaktadır. Aynı zamanda etkileşim içerisinde olan insan aktarılan semboller ile kültürel bir dünya kurmakla beraber anlam dünyasını inşa eder.³⁹ Bu bağlamda örnek olarak toplum nazarında işlevleri devam eden gelenek ve göreneği vermek mümkündür. Çünkü gelenekler sembollerden oluşmaktadır. Bursa’nın bir köyünde hala devam eden “adak toplama” geleneği, çocukların bayram öncesinde köyün tüm kapılarını çalarak ev sahiplerinden çikolata, kek

³⁶ Atasagun, “Sembol ve Sembolizm”, 379.

³⁷ Şaban Kuzgun, “Hâcer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/431-433.

³⁸ Erich Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar: Sembol Dilinin Çözülmesi*, çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1992), 21.

³⁹ Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 56.

gibi ikramlar alması şeklinde gerçekleşen bir faaliyettir. Bu gelenek çocukları sevindirmekte ve onların evleri ziyaret etmesi suretiyle büyükler ve köy ahalisi ile iletişime geçmesini sağlamaktadır. Bunun dışında arife gününde bayramın neşesini herkes hissederken köy ahalisi de çocuk sevindirmenin yanında aynı zamanda hayır yapmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Bu bağlamda yaşatılan adetlerin sembolik anlamlara sahip olduğu görülmektedir. Zira kültür, içerisinde semboller barındırmaktadır. Bu semboller sayesinde toplum hakkında malumat kazanırken aynı zamanda bireylerin geleceği şekillenmektedir.

Dinî sembollerin mahiyeti ile ilgili Almanya’da yapılan kongrede konuşma yapan Hellpach, işaret edilen manayı gerçekleştirme noktasında sembollerin içerisindeki gücün insanları yönlendirdiğine dikkatleri çekmiştir. O güç sayesinde semboller ile ifade edilmek istenen mana, insanlar üzerinde etkili olmakta ve eylemi dönüştürmektedir. Buradan sembollerin milletler için fikirleri ve âdetleri teşkil eden değere sahip olduğu sonucu çıkarmaktadır. Hellpach, bu konuda örnek olarak bayrak sembolünü verir. Bayrağın “magetik” fonksiyonu olduğundan bahseder. Schimmel, Hellpach’ın icat ettiği kavramdan yola çıkarak majik bir şeye değmek ile insan üzerinde ahlaki bir kuvvet gerçekleştiğini söyler.⁴⁰ Elazığ depreminden sonra ağır hasarlı binaların yıkılması esnasında takılı kalan bayrağı kurtarmaya çalışan itfaiye erleri, kahraman olarak kabul edilip haberlere yansımıştır.⁴¹

Sembollerin çok anlamlı yapısı, muhatabının düşüncelerinde çeşitliliğe yol açmaktadır. Özündeki anlamlar, insanın düşünme eylemini harekete geçirir. Her bir insan tek bir sembol aracılığıyla farklı yorumlara ulaşır. Ayrıca sembolün birinci unsurunun yani fiziki anlamın varoluşsal anlama işaret etmesinden dolayı yorumlarda çeşitliliğin ortaya çıktığı söylenilmektedir.⁴²

Sembollerin manevi olana işaret etmesi dolayısıyla kişi, birçok gerçeklik kapılarına ulaşmaktadır. Birtakım semboller aracılığıyla tinsel olanla bağlantı kuran insan farklı tecrübeler kazanır. Özellikle birer sembolik eylem olan dini ritüeller sayesinde insanlar, yaşanılanları hissederek farklı tecrübe düzeylerini de yaşamaktadırlar. Mesela Şiiler,

---

⁴⁰ Schimmel, “Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedi?”, 67.

⁴¹ “Elazığ’da Yıkım Öncesi Türk Bayrağı Hassasiyeti”, *TRT Haber* (23 Şubat 2020).

⁴² Nilgün Çelebi, *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2001), 40.

Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela'yı sembolik olarak anıp, ağıtlar yakıp yas tutarlar.⁴³ Hatta bedenlerine acı çektirme amacı taşıyan "zincire vurma" eylemleri Hz. Hüseyin'in yaşadıklarını temsilen yapılmaktadır. İnsanlar bunun gibi sembolik ritüelleri yaparak farklı bir boyutu müşahede etmektedirler. Ayrıca bu örnek, tarihi olaylar ile bugün ve gelecek arasında köprü görevi kurulduğunun bir göstergesidir. Bunun yanı sıra kutsalı sembolize eden semboller, insanın, metafizik âlemi kavramasını sağlamaktadır. Kişinin hayal, kavrayış gücünün canlanmasıyla birlikte manevi boyutları idrak etmesi mümkün hale gelmektedir.

Simgelerin bireyler üzerinde olduğu gibi toplum üzerinde de birtakım etkilerinden bahsetmek gerekir. Bireyin duygularını harekete geçirmek suretiyle sembol, bireyleri tek merkezde birleştirmektedir. Çünkü semboller toplumun ortak değerlerini yansıtmaktadır. Böylelikle belli bir amaç doğrultusunda oluşan grubun harekete geçmesi kolaylaşır. Ayrıca bunlarla bağlantılı olarak semboller, toplumu yönlendirmektedir. Nitekim sembolün gücü, toplumun organize olması ve ilkelerine göre yaşaması noktasında büyük bir paya sahiptir. Nitekim toplum nazarında kahraman kabul edilen şahıslara ait fikirlerin ve onları yansıtan sembollerin hayatın mihenk noktasını belirlediği herkesçe bilinmektedir. Bunun yanında grubun dinamiğini oluşturmasının yanında bireylerin davranışlarını da etkilediği söylenebilir.

Sembollerin birleştirici gücü olduğu gibi yıkıcı gücü de söz konusudur. Semboller bir gruba ait herhangi bir düşünceyi temsil edebilir. Böylelikle sembol aracılığıyla kişinin kimliği ile ilgili bilgi elde edilebilir. Bu durum ayrıca diğer gruplardan farkını da ortaya koymaktadır. Nitekim belli bir ideolojiyi benimseyen grubun saplantılı duyguları sebebi ile toplumu bölen bir güce dönüşmesi mümkün hale gelir. Fanatik gruplara ait sembollerini tahrik eden her eylem toplumun birbirine düşmesine sebep olabilir. Toplum içerisinde küçük çaplı olarak nitelenebilecek olan futbol maçlarında benzer olaylarla karşılaşmak mümkündür. Kişilerin birbirlerini kışkırtırken semboller üzerinden eylem yaptıklarını görmekteyiz. Kısacası semboller, basit bir nesneden ibaret görünse de kavgaların ve savaşların sebebi olmuştur.⁴⁴

---

⁴³ Fatih Topaloğlu, "Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)", *Şia'da Kerbelâ Matemini Ortaya Çıkışı ve Eski İran Kültürüyle İlişkisi*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Asitan Yayınları, 2010), 1/508.

⁴⁴ Tokat, *Dinde Sembolizm*, 20-21.

Özet olarak sembollerin toplumsal ve bireysel işlevlerinden bahsedilebilir. Bireysel olarak sembol, kişiye malumat sağlaması ile beraber sembolize eden ile bağlantı kurarak köprü görevi görmektedir. Hakikatin anlaşılması hususunda diğer iletişim kaynaklarından daha fazla etkilidir. Bireyin kültür dünyasını oluşturmasında bir etken olup kimliğinin ve benliğinin oluşmasını sağlar. İnsanları eyleme geçirici bir kuvvete sahip olması sembolün önemli bir işlevi ve özelliğidir. Ayrıca bu kuvvetin, toplumu birleştirici, bütünleştirici etkileri sağlamasının yanında yıkıcı, bölücü sonuçlar da doğurduğu görülmektedir.

1.7.Sembol Çeşitleri

Pek çok sembol çeşitlerinden bahsetmek mümkündür. Ancak herkes tarafından kabul gören tek bir tasnif söz konusu değildir. Değişik kriterlere göre farklı şekillerde tasnifler yapıldığı görülmektedir. Örneğin Mensching, ortaya çıkış şekillerine göre dörtlü tasnif yapmıştır. Bu tasnif şu şekilde maddeleştirilebilir.

1. Lisan Sembolü: Bütün milletlerde bulunan mukaddes söz ve sesler şeklindedir. Örnek olarak Hinduizm'e ait "om" sesi verilebilir. Ayrıca Eski Hristiyan Kiliselerinde 'sembol' denilen akideler bu tür içerisine girer.
2. Faaliyet-Merasim Sembolleri: İlahi Hakikati temsil eden sembollerdir.
3. Tabiat Sembolleri: İnsanın gördüğü sembollerdir. Bunlar; ay, güneş yılan, yıldız şeklinde örneklendirilebilir.
4. Sanat Sembolleri: Sanatın her alanında kullanılan imgeler bu kategoriye girer. Tabiat sembollerinden farklı olan yanı ise insan eseri olmalarıdır.⁴⁵

Amerikalı bilim adamı Bevan, *Symbolizm and Belief* adlı eserinde sembolleri temsil ettiklerine göre şeffaf ve şeffaf olmayan şeklinde gruplara ayırmıştır. Şeffaf sembol, arkasını görebileceğimiz semboller olarak da ifade edilir. Herhangi bir başka terimle kavranması mümkündür. Yani bir sembol yerine başka bir sembol kullanılabilir. Şeffaf olmayan semboller ise arkalarında ne olduğu görülmeyen semboldür. Yani hakikatle bağı kuvvetli olması sebebiyle bu sembolün yerine başka bir sembol koyulamaz. Tanrı hakkındaki her türlü tanım bunun içerisine girmektedir.⁴⁶

⁴⁵ Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", 68.

⁴⁶ Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", 73.

Sembol çeşitleri ile ilgili yapılan bir başka tasnife göre ise semboller; kalıp, geleneksel ve temel semboller olarak sınıflandırılabilir. Kalıp semboller, şiirde kullanılan kalıplar ve benzetmelerdir. Geleneksel semboller, sembol ve sembolize eden arasında sadece geleneğe dayalı ilişkinin var olduğu sembollerdir. Ülkeleri temsil eden bayraklar veyahut davut kalkanı gibi semboller bu başlık altında sayılabilir. Temel semboller, evrenin ilk aşamalarının ve görüntülerinin insandaki karşılığını anlatmaktadır. Evrenin sonsuzluğunun insandaki yansıması merak ve hayret duygularının ortaya çıkması şeklinde gerçekleşmektedir.⁴⁷

Walter Marshall Urban sembollerini üç grupta sınıflandırır: Dıştan gelen semboller, geçici semboller olarak da ifade edilir. Bu gruba bilime ait olan semboller örnek olarak verilebilir. İçten gelen semboller içerisine din ve sanat sembollerini girer. Son olarak anlayış sembolleri, asli sembollerin alt cinsidir. Mesela din ve sanat gibi semboller, doğuştan gelen sembollerin anlaşılmasını sağlar.⁴⁸

Erich Fromm sembol ve sembolize eden arasındaki ilişkinin açıklanmasından yola çıkarak bir tasnif yapmıştır. İlk olarak geleneksel sembollerden bahseder. En çok tanınan ve kullanım alanı en geniş olanıdır. Toplumun ortak olarak belirlediği kelimeler, bu grup içerisine girer. İkincisi rastlantısal semboller, anlaşılabilmesi için açıklanmaya muhtaç olan sembollerdir. Rüyalarda görülen semboller örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü ise evrensel sembollerdir. İnsanların tecrübelerine dayanan semboller ile sembolize edilen arasında bir ilişki söz konusudur. Belli bir toplumla sınırlandırılmaz. Yani tüm insanlık için geçerlidir.⁴⁹

Sembollerin hangisinin gerçek anlama sahip olduğunu belirtmek amacıyla Paul Tillich temsili ve zihinsel şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Temsili semboller, dil, sanat, tarih, din gibi alanlarda karşımıza çıkan sembollerdir. Zihinsel semboller ise daha çok matematik, kimya, mantık gibi bilimlerde kullanılan sembolleri tanımlamaktadır.⁵⁰

Dini ve dini olmayan semboller şeklinde başka bir gruplandırma yapılabilir. Sembollerin kutsal ile bağlantılı olması açısından dini ya da din dışı şeklinde ayrıma gidilir. Dinî

---

⁴⁷ Atasagun, "Sembol ve Sembolizm", 374.

⁴⁸ Atasagun, "Sembol ve Sembolizm", 373.

⁴⁹ Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, 25-31.

⁵⁰ Taybuğa, *Rene Guenon'da Dinî Sembolizm Düşüncesi*, 15.

sembollerde, kutsala gönderme söz konusudur.⁵¹ Ayrıca semboller, kişinin davranışlarını ve ilişkilerini belirleyici unsura sahiptir. Aynı zamanda dini ve seküler olarak da sınıflandırmadan bahsedilmektedir.⁵² Dini sembol, bahsedildiği gibi kutsal ile ilişkili olan semboldür. Seküler sembol ise maddi dünya ile ilişkili olarak ortaya çıkan semboller için kullanılır. Bunlar bilim ve teknik terimlerinin kodlanması suretiyle ortaya çıkar. Matematikte kullanılan pi sayısını temsilen kullanılan " π " işareti örnek olarak verilebilir.

1.8.Sembolizm ve Dinî Sembolizm

İnsan, duygu ve düşüncelerini farklı araçlarla anlatmak ister ve en etkili yöntem olarak da somutlaştırmayı kullanır. Bu yöntem ile insan, dünyayı anlamlandırmaktadır. Anlatma ve anlamlandırma gayreti içerisinde olan insan zihni, tabii olarak semboller üretir. Hatta semboller üretmeye gereksinim duyar. Bu anlamda her bireyin sembol üretme kapasitesine sahip olduğu kabul edilir.

Sembolizm, anlatma işleminde sembolleri kullanma; vakıaları anlamlandırmayı ve inançları dile getirmeyi sağlayan semboller sistemi olarak ifade edilir.⁵³ Sembolizm, sanat, mimari, din gibi pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu akım, şiir alanında sezgiyi ön plana çıkaran bir anlayış geliştirmiştir.⁵⁴ Edebiyat alanında sembolizm, kişinin iç duygularına yönelmesi gerektiğini savunarak dış dünya ile duygular arasında köprü kurmasını sağlamıştır. Anlaşıldığı üzere pek çok alan içerisinde sembolist düşünceden yararlanılmıştır.

Ernst Cassirer sembolün, insanın çevreye uyum sağlayabilmesi için ürettiği bir yöntem olduğunu söyler. Ayrıca fiziksel evrenin dışında dil, mitos, sanat ve dinin var olduğu sembolik evrende yaşadığını ifade eder. Bahsedilen sembolik evren araçlarının oluşumu, en temel ihtiyaç olan duygu ve düşüncelerin anlatılması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Cassirer, insanı “sembolleştiren hayvan -animal symbolicum-”olarak tanımlar.⁵⁵

---

⁵¹ Tokat, *Dinde Sembolizm*, 54.

⁵² Habibe Kılınc, *Kitab-ı Mukaddes'teki İmge ve Simgelerin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 10.

⁵³ Rıza Kardaş, “Sembolizm”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1980), 28/420.

⁵⁴ Mehmet Fırat Aramacı, *Birinci Dünya Savaşı'nın İkinci Kuşak Rus Sembolist Şiirine Yansımaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 42.

⁵⁵ Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 35-36.

Galip Atasagun sembolizmi iki açıdan ele alır. İlki mücerret anlamda sembolizmdir. Buna göre sembolize edilen şeyin karakterini oluşturan her nesne sembolizmin içerisine girer. Bu anlamda somut olan her şeyin; yani renklerin, sayıların sembolizmi vardır denilebilir. Aynı şekilde matematik ve dil alanı da semboller sistemi olarak ifade edilir. Nitekim sembolleştirmenin ilk aşamasını dil oluşturmaktadır. Bu anlamda insanın çevreyi isimlendirmesini sağlayan dilin, “sesli semboller” sistemi olarak ifade edilmesi mümkündür. İkinci olarak ise sosyolojik anlamda sembolizmden bahseder. Buna göre toplum hayatı kişilerin duygu, düşünce, eylemlerini kapsamaktadır. Toplumdan topluma farklılıklara sebep olan dil, kültür, dinî ritüeller sembolizmi oluşturmaktadır. Ayrıca toplum içerisinde bir gruptan diğer gruba da farklılıklar gözlemlenmiştir. Mesela Karadeniz bölgesinin yerel kıyafetlerinden tutun da şivelerindeki farklılıklar başka bir bölgede rastlanmamaktadır. Bu anlamda aynı toplum içerisindeki sembolizmde farklılıklar gözlemlenir.⁵⁶

Durand, sembolün kökenini bilinç yapısıyla ilişkilendirerek dünyayı tasavvur etmenin iki yönteminden bahseder. İlki doğrudan ilişkili olarak nesnenin duyuda olduğu gibi zihinde de mevcut olmasıdır. İkincisi ise dolaylı olarak nesnenin zihinde yer almasıdır. Eşya, zihinde ancak somutlaştırma suretiyle görülebilmektedir. Görünmeyen nesne semboller aracılığıyla zihne kendini sunar. Bunun sonucunda işaret edilen nesne değil de anlam olduğu takdirde “sembolik imgelem” ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

Sembollerin kökeni ile ilgili olarak benzer görüşler söz konusudur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Paul Tillich sembollerin kökenini bireysel ve kolektif bilinçaltı ile açıklamaktadır. Aynı şekilde Mircea Eliade, sembolün insan bilincinden kaynaklandığını; insanın ayrılmaz parçası olduğunu kabul eder. Paul Tillich ve Ernst Cassirer benzer görüşe sahiptir. Ayrıca Eliade, sembollerin sadece belli bir tarihi dönem ile sınırlandırılmaması gerektiğini belirterek sembollerin hayatın her döneminde görülebileceğini ifade eder. Çünkü mistik düşünce ve semboller insanın bilinç yapısından zuhur eder. Eliade de Cassirer ve Tillich gibi insanı, “homo symbolicus” olarak tarif eder.⁵⁸

---

⁵⁶ Atasagun, “Sembol ve Sembolizm”, 382-383.

⁵⁷ Durand, *Sembolik İmgelem*, 7.

⁵⁸ Kızıllı, “Dinî Sembolizm Üzerine”, 343-344.

Dinî sembolleri imanın dili olarak kabul eden Tillich, mitlerin de aynı işleve sahip olduğunu söyler. Her ikisinin de bilinçte var olacağını ifade eder. Ayrıca mitlerin değiştirilemeyeceğini dile getirir. Çünkü onların nihai ilginin sembollerle birleşimi olduğunu belirtir.⁵⁹

Sembolizmin tarihi süreci incelendiğinde Batı düşüncesi içerisinde işlevini kaybettiği görülür. Bu etkinin zayıflaması rasyonalizm ve materyalizm ile gerçekleşmiştir. Varlığa ancak akılla ulaşılabileceğini iddia eden rasyonalist düşünce, sembolleri bilginin zıttı olarak kabul etmiştir. Kant'ın, metafizik olana ulaşılamayacağını iddia etmesi ile birlikte sembolizmin gücü daha da zayıflamıştır. Ancak 18.yy ve 19.yy'da bunlara karşıt olarak sembolizm savunulmaya başlanmıştır.⁶⁰ 20.yy ise semiyoloji olarak da ifade edilen göstergebilime yönelik ilgi artmıştır. Sembolik düşüncenin zaman zaman işlev kaybettiği gözlemlenmiş olsa da varlığının ve etkisinin devam ettiği görülmektedir.

Dini sembolizm, insanların kutsalı temsil eden sembolleri kullanmasıdır. Bu bakımdan dini sözcükler, ayinler ve ritüeller dini sembolizmin kapsamı içerisine girer. Bunlar haricinde dindeki arketipler, olaylar, eylemler, sanat eserleri, doğal olgular da sembol niteliğindedir.⁶¹ Bu sembollerin kullanılması suretiyle insan, kutsal ile bağ kurmaktadır.

İnsanın kutsal ile iletişim kurması ve onu ifade etme isteği sebebiyle semboller ortaya çıkar. Çünkü kutsalın mahiyetini dil ile izah etmek mümkün değildir. Tecrübe edilen hakikat ile kelimeler birbiriyle örtüşemediği durumda yani; dilin erişemediği hakikatlerin başka türlü anlaşılması amacıyla sembollerin ortaya çıktığı ifade edilir. Tapınmalar, ayinler sadece dil ile ifade edilmiş olsa kuru, yalın bir anlam ortaya çıkar. Bu sebeple din dilinin sembolik olduğu söylenir.⁶² Ayrıca dinî sembollerin amacı tecrübenin muhtevası ile alakalı değildir. “Tecrübenin işaret ettiği yani tecrübe alanının dışında kalan şeyler hakkında bilgi vermektir.”⁶³

---

⁵⁹ Paul Tillich, “İmanın Sembolleri”. çev. Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/9 (2000), 771.

⁶⁰ Tokat, *Dinde Sembolizm*, 36-37; Taybuğa, *Rene Guenon'da Dinî Sembolizm*, 20-21.

⁶¹ Muhammet Orhan Yardımcı, *Dini Nitelikli Sembollerin Psikososyal Etkisi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 13.

⁶² Koç, *Din Dili*, 95.

⁶³ Koç, *Din Dili*, 89-92.

Semboller kutsalı tecrübe etmede anahtar rolü üstlenmektedir. Bu bağlamda sembolik düşünce gerilediği takdirde insanın kutsalı ifade etme kapasitesinin zayıflayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar üzerinde kutsalın tecrübesinin arttırılması ancak dinî sembollerin canlandırılması ile mümkündür.⁶⁴ Buradan çıkarılan sonuç; din dili, bireyin dinî tecrübesinin bir şeklidir. Dolayısıyla bu semboller sayesinde duygular canlanmaktadır ve dinî yaşantı hareketlenmektedir.

Anlaşıldığı üzere sınırlı idrak kapasitesine sahip olan insan için semboller, anahtar görevi üstlenir. İnsanın sanattan mimariye her alan içerisinde var olan sembollerini kullanması, tabiatının gereğidir. Aşkın olan varlık ile iletişim de semboller aracılığıyla gerçekleşir. Ancak aşkın varlığı anlatan dil ve eylemlerin ifade edilemez olmasından kaynaklanarak sembollerin kullanılması birtakım problemler doğurmuştur. Aşkın varlık dil ile ifade edildiğinde ne kadar açık olursa olsun mutlaka yorum yapmayı gerektirir. Bu yüzden sembollerin hakikati tam olarak yansıtamayacağı bilinen bir gerçektir. Fakat semboller ile işaret edilen hususun daha kolay anlaşıldığı da unutulmamalıdır.

1.9.Dinî Semboller

Toplumsal hayatta insanın kutsalla arasındaki bağı kuracak sembollere ihtiyaç vardır. Her dinin kutsalı hatırlamasını sağlayan semboller söz konusudur. Bu semboller, her dine özel olup bunlara; minare, tesbih, haç, kipa örnek olarak verilebilir. Bireysel işlevlere sahip olan sembollerin toplum içinde bazı değerlere sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda dinî sembollerin, toplumsal hayatın her alanında bulunması, toplumun dine verdiği önem, sembollere gösterilen değer ile eşdeğer olduğunu göstermektedir. Bu anlamda dinî sembollerin toplum nazarında etkisi göz önünde bulundurularak toplumsal gerçekliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla araştırmanın önemli noktalarından birini oluşturan toplum ile din ilişkisine bu bölümde değinilecektir.

1.9.1.Dinî semboller ve Toplum İlişkisi

Dinler, insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur. Fakat dinler, toplumda karşılığı varsa anlam kazanmıştır. Zira belli bir cemaate sahip olmayan bazı dinler, toplum üzerinde etki alanı oluşturmadığından ötürü günümüze kadar ulaşmamıştır.

---

⁶⁴ Çınar, “Din Dili”, 325.

Araştırmanın temel noktalarından birisi ise sembollerin toplumla ilişkisini konu edinmektedir. Çünkü her bir sembol, topluluğa mesajlar vermektedir. Ayrıca semboller, birtakım işlevlere de sahiptir. Üstelik dinî sembollerin daha girift yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bir sembol hem dini hem siyasi kategoride sayılabilir. Çünkü dinî semboller, işlevine bağlı olarak siyasi, tarihi, ekonomik, hukuki alanlar üzerinde etki alanına sahiptir.

Dinin, sosyal bir olgu olması sebebiyle dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir. Cemaat ile birlikte ortaya çıkan ve gelişen din, toplumsal yapıları etkilemektedir. Nitekim din; eğitim, siyaset, hukuk gibi kurumlarla ilişkilidir. Mesela eğitim, bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir araçtır. Dini öğretilerin aktarılmasında eğitim kurumunun payı büyüktür. Dolayısıyla okulun, geleceği inşa etmede önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde eğitimin işlevleri arasında sosyalleşmeden bahsedilebilir. Çünkü bireyler, okul ortamında sosyalleşmektedir. Öğrenciler arasındaki etkileşim ile okulun yüklendiği misyon daha kolay gerçekleşmektedir.

Dinin toplumların anlam dünyasını oluşturmaya imkân tanması neticesinde bireylerin davranışlarını şekillendirdiği söylenebilir. Dinin bireyler üzerindeki etkisini kontrol edici özellik ile açıklamak mümkündür. Din, bireyleri içten ve dıştan kontrol ederek davranışlarını etkileyecek güce sahiptir. İçten kontrol mekanizması, vicdan ile dıştan kontrol ise dinin açıklayıcı ve meşrulaştırıcı özellikleri ile gerçekleşmektedir.⁶⁵ Salgın seyrinde başkalarının hakkını gözetmesini telkin eden sorumluluk bilincinin arkasında kul hakkının yer alması bireylerin hem kendi hem de başkalarının sağlıklarına dikkat etmesi gerektiği hususunu desteklemektedir. Bu durum hem bireysel anlamda vicdanın getirdiği bir şuur hem de toplumsal davranışlarda bir kontrol mekanizmasını sağlıyor denilebilir.

Dinin, toplumsal davranışlara etki etmesi gibi toplumların da dini etkilediği görülmüştür. Mesela dini uygulamalar, sadece nassa dayanmamaktadır. Bunlar haricinde dini hükümlerle ilgili olarak toplumun işlevine göre yeni düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Bu duruma ezan örneği verilebilir. Çünkü ezanın belirlenmesinde dikkate

---

⁶⁵ Ayşegül Komşuoğlu, *Türk Siyasal Yaşamında İslami Hareket* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 5.

alınan işlev, Müslümanların kimliklerinin ayırt edilmesi ve namaz vaktini belirten uygulamaya ihtiyaç duyulmasıdır.⁶⁶

İdealler yaratarak toplumu belli amaca kanalize eden din, kitlenin hareket kaynağı ile ilgili bilgi sunabilir. Çünkü kutsal bir gaye ile bireyin eylemlerine anlam katmaktadır. Bunun sonucunda ise toplumun bütünleşmesini sağlayacak kutsal değerler ve idealler çerçevesinde ahlak oluşturulmaktadır. Bu sayede inananları pekiştirecek kutsal değerler, birey üzerinde ahlak oluşturmak suretiyle davranışlara anlam kazandırmaktadır. Bu bağlamda dinin tamamlayıcı fonksiyona sahip olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷ Görüldüğü üzere belli bir dine inananların davranış ve duygularına yön veren unsurlar, kutsal değerler ve ideallerdir. Dolayısıyla bunları simgeleyen objeler de kutsal olanı yansıtmaktadır. İşte dini semboller, kutsal değerler etrafında birleşen toplumun ortak hareket etmesini sağlamaktadır.

Dinin bütünleştirici işlevinin arka planında birtakım birlik duygusu gibi ahlaki hislerden bahsedilebilir. İnancın bir gereği olarak birlik duygusu inanan kişilerde aynı hissiyata sebep olmaktadır. Toplu ibadetler veya ritüeller, cemaati aynı gayede buluşturmaktadır ve cemaatin ortak hareket etmesini sağlamaktadır. Mesela Cuma namazları farklı karakterde ve görüşte olan insanları bir araya getirmektedir. Buraya yönlendiren kuvvet dindir. Dinî semboller de inanan kişiler için var olan ortak duygu sayesinde günümüze kadar işlevselliğini ve anlamını korumaktadır. Tarihi değeri özel ve anlamlı kılan, dinî tarafının yanı sıra inanan kişilerin ortak duygusal tecrübeleridir ve bunlar sayesinde sembolik mekânın dinamikliği devam etmektedir. Mescid-i Aksa denildiğinde pek çok Müslüman aynı coşkuyu ve hüznü yaşar. Zira Filistin’de oluşan ortak ruh, İslam dünyasında benzer duyguların yaşanmasına sebep olmaktadır.

Semboller, bireylerin toplumla etkileşiminde önemli bir paya sahiptir. Aynı dine mensup kişiler semboller aracılığıyla ortak bir dil oluşturarak birbirleriyle iletişim kurar. Bu sayede bireyin toplumsal hayatını şekillendirir. Sembollerin bireyin toplum ile bağ kurmasını sağlayarak belli bir grupla bütünleşmesini sağlamaktadır.⁶⁸ Müslümanların

---

⁶⁶ Vejdî Bilgin, *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal* (Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2014) 24-25.

⁶⁷ Ali Coşkun, “Din ve Kimlik”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/24 (2003), 7.

⁶⁸ Bulut, *Dinî Kavram ve Sembollerin Toplumsal Bilinci Oluşturmadaki Rolü: Sabır ve Hz. Eyyüp Nebî Örneği*, 86.

çoğunlukta olmadığı bir ülkede bireylerin birbiriyle buluşmasında ve iletişimini sağlamasında camiler önemli bir işleve sahiptir. Bu sayede hiç tanımadığı bir insanla etkileşim haline giren bireylerin birlik olması mümkün hale gelmektedir. Nitekim camiler gibi dinî sembollere yapılan kötü bir muamelede insanların ortak hareket ettiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak 26 Nisan 2021 tarihinde ABD’de gerçekleşen cami saldırısı, islamofobik bir saldırı olması sebebiyle tepkilere sebep olmuştur.⁶⁹ Onların değerlerine yapılan bir müdahale olarak görülmesi farklı coğrafya sınırları içerisinde yaşayan kişileri de etkilemektedir. 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda’da camiye yapılan saldırıda da namaz esnasında Müslümanların katledilmesi bütün insanların tepkilerine yol açmıştır.⁷⁰

Toplumunu birleştiren sembollerin bir diğer işlevi ise toplumsal düzeni sağlamaktır. Devletin, semboller aracılığıyla toplumu kontrol edebilmesi mümkündür. Çünkü sembol etrafında birleşen toplum, aynı ideal uğruna ortak hareket edebilir. Bu durum topluluğun yönlendirilmesinde kolaylık sağlamaktadır. Nitekim devletin, düzen sağlama konusunda sembollerini kullandığı görülmüştür.⁷¹ Osmanlı döneminde padişahın kendi adına hutbe okutması buna örnek olarak verilebilir. Hutbe okutarak siyasi gücünü gösteren padişah, uyulması gereken kuralları topluma hatırlatmaktadır. Siyasette kullanılan semboller, gücün pekiştirilmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına olanak sağlar. “Çünkü semboller, gücün kullanımı, paylaşılması ve korunmasında ihtiyaç duyulan önemli araçlardır.”⁷²

Dinî sembollerin bir başka özelliği ise gruplar arasında çatışmaya sebep olmasıdır. Farklı görüşte bireylerin ayrışmasına sebep olarak farklı inanca sahip olan toplumların karşı karşıya gelmesine sebep olmaktadır. Mesela Kuran-ı Kerim’in farklı dinden kişiler tarafından yakılması ya da ona karşı saygısızca davranılması halinde Müslümanlar ve diğerleri arasında çatışmalar ortaya çıkar.

---

⁶⁹ İslam Doğru, “ABD’nin Minnesota Eyaletindeki Camiye İslamofobik Saldırı”, *Anadolu Ajansı* (26 Nisan 2021).

⁷⁰ “Cami Saldırılarına Dünyadan Tepki Büyüyor”, *Anadolu Ajansı* (15 Mart 2019).

⁷¹ İbrahim İpek, “Din-Siyaset İlişkisi: Dünü, Bugünü, Geleceği”, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2 (2018), 34-35.

⁷² Safiye Ateş Durç, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, *Folklor/Edebiyat* 26/102 (2020), 387.

Toplumların dinî sembollere gösterdikleri saygı, kutsalı sembolize etmesinden kaynaklanmaktadır. Geçmişten beri gelen sembollerin, ehemmiyet gösterilmesi gerektiğine dair bilinç, ecdada karşı bir görev olarak kabul edilerek gelecek nesillere aşılanmıştır. Bu sebeple herhangi bir dinî sembole saygı gösterilmesi gerekliliği ya da aksi bir müdahalede tepkiler gösterilerek önemini vurgulama çabaları bununla alakalıdır. Yahudilere ait olan kipa, dua ederken takılmakta ve Filistin’de Yahudi olanlar ile olmayanları ayırıcı bir vasfa sahiptir. Dinî öneme sahip olan sembol, kimlik göstergesi olarak kabul edildiğinden dolayı dua etme dışında da kullanılarak Yahudilerin tanınmasını sağlamaktadır.

Dinî sembollere gösterilen saygı, ulus devletin ortaya çıkardığı sembollere de aktarılmıştır. Dinî değeri varmış gibi devlete ait sembollere kutsallık atfedilmiştir. Mesela bayrak ve marşlar bunun örneğidir. Ulus devlet ile birlikte yeni kutsallar yaratılmıştır.⁷³ Bunun gibi semboller, kutsalmış gibi görülerek onların korunması konusunda ayrı bir ihtimam gösterilmektedir.

Bayrakların ulusal sembol olduğunu ifade etmiştik. Bayraklar, devletin varlığının göstergesidir. Dinî semboller ise dinlerin varlığını devam ettirir. İnsanlar, semboller aracılığıyla o dine ait değerleri ve geçmişi algılar.⁷⁴ Müzelerde yer alan objeler, toplumun kültürü hakkında bilgiler sunar. Toplumsal hayat ile ilgili yorumlar yapılmasını sağlar. Giyilen kıyafetler, kullanılan eşyalar, toplumun yapısını ortaya koymaktadır. Daha önceki devirlerden kalma duvar resimleri de toplumun geçim kaynağı ya da inancı hakkında ipuçları sunmaktadır. Yani semboller, nesne şeklinde günümüze ulaşsa da asıl olarak temsil ettiği alanı devam ettirmektedir. Bu bazen kültür bazen de dindir.

Dinî semboller ile toplum ilişkisi iki yönlü ele alınabilir. Bunlardan ilki dinî sembollerin, toplumu etkilemesidir. Bu durum, sembol aracılığıyla dinin öğrenilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Nitekim dinin varlığını devam ettirici bir özelliğe sahip olan sembollerin, toplumun dinî olanla bağlantısında önemli bir köprü görevi gördüğü bilinmektedir. Böylece kutsalın devamlılığında, gelecek nesillerin dini öğrenmelerinde merkezi konumu oluşturmaktadır.

---

⁷³ İpek, “Din-Siyaset İlişkisi: Dünü, Bugünü, Geleceği”, 41.

⁷⁴ Erkan Perşembe, “Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm’da Sembolik Değerlerin Bugünü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (1998), 94.

Semboller, toplumun birbirleriyle etkileşimini şekillendirmektedir. Semboller dünyası, bireylerin gündelik yaşamlarında olduğu gibi sosyal ilişkiler içerisinde de kullanılmaktadır. Özellikle dini değerlere göre yaşayan bireylerin hayatlarında uyguladıkları davranış kalıpları arasında semboller dünyasının yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde mahremiyeti koruyan kapı tokmakları bu konuya örnek olabilir. Osmanlı Geleneğinde kapı tokmakları çıkardıkları seslere göre gelen kişiyi haber verirdi. Kalın tokmak çalınıyorsa erkek, ince tokmak çalınıyorsa kadının geldiği anlaşılırdı.⁷⁵ Buradan yola çıkarak birtakım sembollerin, bireylerin sosyal hayatına etki ettiği söylenebilir.

Dinî sembol ve toplum ilişkisinin ikinci boyutu toplumun dinî sembolleri etkilemesi şeklindedir. Tarihte toplumun ihtiyacına göre sembollerin üretilmiş olduğu görülür. Ezan, minare, kızıl haç gibi semboller buna örnek olarak verilebilir.

Tarihi hatırlamak isteyen birey, sembol üzerinden okuma yapabilir. Kayı boyu simgesi olan “TYI” işareti, Oğuz Boyunu hatırlatmaktadır. Zira bu simge tarihi hatırlatır ve gelecek nesillerin öğrenmesini kolaylaştırmaktadır. Burada sembol araç olarak görülse de toplum olmadan aktarımın gerçekleşmesi mümkün değildir.

Toplumun bütünleşmesinde aracı olarak semboller kullanılması da toplumun sembol üzerindeki etkisine örnektir. Bu konuda devlet, toplumu birleştirici semboller üreterek, toplumu belirli anlam dünyasına dâhil eder. Bu çerçevede ortak duygu ve inanç sayesinde toplum ortak hareket eder. Bu konuda camiler ve ezan örnek olarak verilebilir.

1.9.2. Dinî Sembollerin Toplumdaki Değişimi

Din, insanlık tarihi ile paralel olarak var olmuştur. Toplumların hayatlarında da din önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Ancak toplumların dine bakışlarının zaman içerisinde değişiklik arz edeceği hususu, sosyologların tartışma konuları arasına girmiştir. Tartışmaların başlangıcını Aydınlanma felsefesi oluşturmaktadır. Nitekim bu düşünce ile dinin yerini bilimin aldığı öngörülmektedir. Bu konuda sosyologlar, dinin etkisini farklı ideolojilerin yok edeceğini söylemekteydi. Comte, modernizmin geleneksel dini ilimlerin kaybolacağını dile getirirken Marx ve Engels, sosyalizm ile birlikte dinin, modern

---

⁷⁵ Mutlu Özgen, “Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/21 (2018), 96.

dönemde etkisini kaybedeceğini, onun yerine bilimin geçeceğini dile getirmiştir.⁷⁶ Dolayısıyla modernizmin, dinî hayata olumsuz bir şekilde etki edeceği düşünülmekteydi. Dinin, toplumsal kurumlar üzerindeki işlevlerinin sınırlanacağına, daha çok bireysel vicdana indirgeneceğine dair yorumlar yapılmaktaydı.⁷⁷ Anlaşılacağı üzere toplum için bir anlamı kalmayacağı hipotezinin sosyologlar tarafından savunulduğu görülmektedir.

Modernitenin somutlaştığı temel alanlar zaman ve mekândır. Modern düşünce, iki alanı doğrudan etkilemiştir. Modernizm, eskinin yerine yeni mekânlar üreterek geçmişle olan bağı koparmaya çalışmıştır. Dolayısıyla modernizmin etkisi ile insanın, zaman ve mekân arasındaki ilişkisi silinmiştir.⁷⁸

Bilincin zihne yansması, mekân ve zaman üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumun hatırlaması gereken hadiseler, yeni mekânlar inşa edilerek ya da düzenlenerek ortaya çıkarılmaktadır. Müzeler, bu işlevi yerine getiren en önemli mekânlardan biridir. İdeolojilerin inşa edilmek isteneni müzeler aracılığıyla kurgulayıp yansıtılmaları mümkündür. 1948’de Dünya Kültürel Mirası arasında sayılan Sırbistan’ın Niş şehrinde yer alan Kelle Kule, Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanan Sırpların isyanını sembolize etmektedir.⁷⁹

Devletler, yaptığı yeniliklerin sürekliliğini sağlama noktasında unutturmak amacıyla politikalar üretirler. Nitekim geçmiş zamanın unutturulması adına giyim kuşam, yaşam biçiminde farklılıklar yapıldığı görülmüştür. Cumhuriyet sonrasında yapılan inkılaplarla bunun örneğini görmek mümkündür. Şapka Kanunu bireylerin geçmişe ait olan kültürel simgelerinin yerine geçmesi açısından önemli bir örnektir. Çünkü fes gibi Osmanlı Devleti’nde kullanılan aksesuarların bırakılıp şapka takılmasının arka planında çağdaş olma gayesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁸⁰ Buradan anlaşılacağı üzere Hülya Arabacı ve Kenan Saatçioğlu, Şapka Kanunu’nun batılılaşmanın adımı olarak görüldüğünü ve modern bir görüntü verdiği için toplumun peçe, sarık gibi aksesuarlar yerine tercih edildiğini belirtmişlerdir.

---

⁷⁶ Ali Köse, “Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *Liberal Düşünce* 6/24 (2001), 150.

⁷⁷ Perşembe, “Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm’da Sembolik Değerlerin Bugünü”, 95.

⁷⁸ Karaarslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 79.

⁷⁹ Machiel Kiel, “Niş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/148.

⁸⁰ Hülya Arabacı - Kenan Saatçioğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Şapkanın Değişim Serüveni”, *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi* 0/6 (2021), 277.

Modernitenin bir başka uzantısı ise sekülerleşmedir. “Sekülerleşme, özellikle modern sanayi toplumlarında dinsel inançların, pratiklerin ve kurumların toplumsal önemlerini yitirdikleri bir süreçtir.”⁸¹ Bu teoriye göre dinin olmadığı bir hayat amaçlanmaktadır. Böyle bir ortamda ibadetlerin toplumsal bir değerinin olmadığı, kurumsal yapılardan silinmeye çalışılan dinin sadece bireylere indirildiği bir dönem anlaşılmaktadır. Bu modernleşme ve sekülerleşme sürecine göre dinin toplumsal hayattaki konumu ile ilgili üç teori ortaya atılmaktadır. İlk olarak dinin tamamen yok olacağı görüşü ileri sürülmüştür. İkinci olarak dinin yok olacağı tezinin aksine daha da çok arttığı söylenilmektedir. Üçüncü olarak din ve sekülerleşme birbirlerini karşılıklı olarak etkileyecektir.⁸³

Modernite ile birlikte dinî sembollerin toplum üzerindeki etkisi azalmıştır. Ancak “sekülerleşme, her ne kadar geniş kapsamlı olarak devlet eliyle kamusal alanda yükseltile de aile ve iş yaşamında dinî simgeler varlığını devam ettirmektedir.”⁸⁴ Kendini çağdaş sayan kişilerin bile bayramlar, evlilik törenleri gibi uygulamaları, dinin gerektirdiği şekilde gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Türkiye’de ise sekülerleşme süreci, devlet eliyle dinî sembollerin kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Tekkelerin kapatılması, fes, sarık gibi dinî sembollerin kaldırılması bunların bazı örnekleridir. Ancak dinî sembollerin toplum üzerindeki etkisi tamamen kaybolmamıştır. Üstelik toplumsal hayatlarında dinî ritüelleri uyguladıkları görülmüştür. Örneğin günümüzde sünnet düğünlerinde misafirler ve çocuklarla birlikte türbelere ziyaret gerçekleştirmeye devam etmektedir. Ayrıca bu süreç içerisinde toplumun hurafelere yönelmesini engellemek amacıyla ortaya atılan adımlar, onların antirasyonel davranışlara maruz kalmasına sebep olmuştur. İbrahim İpek, toplumu türbelere uzaklaştırırken “anıtlaştırılmış kabirlere” yönlendirilmeye çalışıldığını söylemiştir.⁸⁵

---

⁸¹ İsmail Ekinci, “Sekülerleşme ve Din”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 326.

⁸³ Asım Yapıcı, “Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinde Dini Hayat: Meta- Analitik Bir Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 1.

⁸⁴ İpek, “Din Siyaset İlişkisi Dünü Bugünü Geleceği”, 39.

⁸⁵ İpek, “Din Siyaset İlişkisi Dünü Bugünü Geleceği”, 45.

2. KİMLİĞİ OLUŞTURAN UNSUR: TOPLUMSAL HAFIZA

Araştırma sürecimizi şekillendiren iki önemli kavram vardır. Bunlardan birisi kimlik, diğeri ise toplumsal hafızadır. İslamcı dergilerin yazarlarını ortak noktada buluşturan sembolün teorik alt yapısını kimlik oluşturmaktadır. İslamcı yazarların, belli bir gruba aidiyetleri, onları aynı değer ve inançlar çerçevesinde buluşturmaktadır. Öbür yandan ise toplumsal hafıza ile bireyler, bugünü ve geleceğini inşa etmektedir. Bu durum ise davranışlarını etkilemektedir. Bundan ötürü bu iki kavramın izah edilmesi gerekmektedir.

Bu başlıkta ilk olarak kimlik kavramına yer verilecek olup modernite sonrasında kimlik karmaşasının sonuçlarına değinilecektir. Çünkü bireyselleşmenin arttığı bir dönemde, toplumun değerlerine olan bağlılığının zayıfladığı iddia edilmektedir. Bu durum, elde edilen veriler ile irdelenecektir. Kimlik konusu ile ilgili son olarak araştırmanın nesnesini oluşturan sembollerin, kimlik inşa edici özelliği üzerinde durulacaktır.

Bir diğeri önemli kavram olan toplumsal hafıza konusu içerisinde tanımı, unsurları ve sembol ile bağlantılı olarak işlevlerine yer verilecektir. Ayasofya özelinde inceleneceği için sembol çeşidi olan mekân ile ilgili bilgiler verilecektir.

2.1. *Kimlik*

Kimlik, sosyolojinin önemli konuları arasındadır. Bu kavram ile birey, ilk ve en önemli sorusuna cevap bulmaktadır. Çünkü birey anlam arayışı içerisindedir. Varoluşuna dair sorular, kendine dair tanımlamaları ortaya çıkarır. Bireyin “ben kimim?” sorusuna verdiği cevaplardan oluşan tanımlamalara kimlik denir. Kimliğin, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü” olduğuna dair tanımlama Türk Dil Kurumu sözlüğünde geçmektedir.⁸⁶

Birey “ben kimim?” sorusuna farklı cevaplar verebilir. Türk’üm ya da Müslüman’ım gibi cevaplar verildiği gibi ideolojik unsurları ifade eden tabirler de kullanabilir. Mesela “İslamcıyım” ya da “komünistim” diyenler olabilir. Cevaplara göre bireyin ön plana koyduğu özellik, onu tanımamızı sağlamaktadır. Bireylerin, dini kimliğinin yanında siyasi kimliği ile de kendini tanımladıkları bilinmektedir.

---

⁸⁶ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988), 2/1182.

Sosyolojide kimlik, iki farklı şekilde anlaşılmaktadır. İlk olarak kendi ile alakalı bilgiler ortaya koyması bireysel kimlik içerisine girer. Ayrıca “biz kimiz?” sorusu ile grup aidiyetleri hakkında elde edilen bilgi, kolektif kimlik kapsamına girmektedir.⁸⁷ Bireyin kendisine dair ve diğerlerinden ayıran özelliklerinin bütünü kimliğini oluşturmaktadır.

Kimlik ve benlik kavramının birbiriyle ilişkisinden bahsedilmektedir. Kişinin kim olduğunu tanımlayan düşünceleri ve bireysel özellikleri benliğini oluşturmaktadır.⁸⁸ Erikson, benliğin kimlik oluşturma işlevinin olduğunu belirterek kimliği “bireysellik ve biriciklik duygularının yanı sıra, geçmiş ve gelecekle bütünlük ve süreklilik duygusunu da içeren, karmaşık bir içsel durum olarak tanımlar.”⁸⁹

Toplum içerisinde yaşayan bireyin varlık kazanması kimlikle ilişkilidir. Çünkü davranışlarını ve düşüncelerini belirleyen unsurlar, bağlı olduğu grubun değerlerine göre şekillenmektedir. Toplumsal kimlik ile ilgili olarak Cevdet Özdemir şunları söylemektedir:

“Bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek, göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder. Birey kendi toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, karşıtıllıkları, çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanır ve bu doğrultuda bir eylem stratejisi geliştirir. Birey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Toplumsal kimlik, çoğu zaman bilinç ötesinde bir işlev yüklenerek bireyin bütün varlığına hükmeder.”⁹⁰

Buradan yola çıkarak bireyin, toplumsal kimlik sayesinde kendini tanımladığı söylenebilir. Bununla bağlantılı olarak kimlik bireyin davranışlarına etki eder. Ayrıca belli bir kimliğe sahip olması, bireyler arasında aidiyet bilinci oluşturarak toplum içinde var olmasına imkân verir. Buradan anlaşılacağı üzere kimlik, hayatı belirleyen en önemli

---

⁸⁷ Polat S. Alpman, “Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 21/2 (2018), 6.

⁸⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı - Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar- Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınları, 2016), 248.

⁸⁹ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev. İnan Deniz Sarıoğlu (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2016), 164.

⁹⁰ Cevdet Özdemir, “Kimlik ve Söylem”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2001), 108.

hususdur denilebilir. Sadece toplumsal değil, bireysel kimlik de bireyin varlığının korunmasında etkilidir.⁹¹ Ancak geçmişini unutan bir kimsenin belli bir kimlik sahibi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü kimliğin oluşumunda geçmiş, şimdi ve gelecek bir bütündür. Ayrıca birinin eksik olması kimlik oluşumuna engel olmaktadır. Mesela Müslüman bir kişinin, Peygamberin sünnetlerini yok sayarak geliştirdiği inanç eksiktir. Çünkü geçmiş, şuan ve gelecek birbiriyle ilişkilidir. Nitekim toplumsal hafızanın içerisinde yer alan resmi törenlerin ve ritüellerin gelecek nesillere taşınması ve bireylerin bunu içselleştirip uygulaması varlığının korunmasını sağlar.

2.2. Modernite Sonrası Kimlik Kavramı

Bireyler, geleneksel dönemde değerlerine, inançlarına, toplumsal rollerine bağlıydı. Toplumun onlara yüklediği anlamlar, bireylerin davranışlarını etkilemekteydi. Fakat modernleşmeyle birlikte endüstrileşme, şehirleşme ve bireyselleşmeyle beraber bireyler, geleneksel olan şeylerden uzaklaşmaya başladı. Bu durumun ortaya çıkmasında sekülerleşmenin etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu süreç içerisinde dinin olumsuz etkilendiği ortadır. Aydınalp bununla ilgili şunu söyler:

“Modern dönemde dinin iç dünyaya indirgenerek daha bireysel bir nitelik kazanması, kültürel bir öge olmanın ötesinde devlet ve toplum hayatındaki önemini yitirmesi, dini kimliğini hayatın bütün alanları içinde daha belirgin olarak görmek ve göstermek isteyen birey ve gruplarda çeşitli gerilimlere sebep olmaktadır.”⁹²

Dinin öneminin yitirildiği bir dönemde Müslümanların, dinî hayatlarını açık bir şekilde yaşamak istediği anlaşılmaktadır. Bunun aksi olarak uygulanan politikalar ise Müslümanların, idarecilerle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Ezanın Türkçe okunmasının ardından Müslümanların şîârı olan ezanın Arapça okunma isteği örnek olarak verilebilir. Günümüzde ezanı kendi dilinden duysak bile bazı mahallelerde hoparlör sesinin daha düşük seviyede olması gerektiğini söyleyen kitlenin bu talebi

---

⁹¹ Kasım Karaman, “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21 (2010), 232-233.

⁹² Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma ve Din”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 207.

Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Çünkü bu talep, Müslümanların dini yaşantılarına müdahale olarak görülmektedir.

Modern dönem, bireyin üzerinde birtakım olumsuz neticeler ortaya çıkarmıştır. Toplumsal statü ve rollerin öğrenilmesine imkân tanıyan sosyal ilişkilerde zayıflamalar görülmüştür.⁹³ Kimlik problemleri yaşanmıştır. Bunun sonucunda ise bu kriz, toplumun yeni arayışlara yönelmesine sebep olmuştur. Nitekim 1960'lı yıllarda Müslümanların, milliyetçilerle birlikte hareket etmesi, bu boşluğun doldurulmasına bir örnektir. Bu durum ise ulus kavramında ortaya çıkan farklılık ile izah edilebilir. Ulus devlet biçiminin varlığı ve dinî hareketlerin politik etkisinin artması kimlikler üzerinde de birtakım değişikliklere sebep oldu. Her grup kendi varlığını göstermek için mücadeleler verdi.⁹⁴ Buna açık bir örnek olarak İslamcıların, mücadele ederken milliyetçi kanatla birlikte yol alması verilebilir. İslamcı dergilerde karşımıza çıkan Müslüman Türk kimliğinin oluşması bununla ilgilidir.

Modernizmin etkisiyle toplumda belli bir kimlik kabul edilip diğer kimliklerin varlığına saygı gösterilmemekteydi. Bunun bir sonucu olarak kendi kimliği dışındakini kabul etmeyen bir anlayışın ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim bununla ilgili olarak belli bir dinî gruba bağlı olan bireylerin toplumsal yaşantı içerisinde birtakım hakaretlere uğradıkları bilinmektedir. Günümüzde hâlâ daha giydiği çarşaf, şalvar ile toplum içinde rencide edici davranışlara maruz kalan kişiler söz konusudur. Medeniyetin çarşaf gibi geleneğe ait kıyafetlerin çıkarılması ile gerçekleşeceğine inanan gruplar vardır. Bununla bağlantılı olarak Türkiye'de de protestolarda sembolik nesnelere kullandıkları görülmüştür. 2021 yılında İzmir'deki bir grup tarafından Taliban'ı protesto için çarşaf çıkarma eylemi gerçekleştirilmiştir.⁹⁵

Modernitede var olan tek bir kimlik anlayışı yerini postmodern dönemde heterojenliğe bıraktı. Modernizmin aksine postmodernizm, rasyonelliğe karşıdır. Kesinlik ve bütünlük yerine belirsizliği ve parçalanmışlığı tercih eder. Bunların yanında herkes için geçerli olan bir gerçeklik anlayışını reddetmekte bireylerin gerçeklikleri olduğunu savunur. Bu

---

⁹³ Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 46.

⁹⁴ Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", 9.

⁹⁵ *Son Dakika*, "İzmir'de Taliban'ı Protesto Etmek İçin Toplanan Kadınlar Giydikleri Temsili Çarşafı Çıkarıp Yerlere Attı" (20 Ağustos 2021).

bağlamda üst gerçeklik ve üst kimlik oluşumlarına karşı olup toplumsal kimliklerin yerelliğini, çeşitliliğini kabul etmektedir.⁹⁶ Bu özelliklerden anlaşılacağı üzere postmodern dönemde farklı kimliklerin bir arada yaşamasının mümkün olduğu ön görülmektedir.

2.3. Kimlik İnşa Etmesi Açısından Dinî Semboller

Birey için öğrenmenin ilk basamağını aile, sonrasında sosyal çevre oluşturmaktadır. Öncelikle birey, temel becerilerini ve dinî bilgilerini taklit yoluyla öğrenir. Zihninde yer edinen bilgilerin anlamlı hale gelmesi daha sonra gerçekleşmektedir. Mesela ibadetin nasıl gerçekleştiğini görsel şablonlarla kodlayan çocuk, bu sembollerin anlamlarını zaman içinde benimsemektedir. Ayrıca taklit yoluyla ezberlediği sembolleri içselleştirerek davranışları bilinçli hale gelmektedir.⁹⁷

Din, kimliğin şekillenmesinde önemli unsurdur. Çünkü bireyin ve grubun kendini tanımlamasına ve diğerlerinden ayrılmasına imkân tanımaktadır. Din, birey için belli bir mensubiyet bağının oluşmasını sağlamaktadır. Bu bağ ise öncelikli olarak var olma ihtiyacı hisseden bireyin, mensubu olduğu topluluğa dâhil olması ile kurulmaktadır. Birey dâhil olduğu grupla dinî kimliği sayesinde bütünleşir ve bu değerlere göre davranışları şekillenir. Çünkü kimliğin ortaya koyduğu belli roller ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan davranış kalıpları vardır. Zira bireyler, rollerine uygun davranmadığı takdirde birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Mesela askerin aile ortamında askerî disipline önem vermesi halinde ortaya çıkacak karışıklıklar sebebiyle sosyal ilişkileri zarar görecektir. Bir başka örnek ise imamın dolandırıcılık yapması, değerleriyle ters bir davranış olması sebebiyle dinî ve bireysel kimliğini lekeleyecektir. Bu durum toplum tarafından dışlanması ve birtakım olumsuz yargılar oluşması ile sonuçlanabilir. Bu sebeple dinî kimliğe sahip bireyin, inandığı değerlere göre davranışlarını yerine getirmesi doğal bir sonuçtur.

Toplumsal hayatta, bireyin davranışlarını etkileyen pek çok etken vardır. Bunlardan birisi gelenek görenektir. Komşuluk esnasında getirilen tabağın boş geri götürülmemesi toplum tarafından belirlenmiş örfi kurallardan biridir. Bunun gibi davranışları etkileyen bir başka

---

⁹⁶ Ramazan Saim Dalbay, “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018), 165.

⁹⁷ Kızıl, “İşlevleri Açısından Dini Sembol”, 37.

husus ise dindir. Paskalya yortusunda komşularıyla birlikte yumurta süsleme gelenekleri, Hristiyan ailenin ritüellerinden biri olup kaynağını dinden almaktadır. Hristiyan kimliğe sahip bireyin vaftiz olmasında ve ailenin bu uygulamaya önem vermesinde dinin etkili bir unsur olduğu ortadadır. İslamiyet'te ise Müslüman kimliğine sahip bir ailenin kötü bir olayı atlattıklarında kan akıtmak suretiyle kurban kesme âdetinin toplumda kabul görülmesinin dayanağı benzerdir.

Ritüellerin hem dinî boyutu hem de toplumsal boyutu vardır. Toplumsal yönünün tezahürü bireyin toplulukla bütünleşmesi şeklinde ortaya çıkar. Çünkü bireyler dinî değerlerini semboller aracılığıyla aktarmak suretiyle topluluğu birleştirmektedir. Ritüeller ile verilen mesajın kolay öğrenilmesi ve bilgiyi hatırlatıcı vasfa sahip olması, toplum üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Nitekim gelecek nesillerin değerleri ve mesajları hatırlamasında önemli uygulamalar olduğu söylemek doğru olur. Bunların yanında kimliklerin tanımlayıcı özelliği olduğu ifade edilmiştir.⁹⁸ Cemaatle namaz kılan ile kilisede ayine katılan kişilerin ritüellerine bakılarak kimlikleri hakkında bilgi elde edilebilir.

Kimlik, ben/biz ve öteki olmak üzere iki kategoriye sahiptir. Bu iki kategori sayesinde kimlik anlam kazanmaktadır. Çünkü birey ya da grup kimliğinin farklılıklar ve benzerlikler ile çerçevesi belirlenmektedir. Bu ayrımları somut bir şekilde bir başkasına tanıtan en önemli araç ise sembollerdir. Bu araç kendi kimliğini tanıtmalarının yanında ayrıca bireyin varlığını ötekilere göstermektedir. Sadece dinî olan için değil, her türlü semboller için bu söylenilebilir. Bunların yanında semboller biz ve ötekinin var olduğu dünyada, toplumsal düzenin sağlanmasında ve bireyin toplumsal yaşama dâhil olmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda sembollerin bireyin varlığını göstermesinde birer araç olduğunu söylemek mümkündür.

Gelenekler ve dinî semboller, kimliğin sürdürülmesini, korunmasını sağlamaktadır. Türk örf adetleri arasında yer alan misafirperverlik, güzel hasletlerden biridir. Misafire yapılan ikramlar, onlara gösterilen saygı gibi değerler, bireyler arasındaki etkileşim ile hayat akışı içerisinde sürdürülmeye devam etmekte ve kimliğin korunmasını sağlamaktadır. Mukabele geleneği, Müslüman kimliğinin bir parçasıdır. Halk tarafından Kur'an'ın indiği

---

⁹⁸ Karaman, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", 232.

ay olarak bilinen Ramazan ayı, mukabele ritüeli ile özdeşleşmiştir. Sembolik imgeler barındıran bu geleneğin Müslüman kimliğinin korunmasında ve aktarılmasında önemli bir araç olduğu söylenilebilir. İnsanların bir araya toplanması sonucunda bireyler arasındaki muhabbet artar ve bu sayede toplumsal kimlik korunur.⁹⁹

Son olarak modernite sonrası ortaya çıkan parçalı kimlik anlayışı bireylerin üzerinde olumsuz neticeler doğurmuştur. Çünkü yabancılaşma yaşayan toplum, kaos ortamı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun sebebinin ise kimlik bunalımından kaynaklandığı söylenilebilir. Dinî sembollerin varlığı kimliğin korunmasını sağladığı için bireylerin ve toplumların olumsuzlukları yaşamasına engel olmaktadır. Bu durum da bireylerin bir gruba aidiyet hissetmesini ve biz bilincinin oluşmasını sağlamaktadır.¹⁰⁰ Kimliğini benimseyen toplumlar, kendi aralarında bütünleşerek birlikte hareket eder. Ancak tersi bir durumda toplumun parçalanması söz konusudur.

2.4. Toplumsal Hafıza

Hafıza (bellek) kavramı, soyut bir ifadedir. Bireyin, öğrendikleri ve algıladıklarının toplandığı yer olarak ifade edilebilir. Hafıza; “kişinin çeşitli grup belleklerine katılımı sonucu oluşan çok katmanlı bir yığılımdır.” Assman hafızayı, dar anlamıyla algılar olarak ifade eder.¹⁰¹ Halbwachs’e göre hafıza sosyal ortama göre şekillenir. Toplumların hafızası yoktur fakat toplum, üyelerinin belleğini etkilemektedir. Bireysel ve toplumsal hafızanın iç içe geçmiş gibi görüldüğünü ancak iki hafıza arasındaki ayrımın olduğunu belirtmektedir. Bireylerin hafızasının özgün olduğunu ifade eder ve diğerleriyle etkileşim sonucu oluşan hatıraların ise bireysel hafızadan ayrıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda hafızayı bireysel ve toplumsal olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Toplumsal hafıza, “grup kimlikleri tarafından yapılandırılmış olan belleğin bireylerin çocuklukları, komşuluk ve ortak ilişkileri, ortak politik veya ticari yaşamları yani muhtemel belli kesişme noktaları olan kişilerin oluşturdukları bir bellek türüdür.”¹⁰²

---

⁹⁹ Şahin Gürsoy - İhsan Çapcıoğlu, “Din-Kimlik İlişkisi Üzerine”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 1-3 (2009), 117.

¹⁰⁰ Karaman, “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, 232.

¹⁰¹ Jan Assman, *Kültürel Bellek*, çev. Ayşe Tekin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 45-46.

¹⁰² Şeyma Bilginer Erdoğan, *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri (Seksenler Tv Dizisi)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 3.

Ortak paydada buluşan bireylerin, geçmişten geleceğe aktarılan kültürü içerisinde barındırdığı söylenilebilir. Bu anlamda toplumsal hafıza, bir toplum içerisinde yaşayan bütün bireyleri kapsayan çatı olarak düşünülebilir.

Toplumsal hafıza, bireylerin geçmişi ile geleceği arasında köprü kurmaktadır. Bu işlev şu Şekilde gerçekleşmektedir: Öncelikle bilgiler hafızada depolanır, daha sonra uyarıcı semboller ile birlikte şuan ya da gelecekte hatırlanmak suretiyle ortaya çıkar. Örneğin, büyüklerin karşısında oturuş Şekli, taklit yoluyla öğrenilen adaplardan birisidir. Toplumsal hayatta bunun aksine bir uygulama, bireyin saygısız olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamın arka planında hafızada depolanan uygulamaların, bireylerin zihninde Őekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Bireyler buna göre davranışlarını yerine getirmektedir. İstiklal Marşı okunurken saygı duruşunda bulunulmasının amacı, değerlerin önemsenmesi ile ilgilidir. Bu durum belli törenlerle sınırlı kalmamış, gündelik hayatta da marş çalındığında saygı duruşuna geçilmesi gerektiği sonucunu doğurmuştur. Nitekim sokakta duyduğunda bu pozisyona geçen insanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüelin ve 10 Kasım günü sirenlerin çalındığı sırada benzer uygulamanın yapılması gerektiği halkın zihnine yerleşmiştir. Bu uygulamaların toplum hafızasında oluşturulan bilişsel haritalar olduğu söylenilebilir.

Nitekim bireylerin hafızaları olduğu gibi toplumların da hafızaları vardır. Toplumun hafızasında yer eden önemli olaylar, bazı mekân, aktörler, objeler aracılığıyla görünür hale gelmektedir. Bunlardan biri ise hac görevlerinden olan Safa ve Merve tepeleri arasında yapılan say vazifesidir. Nitekim say vazifesi, bizlere Hz. Hacer ve Hz. İsmail arasındaki yaşanılanları hatırlatır.¹⁰³

Bir başka örnek ise dünya düzeninin değiştiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Soğuk Savaş'ın simgesi olan Berlin Duvarıdır. Nitekim Berlin Duvarı da hafızanın cisimdeki yansımasından biri olarak kabul edilebilir.

Toplumsal bellek, tarihten farklıdır. Şeyma Bilginer araştırmasında ikisi arasındaki farkı şu Şekilde ifade etmiştir:

---

¹⁰³ Salim ğt, "Sa'y", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/206-207.

“Geçmişte meydana gelen toplumu etkileyen olaylar tarihin tozlu sayfaları arasına girdiğinde tarihte kendine yer bulur. Toplumsal bellek ise bu tarihi olay ve olayları bugün yaşayan belleklerin tekrar hatırlamasını, canlı tutmasını geçmişte gerçekleşen olayın “şimdide/ şu anda/ bugünde” zihinlerde hayat bulmasını sağlamak amacıyla ortak bir amaç etrafında yapılan bilinçli bir örgütlenmedir.”¹⁰⁴

Tarih, geçmişte yaşanmış olaylardır. Fakat bellek, günümüzde de hatırlamanın kaynağını oluşturmaktadır. Bu sebeple toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan kitlelerden bağımsız ele alınıp alınmayacağı konusu tartışmalıdır. Toplumsal hafızanın kaynağının geçmiş olduğunu söyleyenler olduğu gibi zamanla aktaranların inanç ve düşüncelerine göre şekilleneceğini ifade edenler de olmuştur. Faruk Karaaslan, “toplumsal hafıza hem politik iktidar ile hem de geçmişin günümüze taşıdığı anlamlar dünyası ile şekillenmiştir.”¹⁰⁵ der. Sadece bellek oluşumunun iktidara hasredilmesi eksik olacaktır. Toplumsal yaşantı içerisinde de toplumsal hafızaya yeni anlamlar yüklenmektedir. Aksi halde toplumdan bağımsız bilgi deposu olarak kalacaktır. Böyle olduğu takdirde toplumsal hafızadan bahsetmek mümkün olmaz.

Toplumsal hafızanın aktarımı sözlü, yazılı ve anıt mekânlar olmak üzere üç şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Hatırlatıcı vasfa sahip her kaynak birer araçtır denilebilir. Bunlar arasında edebi eserler, geçmişin gelecek nesillere ulaştırmasında önemli birer araçtır. Bunun yanında anıt mekânlar, görsellik sunmasından ötürü hatırlama eyleminin canlı şahididir. Bu sebeple dikkatleri çekmesi, dinamik olması sözlü ve yazılı kaynaktan daha çok etki etmektedir.

“Kolektif bellek, bireysel hatıraların toplamı, resmi anmalar, toplumsal semboller ve kimlikleri kuran ve tam olarak somutlaştırılmamış niteliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır.”¹⁰⁸ Zira bahsedilen bileşenler ile toplumun ortak bilinci oluşmaktadır. Bu sayede toplum bir bütün haline gelmektedir. Aynı zamanda toplumsal hafızanın

---

¹⁰⁴ Bilginer Erdoğan, *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri (Seksenler Tv Dizisi)*, 7-8.

¹⁰⁵ Karaaslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 46-47.

¹⁰⁶ Metin Bozan, “Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi”, *Şarkiyat* 10/4 (2018), 1231.

¹⁰⁸ Jeffrey K. Olick, “Kolektif Bellek : İki Farklı Kültür”, çev. Meral Güneşdoğmuş, *Moment Journal* 1/2 (2014), 181.

kimliği oluşturduğunu da söylemek mümkündür. Çünkü kimlik oluşumu geçmişten beslenir. Gelenek görenek, sanat eserleri, anılar, semboller kimliği inşa etmektedir.¹⁰⁹ Geçmiş ile bireyin kimliği şekillenmektedir.

İnsan, unutmama ve hatırlama özelliklerine sahip bir varlıktır. Geçmişten gelen gelenek görenek, semboller ve ritüeller insanın bu özelliği sayesinde aktarılmaktadır. Bireyler gibi toplumun da unutmama ve hatırlama özellikleri vardır.¹¹⁰ Toplumsal hafızanın bir uzantısı olan bu eylemler, semboller aracılığıyla işlevsellik kazanmaktadır. Tarihi bir olayı hatırlatan anıt binalar, toplum için bu işlevleri yerine getirmektedir. Bunun neticesinde toplumsal hafızanın tarihten farkı ortaya çıkmaktadır. Tarih geçmişte kalır, ancak toplumsal hafıza dinamiktir ve günümüzde de etkisi devam etmektedir.

Son olarak toplumsal hafıza, 1980'lerden sonra ortaya atılan bir kavram olsa da birey ve toplumun, geleceğini inşa etmesinde önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişten gelen bilgi ister politik niyetlerle oluşmuş olsun ister tarihteki sosyal yaşantılarla şekillensin, toplumsal hayatı etkilediği ortadadır. Bireyin, toplum içerisindeki varlığı, belli bir kimlik sahibi olması ile mümkündür. Kimlik ise toplumsal hafıza ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple toplumsal hafızayı oluşturan unsurun kimlik olduğunu söylemek doğru olur. Bunun yanında kimlik sahibi olan insan, grupla bağ kurar ve sosyalleşerek toplumda görünürlük kazanır.

2.5. Toplumsal Hafızanın Mekândaki Yansıması

Mekânın, tarihi ve sembolik anlamları söz konusudur. Toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılmasında bu yerlerin önemli olması, hatırlatıcı vasfa sahip olmasıyla alakalıdır. Mekân sayesinde nesillerin aktarılmak istenen anlama ve bilgiye sahip olması kolaylaşmaktadır. Araştırmanın önemli bir kısmını oluşturan bu başlığı hafızanın görünür olduğu yerlerin mekânlar olmasından dolayı ele aldık. Çünkü Ayasofya, hafızanın bir yansıması olarak görülmektedir.

---

¹⁰⁹ Özgür O. Erden, "Toplumsal Hafızalar, 'Hesaplaşma Siyaseti' Üzerinden Kamusal Müzakere Alanı Olarak Tahayyül Edilebilir mi?", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 6/24 (2010), 50.

¹¹⁰ Karaarslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 15-16.

2.5.1. Mekân

Mekân, fiziksel yapılardır. Fakat bireylerle etkileşim içerisinde olması mekâna birtakım sembolik anlamlar katmaktadır. Mekân, “insanın yoğun deneyimlerine sahne olan ve her birey için ayrı, öznel anlamlar taşıyan, kişinin yaşamını dolaysız olarak etkileyen ve biçimlendiren, bu nedenle de sosyal, duygusal ve davranışsal planda sembolik anlamlar taşıyan fiziksel birimler anlamına gelmektedir.”¹¹¹

Mekân, taş yığınının ibaret değildir. Toplumun anlam haritaları mekâna yansımaktadır. Çünkü tarihin ve belleğin birer şahididir. Bu bağlamda mekânın araştırmayı ilgilendiren iki özelliğinden bahsedilmesi gerekmektedir. Bunlardan birisi toplumsallığı, diğeri ise ideolojik özelliğe sahip olmasıdır. Belli bir yapının inşası, toplumsal ilişkileri etkilemez. Aksine toplumsal ilişkiler sonucunda mekan ortaya çıkar. Assman, mekânların toplumla ilişkisini belirtmektedir: “Kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak bu tür mekânları yaratmak ve garanti altına almak ister.”¹¹²

İslamiyet’te camilerin toplum nazarındaki önemi, kentin merkezi bir konumda yer almasından kaynaklanmıştır. Osmanlı Devleti’nde caminin etrafında hanların, aşhanenin, medresenin, şifahanenin yer alması bunun örneğidir. Osmanlı Devleti’ndeki külliye geleneği, “kamusal alan” kavramıyla ilişkilidir.¹¹³ Külliye yapılıma amacı olan halkın kamu hizmetlerinin bir arada toplandığı mekân olmasından dolayı bu kavram kullanılmaktadır. Mekânın ideolojik özelliği ise insanların bilinç düzeyinde etkili rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin etkisiyle mekânların inşa edildiğinin dile getirilmesi, mekânın ideolojik yönünü ortaya koyar. Genel olarak kentlerin inşası bu sebeple olsa da daha küçük yapıların oluşumunda ideolojilerin etkisi ortadadır. Vehhâbîler, türbe ve mezar gibi yerlere gösterilen ihtimamı şirk olarak gördüğü için bu yerlere müdahalede bulunmaktadır.¹¹⁴ Tarihî değeri olup Hz. Muhammed döneminden

---

¹¹¹ Erdal Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 167.

¹¹² Assman, *Kültürel Bellek*, 47.

¹¹³ Aytül Papila, “Osmanlı’da Kamusal Alan-Osmanlı Külliyesi”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2011), 65.

¹¹⁴ Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhâbîlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/611-615.

sonra inşa edilen yapılar, Vehhâbîler için önemsiz görülmektedir. Bu anlamda toplumun zihni yapısı, mimari anlayışını da etkilemektedir.

Geçmiş, mekânlarda gizlidir. Tarihi olayları, yapılar üzerinden anlamak kolaylaşmaktadır. Assman'ın dediği gibi bu yerler, hatırlamamız ve unutmamamız gerekenleri bizlere sunmaktadır.¹¹⁵ İstanbul'daki tarihi mekânlardan olan Dolmabahçe veya Yıldız Sarayı tarihin tanığıdır. Bunlar aracılığıyla tarih, toplumlara aktarılmaktadır. Sadece tarih değil genel olarak bellek, somut mekânla birlikte anlam kazanmaktadır.

Dini mekânlar ise önemli tanıklardan biridir. Tarihi olayları ve şahsiyetleri hatırlatması sonucunda gelecek nesillerin unutmamasını sağlayarak önemli birer araç olarak kabul edilir. Camiler, şehrin önemli sembolleri arasında olmasının yanında döneme dair bilgiler sunmaktadır. Bu sebeple tarihin bir tanığı olarak görülmektedir.¹¹⁶

2.5.2.Mekânın İşlevleri

Mekân, sosyolojinin araştırma konularından birisidir. Çünkü mekânlar, toplumdan bağımsız değildir. Mekân topluma birlikte şekillendiği gibi toplum ilişkilerine de etki eder. Mekânın; eğitsel, ekonomik ve dini işlevleri vardır. Fakat bu başlık altında araştırma ile alakalı olarak sadece mekânın toplumsal ve siyasi yönleri ele alınacaktır.

2.5.2.1.Mekânın Toplumsal Yönü

Bireyler, toplum içerisinde yaşar. Bu ortamda öğrenme süreci gerçekleşir. Belli bir gruba bağlılık meydana gelir. Bunun yanında kimliği oluşur. Bu sürecin ilk basamağını aile oluşturur. Sonrasında arkadaş ve sosyal çevre, bireyin benliğinin oluşmasını sağlar.

Mekânlar ise aynı değerlere sahip bireyleri bir araya toplaması sebebiyle sosyal ortamın devamlılığına etki etmektedir. Camiler, bunun örneklerinden biridir. Cemaat ortamı, bireylerin birbiriyle etkileşimini sağlayarak toplum içinde varlık kazanmasına imkân tanımaktadır.

Toplumsal hafıza, bilinç düzeyinde kalan bir olgu değildir. Somut yansımaları mevcuttur. Belleğin, mekân ve zamanda görünür hale geldiği söylenilebilir. Bunun yanında grupla

---

¹¹⁵ Assman, *Kültürel Bellek*, 23.

¹¹⁶ Özgür Demirkan, "İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi", *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/2 (2018), 39.

birlikte toplumsal hafıza anlam kazanmaktadır.¹¹⁷ Çünkü grup arasındaki etkileşim, hafızanın sürekliliğine katkıda bulunmaktadır.

Toplumsal hafıza, semboller yoluyla dinamik hale gelmektedir. Çünkü semboller, geçmişi aktararak bireyler arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. Bunun sonucunda sembolle olan iletişimi sayesinde birey, kendini tanımlamasından ötürü, sembolle kendi şahsını bir kabul etmektedir. Bundan dolayı sembole yapılan bir müdahaleyi kendine yapılmış olarak telakki eder.¹¹⁸ Bu anlamda mekânlar da birer sembol olup toplumsal hafızanın izlerini taşımaktadır.¹¹⁹ Bu mekânların, hafıza mekânı olma süreci ise toplumsalla ilişkisinden ve toplumun zihin süzgecinden geçtikten sonra gerçekleşmektedir. Pierre Nora'nın ifade ettiği gibi mekânlar, "geçmişin kalıntılarını üzerlerine alarak kolektif bir aidiyet duygusu, bir kimlik yaratımı ve toplumsal bir hafızaya karşılık gelir."¹²⁰ Son olarak toplum ile ilişkisi incelendiğinde, bireylerin kendi aralarındaki iletişimi neticesinde aidiyet duygusunun geliştiği ve kimlik sahibi olduğu görülmektedir. Bu aşamada mekânların önemli bir göreve sahip olduğu da ortadadır. Kimliği yansıtan araçlardan biri mekân olduğu için bireyin gruba aidiyet hissetmesi kolaylaşır ve bu sayede toplumdaki varlığı anlam kazanmış olur.

2.5.2.2. Mekânın Siyasi Yönü

Mekânların, siyasi yönü, bazı grupların ideolojilerine göre semboller üreterek ilkelerine göre bunları araç olarak kullanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Mekânlar da birer sembol olduğu için ideolojilerin aktarılmasını sağlayan önemli argümanlardan biridir.¹²¹

Siyaset içerisinde birçok partinin belli sembolleri vardır. Günümüzdeki partilerin kullandığı semboller incelendiğinde hepsinin farklı işaretleri olduğu görülmektedir. Mesela Milliyetçi Hareket Partisi bozkurt işareti yaparken Saadet Partisi başparmağın kaldırıldığı bir işaretle partisini sembolize etmiştir. Ak Parti ise dört parmağın

---

¹¹⁷ Karaarslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 26.

¹¹⁸ Hayreddin Kızıl, "İşlevleri Açısından Dini Sembol", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* X/21 (2018), 38.

¹¹⁹ Seçil Sayar Avcıoğlu - Oya Akın, "Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi", *IDEALKENT* 8/22 (2017), 426.

¹²⁰ Nurgül Soydaş - Birgül Üstünbaş, "Kent Kimliğinin Yansıtılmasında Müzelerin Kentsel İletişim Bağlamında Değerlendirilmesi", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 34 (2020), 382.

¹²¹ Ziya Kıvanç Kıracı - Hasan Alpay Karasoy, "Sembollerin İdeolojik İşlevleri", ed. Banu Küçükşaracı, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Akademik Çalışmalar* (Lyon: Lıvre De Lyon, 2020), 19.

kaldırılması olarak bilinen Rabia işaretini kullanmış ve yeni bir sembol üretmiştir. Partiler, düşüncelerini aktarmak, siyaset üretebilmek adına ve aynı gruptaki bireylerin birbiriyle etkileşimlerini sağlamak için bunları aracı olarak kullanmaktadır.¹²² 15 Temmuz 2016 sonrasında Yenikapı’da darbecilere karşı birlik oluşturmak amaçlı oluşturulan etkinlik, yeni bir Türkiye imajını yaymak adına bilinçli bir programdır. Bu mekân, sembol olarak kullanılarak çevreye birtakım mesajlar gönderilmektedir. Yenikapı’nın birlik duygusunun var olmaya devam edeceğini ve her türlü saldırıya karşı Türkiye’deki bütün grupların hemfikir olduğunu gösterme amacı taşıdığını söylemek mümkündür.¹²³

Hafıza mekânları, toplumdaki güç ilişkilerinin yansımasıdır. Bu anlamda siyasal projenin sonucunda mekânların inşa edildiği söylenilmektedir.¹²⁴ Mesela tarihte görülen kiliseden camiye çevrilen ya da tam tersi camiden kiliseye dönüştürülen mabetlerin, hâkim olan grubun meşruiyetini ilan etme vasfına sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki Endülüs’ün simgesi olan Kurtuba Cami şuan kilise olarak işlevini sürdürmektedir. Buranın dönüştürülmesinde, Müslümanların ibadet yerlerinin yok edilme isteğinin yanında Hristiyanların varlıklarını gösterme amacının olduğunu söylemek mümkündür.

Ulus devlet sonrasında her bir devletin toprak parçası belli sınırlar ile belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle kimliklerin inşa edilme süreci mekânlar üzerinden gerçekleşmiştir. Birbirine komşu olup ve yakın olan bir ülkeyi diğerinden ayıran nokta kimlik siyasetinin bir neticesidir. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak Faruk Karaaslan mekâna özgü hafızanın da oluşturulduğunu ifade eder.¹²⁵ Anıtlar ve müzeler, kimlik siyasetinin en güzel örnekleridir. Bunlar aracılığıyla hafıza inşa edilmektedir.

Toplumsal hafızaya müdahale, gücü elinde bulunduran her bir kitlenin eylem planları arasında yer alan bir hadisedir. Çünkü gruplar, ait oldukları kimliğe göre toplumu şekillendirme gayesi gütmektedir. Bunun yolu ise kimlikleri, semboller aracılığıyla aktarmadan geçmektedir. Nitekim bunun en somut örneği olan mekânlara yapılan

---

¹²² Gonca Bayraktar Durgun - Haluk Yaman, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”, *Akademik Hassasiyetler* 4/7 (2017), 41.

¹²³ Durgun - Yaman, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”, 50.

¹²⁴ Beycan Hocaoglu, “Hafıza Mekânlarının İktidar Aracı Olarak Kullanılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 189.

¹²⁵ Karaaslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 112-113.

müdahaleler ile yeni inşa edilen kimliklerin benimsenme amacı taşıdığı görülür. Ayasofya Caminin Meydan'ı fetih ruhunun canlanması için belirlenmiş önemli bir mekândır. Osmanlı Devleti'nin zaferini ve gücünü bu mekânda yapılan gösterilerle hatırlatan grup, aynı zamanda kimliğinin temel noktalarını göstererek toplum ile irtibat kurmaktadır. Karaaslan, kimlik siyaseti gütmeye ve bu doğrultuda toplumsal hafızaya müdahaleyi modern bir olgu olarak kabul eder. Çünkü kimlik krizlerinin ortaya çıkması modernite ile gerçekleşmiştir. Bundan ötürü bu yapılan eylemler bu döneme hasır. Bununla birlikte her bir grubun, STK'nın, dini cemaatlerin, partilerin vb. bu tarz müdahalelerde bulunma isteğinin olduğu görülür.¹²⁶ Bu durumun bir örneği Türkiye tarihinde karşımıza çıkmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Karaaslan, "Türkiye modernleşmesi bir anlamda uluslaşma sürecinde, merkezi bir otorite tarafından toplumun değerlerini kimlik siyaseti üzerinden dönüştürmeyi arzulayan politikaların ve bu politikalar karşısındaki tepkisel hareketlerin tarihi"¹²⁷ olduğunu söyler.

Sonuç olarak kimlik ve toplumsal hafıza kavramlarının, sosyal bilimlerin en önemli konularından biri olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal hafıza bireylerin, toplum içerisinde varlık kazanmasına imkân tanımaktadır. Bu kavram, sonradan ortaya çıksa da kimliklerin şekillenmesini sağladığı anlaşılmıştır. Kimlik inşa sürecinde kullanılan araçlardan biri ise sembollerdir. Bu simgeler aracılığıyla bireylerin etkileşimleri sayesinde gruba aidiyetinin ve toplumla bütünleşmelerinin sağlandığı anlaşılmıştır. Bunların yanında semboller, siyaset alanında kullanılmaktadır. İdeolojilerine göre sembollerden yararlanan güç odakları, kolaylıkla toplumları etkileyip yönlendirme imkânı bulmuşlardır. Mekânlar üzerinden yürütülen politikalar, bunun somut örneğidir. Güç odaklarının kendi düşüncelerine göre mabetleri dönüştürmeleri ise Türkiye'nin yakın tarihi incelendiğinde karşımıza çıkan bir hadisedir. Halkın tepkilerine rağmen camilerin müzeye dönüştürülmesinde kimliğin ve toplumsal hafızanın etkisi olduğu anlaşılmıştır. Çünkü kimlik oluşumunun yolu yeni bir hafıza inşa etme ile gerçekleşmektedir.

---

¹²⁶ Karaaslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 107.

¹²⁷ Karaaslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 134.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAFIZANIN BİR YANSIMASI OLARAK AYASOFYA SÖYLEMLERİ

Osmanlı Devleti'nde kiliseden camiye dönüşen Ayasofya'nın, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında müze haline çevrilmesi hadisesi, İslamcılar nazarında birtakım tepkilere yol açmıştır. Müslümanların Ayasofya ile ilgili olumlu ve olumsuz söylemleri hakkında bilgi edinmek ve analizini yapmak amacıyla İslamcı dergiler üzerinden araştırma yapılması tercih edildi. Bu dergiler, genel olarak Ayasofya'nın müze olmasından sonraki dönemde basılanları içermektedir. Kitle iletişim araçları arasında yer alan dergi ve gazeteler, dönemin problemlerini, değişimini göz önüne sermesi açısından en etkili araçlardandır.

İstanbul, Doğu ve Batı'nın birleştiği bir köprüdür. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu, başkentini İstanbul'a taşımasıyla birlikte Batı için merkezi bir konuma gelmiştir. Sadece Batı için değil aynı şekilde Osmanlı Devleti için de bulunduğu konumu itibariyle önemli bir şehirdir. Bu sebeple birçok kez İstanbul'a kuşatmalar yapılmıştır. Osmanlı geleneğinde fetih gerçekleştiğinde ise sancak yükseğe çekilir ve şehrin en büyük mabedi camiye dönüştürülürdü. Nitekim Fatih Sultan Mehmet'in şükür namazı kılmak için girdiği Ayasofya'da ilk olarak ezanı okuduğu rivayet edilir. Daha sonrasında fetihten sonraki ilk Cuma günü de Cuma namazı kılınmıştır. İstanbul fethinin manevi mimarı Akşemsettin'in Cuma hutbesini burada irad ettiği bilinmektedir.¹ Fetih nişanesi olarak kabul gören Ayasofya'nın, artık Türkler için sembol haline geldiği söylenebilir.

Her dönemi yansıtan semboller, birtakım anlamlar içerdiği gibi hafızayı da yansıtmıştır. Osmanlı Dönemi'nde fethin yansıması Ayasofya'da zuhur etmiştir. Osmanlı Devleti'nin inşa ettiği bir sembol olarak Ayasofya, diğer dönemlerde de benzer öneme sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile müze olduktan sonra da Müslümanların gündeminde olmaya devam etmiştir. Müze olan Ayasofya hakkında yapılan yorumlarda hep bir hüznün cümlelere yansımıştır. Nitekim Ayasofya'nın durumu üzerine yapılan yorumlarda daha çok “garip, mahzun” tabirlerinin kullanıldığı görülmüştür.

---

¹ Said Öztürk, “İstanbul'un Fethinden Sonra Ayasofya'nın Camiye Çevrilişi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/14 (2003), 133-142.

İslamcıların, Ayasofya konusunda sıkça karşımıza çıkan söylemlerini; dini, tarihi ve siyasi şeklinde tasnif yaparak analiz edeceğiz. Ancak öncelikle Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesiyle ilgili hukuki uygulamaya yer vereceğiz.

1. KİLİSEDEN CAMİYE, CAMİDEN MÜZEYE

Fatih Sultan Mehmet, Ayasofya'nın bakım onarım, gelir giderlerin sağlanması için vakıf kurmuştur. Hakkında vakfiyenin yer alması ve kanunlar ile korunmuş bir eser olması sebebiyle İslamcı dergilerde bu konu yer almıştır. Vakfiyenin uygulanması gerektiği üzerine yapılan yorumlar, söylemlerin ekseriyetini oluşturmaktadır. Ayrıca dergilerde müze olma sürecinde kararnamenin geçersiz olduğunu ispatlamak amacıyla ortaya atılan iddialar söz konusudur.

Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet'in kendi şahsına ait olup Müslümanlara vakfettiği bir camidir. Ayasofya'nın vasfını değiştirecek olanlara lanet okuduğu ifadeler, vakfiyesinde yer almaktadır. Nitekim İbrahim Buğalı, bu durumu açıkça ifade etmiştir:

“Fatih Sultan Cennet Mekân, Ayasofya'yı ve etrafını bizzat şahsına tapu yapmak suretiyle, ebediyete kadar cami olmak üzere vakıf yapmıştır. 'Bu vakfiyeyi bozanların üzerine Allah'ın, meleklerin, Müslümanların ve bütün mahlukat'ın laneti olsun diye beddua etmiştir.' Böylece bütün dünyadaki Müslümanlara emanet ve hediye etmiştir.”²

Sultan'ın bedduası, İslamcıların vurguladıkları bir başka konudur. Fatih'in, lanet içeren ifadelere yer vermesinin arkasındaki sebebin cami vasfının değiştirilmemesi gerektiğini hatırlatmak amacıyla olabilir.

İbrahim Konyalı, *Sebilürreşad* dergisinde Fatih Sultan Mehmet'in vasiyetnamesinde kendinden sonra Ayasofya hakkında söz sahibi olan kişinin dönemin Reisicumhuru Celal Bayar'ın Ayasofya'nın mütevellisi olduğunu ifade eder:

“Benim bu camim yalnız ibadete tahsis edilecektir. Ben sağ iken camin mütevellisi benim. Ben öldükten sonra erkek evlâdımın en iyisi mütevelli olacaktır. Dünyada her şey fânidir. Yalnız Allah bakidir. İstikbalde benim

---

² Necip Fazıl Kısakürek, “Necip Fazıl Kısakürek Ayasofya Hitabesinden”, *Baran* 6/247 (2011), 18.

evlâdımdan başka kimse bulunmazsa İstanbul'a ve bu topraklara hükmeden devletin başkanı benim mabedimin mütevellisi olacaktır."³

Ayasofya vakfiyesinde müteveli sahibinin vasıfları şu şekilde geçmektedir:

"Sonra eceli gelip de Hakka emaneti teslim eylediğinde 'Doğu ve Batı sultanlarının başlarının üzerinde gölgesi daim olsun; iyilik ve ihsanını bütün halkın üzerine yağmur gibi yağdırsın', şart koşmuştur ki, mütevellilik erkek evladına, evladının evladına nesil be nesil batın be batın ila maşaallah ait bulunsun. Erkek evladından kimse kalmadığında ki, Baki olan sadece Samed olan Allah'tır 'Allah evlatlarının şerefli varlıklarını yevm-i din olan kıyamet gününe kadar asrın insanları arasından ayırmayın, amin Ya Rabbe'l-Alemin', mütevellilik saltanat tahtına oturan ve memleketin idaresini eline alan sultanın üzerine gerektir ki, bütün vasıflarıyla tevliyet ve nezaret görevine ehil, güvenilir, Allah'ın rızasına uygun bir şekilde dinini yaşayan bir şahsı müteveli olarak tayin eylesin."⁴

1930 yılında kurulan Amerikan Bizans Enstitüsü'nün Ayasofya'daki mozaikleri ortaya çıkarma amacıyla Türkiye'ye 1931 yılında çalışmalara başlamıştır.⁵ Bu çalışma, Ziyad Ebuzziya tarafından Ayasofya'nın müze olma sürecindeki adımlar olarak yorumlanmaktadır.⁶ Daha sonra ise Bakanlar Kurulu'nun 24/11/1934 tarihli çıkardığı bir kararname ile müzeye dönüştürüldüğü halka duyurulmuştur.

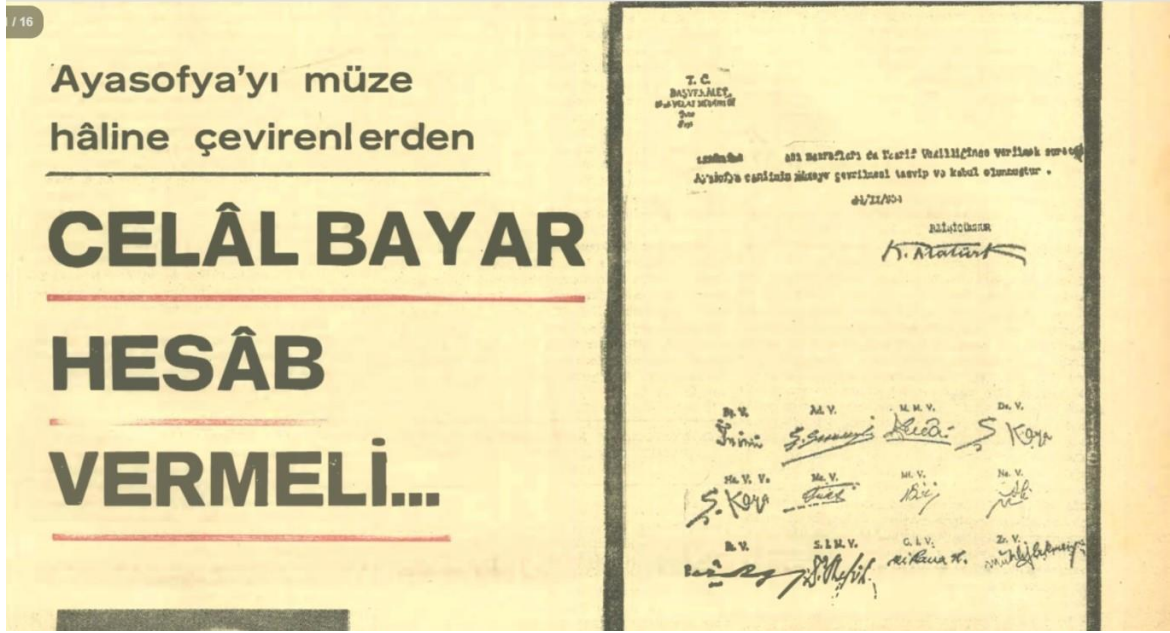
---

³ Abdurrahman Şeref Laç, "Kira Kanuna Göre Ayasofya'nın İbadete Açılması Zorunludur", *Sebilürreşad* 8/199 (1955), 383.

⁴ Bk.Millet Kütüphanesi, Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han Vakfiyesi (Ayasofya Vakfiyesi). https://mk.gov.tr/GalleryFiles/250/ayasofya_vakfiyesi_defter-35339641-a0db-42de-a761-8fa0a28d5c32.pdf

⁵ Reşad Ekrem Koç, "Ayasofya", *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul, 1958), 3/1447.

⁶ Ziyad Ebuzziya, "Ezan Sesine Hasret Ayasofya", *İslam Aylık Mecmua* 4/46 (1987), 17.

Resim 1: Ayasofya'nın müzeye çevrilmesine dair kararname siyasi bir mesajla veriliyor.*

Kararname ile ilgili olarak gerçekliğinin doğru olup olmadığına yönelik olarak İslamcı yazarlar, bazı iddialarda bulunmuşlardır. Bunlardan biri kararnamenin Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmış olmasıdır. Ayrıca kararnamelerin Resmi Gazetede yayımlandığı bilinmektedir. Fakat bu kararname Resmi Gazetede yayımlanmamıştır.⁷ İslamcılar, kararnamenin geçersiz olduğuna dair deliller arasında bunları saymıştır. Hukuki olarak geçerliliği konumuz dışında olsa da İslamcıların, hukuk ile yönetilen bir devlete aykırı olarak yapılan müdahaleyi, bu gerekçeleri öne sürerek haklı görmediklerini ispatlamaktadırlar. Ayasofya'nın müze olarak kalmasının Türk Milleti'nin ve Müslümanların kaybedişi ve kimliğe bir saldırı olarak kabul etmelerinden ötürü gündemden düşürmeyip hukuki çerçevede haklarını korumaya çalıştıkları görülmektedir.

6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun'un Birinci Maddesinin ikinci fıkrası⁸ "Mabetler kiraya verilemez ve ibadethane haricinde hiçbir iş için de kullanılamaz." hükmünden yola çıkarak Laç, Ayasofya'nın tekrar mabet olarak kullanılması gerektiğini

* *Sebil*, Sayı:74, 27 Mayıs 1977.

⁷ "Ayasofya Camii", *Sebil* 2/74 (1977), 12.

⁸ Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun(GKHK), *Resmî Gazete* 9013, md. 1 (18.5 1955), Kanun No: 6570, (Bk: 18/5/1955 tarihli ve 6570 sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun, 12/1/2011 tarihli ve 6101 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunun 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.)

vurgulamaktadır.⁹ Açık bir hüküm olan, vakıf malının kullanım amacının değiştirilemeyeceği hususu İslam hukukunun araştırma konusu haline gelmiştir.¹⁰ Vakıf malı ile ilgili hüküm sebebiyle ve Ayasofya'nın sembolik önemi dolayısıyla müze hali halkın tepkilerine sebep olmuştur. Çünkü hukuk devleti olan Türkiye'nin kararlara uygun yönetilmesi gerektiği düşünülmekte olup İslamcı yazarlar tarafından vurgulanmaktadır. Bu sebeple vakfiyeyi ve Vakıflar Kanunu'nu, yazılarında delil olarak kullanmaktadırlar. Ayasofya'nın gündemden düşmemesinin sebepleri arasında sembolik değerlerinin yanı sıra kanuna açıkça aykırı olması ve hukuksuz dönüştürülmesinin düşünülmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Furkan dergisinde yer alan bir yoruma göre, Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun'da yer alan mabedin asli fonksiyonunun dışında farklı bir amaçla kullanılmayacağına dair hüküm emredici nitelikte olup aksi yöndeki uygulamalar ayrıca Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu'na da aykırıdır. "30.01.1969 tarihli 1967/47 E. 1969/K sayılı kararında Devletin, başkasının taşınmaz malına el atabilmesi ancak kamulaştırma yolu ile ve onların gerçek karşılığını ödeyerek olabileceğinden, bunun dışında bir davranışla devletin kamu yararı düşüncesi ile dahi olsa başkasının taşınmaz malını gerçek değerinden az bir değerle kimi yurttaşlara vermesi, Anayasaya uygun bir durum sayılamaz."¹¹

2. DİNİ SÖYLEM

Mabetler, dinlere ait sembollerdendir. Çünkü ibadet fonksiyonuna sahip olan mabetler, dışarıya dönük olarak da bazı anlamları içinde barındırır. Nitekim her bir mabet, belli bir dini temsil ettiği gibi aynı dine inanan kişileri de diğerlerinden ayırmaktadır. Nasıl ki bir ülkede okunan ezanlar İslam'ı temsil ediyorsa çan sesi de Hristiyanlığın ipuçlarını sunmaktadır.

Hristiyanlar için Ayasofya önemli bir mabettir. Uzun yıllar boyunca ibadet yeri olarak kullanılmıştır. Öyle ki İstanbul fethedilmeden önce Hristiyanlığın sembolleri arasında sayılmaktaydı. Fakat tarih boyunca Ayasofya, salt dini bir mekân olarak görülmemiştir.

---

⁹ Abdurrahman Şeref Laç, "Kira Kanuna Göre Ayasofya'nın İbadete Açılması Zorunludur", *Sebilürreşad* 8/199 (1955) 382.

¹⁰ Murat Beyaztaş, *İslam Hukukunda Vakıfların Tağyiri ve İstibdâli* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 249.

¹¹ Hasan Karakaya, "Ayasofya'nın 'Müze' Olması Bir Hukuk Cinayetidir", *Furkan*, (1996), s. 15.

Bunun yanı sıra siyasi yönden de merkezi bir güç olarak kabul edilmiştir. Çünkü Roma Kralları, önemli vazifeleri Ayasofya'da gerçekleştiriyorlardı.¹² Nitekim Bizans için Konstantinopolis, siyasi ve dini başkenttir. Bu sebeple Ayasofya da merkezi bir mekân olarak kabul edilmekteydi. İslamcı dergilerde Ayasofya'nın tarihçesine yer verilirken kralların taçlarını burada giydiklerinden, zaferleri burada kutladıklarından, mabedin, dış saldırılarda hedef nokta olarak kabul edildiğinden bahsedilir.¹³

2.1. Hilal'in Haça Karşı Olan Zaferi

Tarih boyunca farklı iki dini benimseyen devletler sıkça karşı karşıya gelmiştir. Asr-ı Saâdet Dönemi'nden itibaren savaşan Hristiyanların ve Müslümanların durumu İstanbul'un fethiyle yeni dönüşümlere sebep olmuştur. Bizans'ı yenilgiye uğratan Osmanlı Devleti, Hristiyanlığa karşı zafer kazanmıştır. Yeni bir dönemi başlatan Fatih Sultan Mehmet, tarihi bir zafer kazanmanın yanında dini bir zafer de elde etmiştir.

Hilal ve haç sembolleri dinlere ait birer işaretler olup bunlar dinlerin göstergesi kabul edilir. Hilal, İslam dininde sonradan sembol haline gelmiş, popüler semboller arasındadır. Bu sembolün ülkelerin bayraklarında da kullanıldığı görülmüştür. Haç işaretinin ise Hristiyanlığa ait bir sembol olmakla birlikte ortaya çıkış tarihi net bir şekilde bilinmemektedir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini temsil ettiği rivayet edilir.¹⁴

İslamcı dergilerde sıkça zikredilen konulardan biri hilal ve haç sembollerinin karşılaştırılmasıdır. Hilal ve haç çatışması, belli bir ideolojinin popüler hale gelen sembolleridir. Bu sembollerin, Haçlı Seferlerini anlaşılır kılma amacıyla kullanıldığı söylenilmektedir.¹⁵ Fakat Haçlı Seferleri, Hristiyanlığın hâkimiyet kurma amacıyla gerçekleştirdiği seferler olup tarihi olaylar arasında sayılsa bile günümüze kadar etkileri farklı şekillerde görülmektedir. Ayasofya'nın Hristiyanların mabedi olması yönündeki Yunanlıların talepleri bunun göstergesidir. Nitekim kilise ve cami olarak kullanılması sebebiyle Ayasofya'ya dair söylemler arasında iki sembolün çatışması yer alır.

---

¹² Abdullah Balcıoğulları, "İslam Coğrafyacıların Bizans Dönemi İstanbul'u ve Ayasofya'sına Dair İzlenimleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/16 (2019), 280.

¹³ Ali Osman Zor - Enver Küçükgörür, "Ayasofya... Yalnız Ayasofya... Garip Ayasofya...", *Son Karar* 2 (1988), 18.

¹⁴ Bilgin, *İbadet*, 121-124.

¹⁵ Kıraç - Karasoy, "Sembollerin İdeolojik İşlevleri", 28.

İstanbul'un Fethi tarihi bir zafer olmasının yanı sıra aynı zamanda dini bir zaferdir. Bu sebeple Hristiyanlık ve İslam arasındaki çatışmanın sembolik ifadesi olan hilal-haç kavgasına *Anadolu Gençlik Dergisi* şu şekilde yer vermiştir: "Ayasofya yalnızca Konstantin'in fethinin sembolü değil, aynı zamanda Hilal'in Haç karşısındaki tartışılmaz zaferinin üstünlüğünün de sembolüdür."¹⁶ İstanbul'un fethedilmesiyle Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi, tarih boyunca süren Haçlı seferlerini de nihayete erdirdiği ifade edilmektedir. Hristiyanlığın aleyhinde verilen karar neticesinde, caminin hükmü değiştirildiği gibi aynı zamanda Müslümanlar için de dini zaferin bir göstergesi olmuştur.

Belirtilen semboller, yalnız objeden ibaret olmayıp altında derin manaları da barındırır. Başka bir dine mensup olup sonradan Müslüman olan insanlar gibi Ayasofya'nın da İslamlaştığını dile getirirler. "Kubbesindeki haçın yarım ay biçimindeki alem ile değiştirilerek 'ihtida' ettirilmesi Hristiyanlığın sembolik yenilgisi sayılmıştır."¹⁷ Üzerinde haç işaretinin yerine alem koyulması Hristiyanlığın yenilgisinin bir işareti olarak görülür.

Şehrin en önemli sembolü olan Ayasofya'nın Müslümanların ibadet mekânı olarak kullanılmasından sonra İstanbul'un İslamlaştığı ifade edilir. Nasıl ki belli bir düşünceye veya inanca dair göstergeler, şekilde zuhur edip mensubiyeti ortaya koyuyorsa şehrin gözde mabedinin camiye dönüştürülmesi, İslam şehri haline geldiğinin açık bir ifadesidir. Bu hususta Fahir Armaoğlu, Ayasofya'nın cami olması "İstanbul'un İslamlaşmasıdır" der.¹⁸ Her bir mabet, görsele dayanması ve mensubiyet hakkında bilgiler sunmasından ötürü geçmiş ile bağlantı kurmayı kolaylaştırmaktadır. Çünkü mekânlar, hafızada daha fazla yer edinebilir. Ayrıca bugün ve geçmişin birleşmesiyle yeni manalar da kazanabilir.¹⁹

Osmanlı Devleti'nde fetih sembolü olan Ayasofya'nın 24 Kasım 1934 tarihindeki kararname ile müzeye çevrilmesi, İslamcılar için Haçlıların zaferi olarak görülmektedir.

---

¹⁶ Abdullah İkinci, "29 Mayıs 2011'de Zincirler Kırılınsın Ayasofya Açılınsın", *Anadolu Gençlik Dergisi* 129 (2010), 28.

¹⁷ Erol Özbilgen, "Osmanlı Toplumunda Ayasofya Kültürü", *İzlenim*, 35-36 (1996), s. 27.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, "Ayasofya İbadete Açılmalıdır", *Yörünge* 6/277 (1996), 11.

¹⁹ Bozan, "Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi", 1235.

Fetih yıldönümlerinde yapılan protesto yürüyüşlerinden birini haber yapan *Baran Dergisi* Özköse'nin konuşmasına yer vermiştir. Ayasofya ile ilgili olarak hilal-haç çatışmasına değinen Adem Özköse, sözlerinde İslam'ı ve dinî sembolleri ortadan kaldırma gayesinde olanlara işaret ederek Ayasofya'nın kapatıldığını ve bunun sonucunda oraya Hilal yerine Haç diktiklerini ifade etmiştir. Tek Partili dönemde toplumun dini yaşantılarına yönelik yapılan müdahalelerin olduğuna, bu dönemde Kuran öğretimi ve öğreniminin zorlaştığına bunun yanında Türkiye'de başörtüsü problemlerinin yaşandığına dikkatleri çekmektedir ve İslam'ın açık göstergelerinin yok edilmek istendiğini belirtmektedir. Konuşmasının sonunda ise Ayasofya'yı kapatanlara şu şekilde seslenmiştir:

“Biz Filistin'i satmadığı için devirdiğiniz Sultan Abdülhamit Han'ın torunlarıyız. Biz, Ayasofya'yı mescide, camiye çeviren Fatih Sultan Mehmet dedemizin torunlarıyız. Biz, İstiklal mahkemelerinde astığınız Şeyh Saidlerin torunlarıyız. Biz Allah'a itaat etmeyene itaat edilmez diyen Said Nursi'lerin, Necip Fazılların evlatlarıyız. Biz ‘ümmetten ulus yarattık’ diyerek bu coğrafyanın Müslümanlarının âlemi İslam ile bağlarının koparılmak istendiği bir dönemde, ulus paradigmasını yerle bir ederek, bu millete ümmeti öğreten Erbakan Hoca'nın evlatlarıyız.”²⁰

Bu konuşma, İslamcılar için tarihi ve dini değerlerin önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu sözler, Özköse'nin kimliği hakkında çıkarımda bulunmayı kolaylaştırmakta; söylemlerinden dini kimliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Filistin, Ayasofya gibi Müslümanlar için önemli olan mekânları zikreden ve tarihi şahsiyetlerle bağ kuran Özköse, İslami ve geleneksel kimlik portresi ortaya koymaktadır. Bir dönem Türkiye'de dinî sembollerin silinmek istendiğinden bahsederek tek partili dönemde yaşanan sıkıntıları hatırlatmaktadır. Fetih günü yapılan konuşmada, dini açıdan sıkıntı yaşanan dönemleri hatırlatarak bu dönemde dinî sembollerin silinme amacının var olduğuna işaret etmektedir. Hafızanın tecessüm ettiği mekân olması sebebiyle Ayasofya'nın müze olarak dönüştürülmesi İslamcılar için hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu durum, sadece mekâna bir müdahale değil, kimliğe yapılan bir müdahale olarak görülmektedir.

---

²⁰ “Büyük Ayasofya Yürüyüşü”, *Baran*, 9/437 (2015), 7.

Resim 2: Mayıs 2015 tarihli Baran Dergisinin haber fotoğrafı

Sur dergisinde, *Milliyet* gazetesinde yazar olan Altan Öymen’in Ayasofya’nın cami olmaması konusundaki çıkışı hakkında yorum yapılmıştır. Altan Öymen: “O zaman savaşlar dini sebeplerle yapılıyordu. Fatih’in Ayasofya’yı cami yapması normaldi. Şimdi cami yapılması anormaldir.” demiştir. Tarihi bir olaydan ibaret görüp dini hassasiyeti geçmişe hapsedip günümüz dünyasının cami yapılmasına ihtiyaç duymadığını dile getiren Öymen’e karşı Beyhan Erdem, “Batı ile münasebetlerimizi şekillendiren tek unsurdur din”²¹ diyerek hilal-haç mücadelesinin hala daha devam ettiğini söylemiştir. Çünkü Erdem, çatışmanın kaynağında din unsurunu görmektedir. Beyhan Erdem’in sözlerinden dini, bu çatışmayı haklı çıkaracak bir sebep olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim dinin pek çok işlevleri söz konusudur. Bunlardan biri de meşrulaştırma. İnsanlar din aracılığıyla yaşanan olaylara anlamlar yüklerler. Din, savaşları meşrulaştıran sebeplerden biridir.²² Birini öldürme, öldürülme eylemleri, insan

²¹ Beyhan Erdem, “Ayasofya”, *Sur*, 14/154 (1989), 24.

²² Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma ve Din”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 195.

için en zor kabul edilenler arasında olsa da ancak “kutsal anlam evreni” içerisinde meşruiyet kazanabilir.

Çelebi, milli değerlere yapılan müdahaleler ve bunun sonuçlarıyla ilgili şu yorumlarda bulunmuştur:

“Yurdun dört bucağında: mukaddesatından maneviyatına iffetinden nâmusuna kadar her şeyini istila etmiş Milli Düşmanlarla savaşırken bile iffetini, şerefini ve Töre’sini muhafaza edebilmiş bir Millet; kazanılan mücadelenin ardından; kendi içinden çıkanlar (!) tarafından hançerlenmiş, ‘ruhuna kezzap dökülmüş, önce altı asırlık lisanından (Osmanlıca)’dan uzaklaştırılarak; milli kültürünü İslam-Türk Medeniyetini bir turistten ziyâde anlayamayacak seviyeye çıkmış (!) sonra da Haç’ın başına balyoz gibi inen namâzının edâsını Ayasofya Cami-i Şerîfi’nde yapmaktan men edilmiştir...”²³

Görüldüğü gibi Mustafa Çelebi, Ayasofya’da kılınan namazın haçı kıran bir balyoz olduğunu düşünmektedir. Ancak artık Müslümanlar bu namazı kılamamaktadır.

Ayasofya, Müslümanların Hristiyanlara karşı kazanılan zaferin sembolüdür. Bu zafer tarih boyu unutulmamış ve hilal-haç çatışmasına dair söylemler zikredilmeye devam etmiştir. Ayrıca İslamcılara göre Ayasofya’nın müze haline gelmesi konusunda yapılan eleştiri salt mekânın dönüşmesinden ibaret sayılmamakta kimliğe yapılan bir müdahale olarak kabul edildiğinden ötürü dönüştürenleri suçlayıcı söylemlere rastlanmaktadır.

2.2. Fetih Hadisi ve Hz. Muhammed’in Övgüsü

İstanbul’un fethi ile ilgili rivayet edilen hadis-i şerif şudur: “İstanbul mutlaka fetholunacaktır; Onu fetheden emir ne güzel emir, Onu fetheden asker ne güzel askerdir.”²⁴ Bu hadisin sıhhati hakkında şüpheler²⁵ olduğu söylenilse de bizim için önemli olan nokta, İslamcıların bu hadis üzerine yaptıkları yorumlardır.

²³ Mustafa Çelebi, “Rahman ve Rahim Olan Allah’ın Adıyla: Sultanahmed’deki Ayasofya”, *Tohum* 9/102 (1977), 25.

²⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el- Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnâut, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), c/287, (No.18957).

²⁵ Mehmet Ali Kulat, “İstanbul’un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 37/2 (2001), 5-23.

Hadisin, Türkler için ehemmiyeti, Hz. Muhammed'in sözlerine muhatap olmasından kaynaklanmaktadır. Uzun yıllar boyunca İstanbul'u kuşatma çabalarının var olduğu bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle Müslümanların eline geçmesi, torunları olarak Türkleri gururlandırmaktadır. Dergiler içerisinde yazılarda ve giriş sayfalarında Hadis-i Şerif'in yer aldığı görülmektedir.²⁶

Resim 3: *İslam Medeniyeti* dergisinin kapak fotoğrafı

İslamcı dergilerde Ayasofya ile ilgili yazılar incelendiğinde ilk olarak İstanbul'un fethi ve bununla ilgili hadis karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in, komutanı ve orduyu övdüğü hadisi, İstanbul'u daha da kıymetli hale getirmiştir İstanbul fethi ve fatihi ile ilgili hadisin olması dini açıdan kuşatmayı meşrulaştırmıştır.

Fetih hadisinde doğrudan Ayasofya'nın ismi yer almamaktadır. Ancak bir rivayete göre Ayasofya'nın camiye dönüştürüleceğine dair müjdenin, hadisin söylendiği zaman verilmiş olduğuna inanılmaktadır. Mesela *Yörünge* dergisinde verilen bilgiye göre 624 tarihinde Bizans Kralı olan Heraklyus ile Hz. Muhammed arasında Ayasofya'nın kubbesinin tamiri konusunda haberleşmenin olduğu dile getirilir. Rivayete göre Ayasofya'nın kubbesine yıldırım düşmesi sebebiyle tamir için komşu devletlerden

²⁶ "Selam", *İslam Medeniyeti* 1/10 (Mayıs 1968), 1.

yardım talebi isteyen Herakliyus Hz. Muhammed'e de bu talebini iletmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, sahabeye dönerek meşhur olan fetih hadisini söylemiştir. Makalenin yazarı Hasan Hüseyin Ceylan bununla alakalı olarak şöyle bir yorumda bulunur:

“Allah Resulünün Bizans’ın ve Konstantin’in fethiyle ilgili bu güzel müjdesinin yardım talebinden sonra bu fetih hadisinin gündeme gelmesinin Ayasofya’nın da fethedileceğini, yani kiliselikten camiliğe dönüştürüleceğinin bir işaret ve müjdesi saymıştır.”²⁷

Bu efsanenin doğruluğuna dair bilgi elde edilememiştir. Ancak kubbenin yıkıldığı ve Hızır (a.s.) rehberliğinde Hz. Muhammed’in tükürüğünden oluşan bir haç ile yapıldığı rivayet edilmektedir.²⁸

Efsanelerin, hadis gibi temel dini kaynaklarımız ile örtüştürülmesi doğru olmasa da bunlara inanan kişilerin varlığı ortadadır. Efsane içerisinde dini terminolojiden şahıs, olaylar yer alıyorsa halk tarafından kabul görmesi kolaylaşmaktadır. Mesela Ayasofya efsanelerinin birinde, mabedin içinde bulunan bir sütundaki deliğe Hızır (a.s) elini sokup kibleyi değiştirdiği ve dileği olanların da o deliğe elini koydukları takdirde dileklerinin gerçekleşeceği, inancı arasında yer almaktadır.²⁹ Çünkü olağanüstü olaylar, içeriği itibariyle dikkat çekicidir. Ayrıca metafizik olaylar, her ne kadar gerçek dışı gibi görülse de halk onu olağan kabul eder, dini sebeplerle gerekçelendirip, meşrulaştırır. Kulaktan kulağa gelen efsaneler ise din dili barındırdığı takdirde önemli bir referans olarak kabul edilir. Görüldüğü gibi *İzlenim* dergisindeki makalede Ayasofya ile ilgili bir efsane yer almaktadır.

Ayasofya İstanbul’un sembolüdür. Aynı zamanda övgüye layık görülen bir komutan, Fatih Sultan Mehmet’in hediyesidir. Ayasofya’nın önemli olması, fetheden komutanın, Hz. Muhammed tarafından müjdelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu konuyu *Anadolu Gençlik Dergisi* şu şekilde dile getirmiştir:

---

²⁷ Hasan Hüseyin Ceylan, “Ayasofya Üzerinde Yunan İpoteği”, *Yörünge* 6/277 (1996), 6.

²⁸ Ferhat Aslan, *Ayasofya Efsaneleri (Tespit-İnceleme)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 190.

²⁹ Özbilgen, “Osmanlı Toplumunda Ayasofya Kültürü”, *İzlenim*, s. 27.

*"Ayasofya milletin nazarında herhangi bir cami değildir. Peygamber müjdesine mazhar olan 'o ne güzel kumandan' Fatih Sultan Mehmed Han ile 'o ne güzel ordu' diye vasfedilen fetih ordusunun zafer armağanıdır. 29 Mayıs 2011 tarihinde Ayasofya ibadete açılmalı ve artık zincirlerinden kurtarılmalıdır."*³⁰

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Ayasofya'yı diğerlerinden ayıran nokta, Peygamber müjdesine nail olan komutanın zaferinin somutlaşmış hali olmasıdır. Onun kapalı kalması, Fatih Sultan Mehmet'e saygısızlık olarak kabul edilmektedir. Kılıç hakkı olan Ayasofya'yı kapalı tutmak, övgüye mazhar olan Fetih ordusu ve komutanının yok sayılması olarak görülmektedir. Nitekim Hz. Muhammed tarafından zikredilen bir komutanın armağanına, şahısların müdahalede bulunması kabul edilmemektedir.

Dergilerde Ayasofya üzerine yapılan taramalarda karşımıza çıkan bir diğer tabir ise "İslam'ın Kızılması"dır. Fetih de asıl hedeflenenin Ayasofya olduğunu ifade eden Kemal Fedai Coşkuner, bu konu hakkında şunları söylemiştir:

*"Bu ilahi müjdeden sonra Şarki Roma üzerine İslâm ordularının akınları başladı. İstanbul ve onun sembolü olan Ayasofya asırlarca İslam dünyasının Kızılması oldu. Ayasofya'ya İslam'ın Kızılması diyorlardı. İlâhi tebşire göre yegane amaç Kızılma'ya ulaşmaktı. Kutsal sefer yarışları başladı. Sadece Emeviler zamanında yedi defa İslam orduları İstanbul surları önünde görüldü. Başta Eyüp El Ensari olmak üzere nice İslam uluları İstanbul surları önünde şehadete ulaştı."*³¹

Kızılma denilince Türklerin ülküsü akla gelmektedir. Türklerin ülküsü ise elde edilecek yerleri ifade eder. Selçuklu ve Osmanlı'nın hedefleri arasında cihan hâkimiyetini kazanmak vardı. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla Bizans ve Roma imparatorluklarını sahip olduğu yerleri almak istiyorlardı. Bu anlamda İstanbul'un fethi bu ülkünün gerçekleşmesi olarak da görülebilir.³² Ayasofya'nın Kızılma olarak kabul edilmesi en büyük ideallerin gerçekleşmesinin bir sembolü olarak görülmesinden kaynaklanıyor.

³⁰ Abdullah İkinci, "29 Mayıs 2011'de Zincirler Kırılın Ayasofya Açılın", *Anadolu Gençlik*, (2010), 26.

³¹ Kemal Fedai Coşkuner, "Feth-i Mübin Ayasofya", *Fedai*, 5//6 (1979), 3.

³² Orhan Şaik Gökyay, "Kızılma", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/559-561.

Sonuç olarak hadiste müjdelenen Konstantiniyye’yi, Fatih Sultan Mehmet’in fethetmesi ve Hz. Peygamber’in övgüsüne mazhar olması, ayrıcalıklı bir durumdur. Bu milletin torunlarını da diğerlerinden ayıran ve gururlandıran bir durumdur. Hadisin muhatabı olan Fatih Sultan Mehmet, şükür secdesini yaptığı Ayasofya’yı, İslam âlemine hediye etmesiyle birlikte Hristiyanlar için önemli olan mabet, artık İslam âlemi içinde önemli mekânlardan biri haline gelmiştir.

2.3.Hilafet Merkezinin Sembolü

Hilafet kavramı terim olarak Hz. Peygamber’den sonra devleti yöneten kurumu ifade eder.³³ Bir başka ifadeyle hilafet, Hz. Peygamber’in dünyadaki otoritesini temsil etmektedir. Tarih boyunca halifelerin değişmesi ile hilafet merkezleri de değişmiştir. Kufe, Bağdat, Mısır bir zamanların merkezi konumundayken 16.yy.’da Osmanlı Devleti’nin Mısır’ı fethetmesiyle hilafetin merkezi İstanbul’a taşındığı rivayet edilir. Fakat Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethettikten sonra Abbasiler’deki hilâfet-i kübrâ; yani bütün Müslümanları temsil etme iddiasında bulunmadığı bilinmektedir.³⁴

Osmanlı Devleti’nde hâkimiyetin sembolü kızılelmadır.³⁵ Bunun somut göstergesi ise Ayasofya’dır. Çünkü Ayasofya, fetih ile birlikte Müslümanların İstanbul üzerinde hâkimiyet ülküsünü gerçekleştirmelerinden dolayı simge haline gelmiştir. Nitekim Said Nursi de Ayasofya’nın önemini çeşitli şekillerde vurgulamıştır. “Asırlarca Ayasofya, İslamiyet’in dünya hâkimiyeti olarak kalmıştır. Hilafet bulunduğu müddetçe bu böyle.”³⁶ Derya Deniz, Said Nursi’ye göre Ayasofya’nın önemi üzerine kaleme aldığı yazıda Ayasofya’nın diğer camiler gibi olmadığını vurgulamaktadır. Said Nursi, Fatih Sultan Mehmet’in İslam hâkimiyetinin sembolü olarak Ayasofya’yı gördüğünü, buranın hilâfetin merkezi olduğunu ve hilafet olduğu müddetçe Ayasofya’nın merkezi konumda kalacağını vurgulayarak Ayasofya’nın aslına dönmesi gerektiğini sözlerinde dile getirmiştir.³⁷

³³ Casim Avcı, “Hilâfet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/539.

³⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihi’nde İslamiyet ve Devlet* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 107.

³⁵ Oğuz Şentürk, “Hâkimiyetin Sembolü: Kızılelma”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 123/242 (2019), 136.

³⁶ Derya Deniz, “Said Nursi’nin Üç Hedefi”, *Genç Yaklaşım*, 9/105 (2013), 46.

³⁷ Said Nursi, *Emirdağ Lahikası II* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004), 144.

Said Nursi, Ayasofya'yı, hilafetin merkezi olan İstanbul'un en gözde mabetlerinden biri olarak kabul eder. Henüz müze olmadan önce Atatürk ile yaptığı konuşmada Müslüman devlet adamının nasıl olması gerektiğini anlatırken Ayasofya üzerinden örnek verdiği dair bilgiler, Derya Deniz'in İslam Yaşar ile yaptığı röportajda geçmektedir: "Ayasofya bir mabet, müminlerle dolu... O müminlerin sevgisini kazanmak için dışarıdan gelen birisi, güzel bir Kuran okumalı veya namaz kıldırılmalı. Ama etraftaki haylaz çocukların ve ecnebilerin hoşuna gitmek için dans yapmamalı."³⁸ Said Nursi'nin *Mektubat* adlı eserinde makam düşkünlüğünün kötü yönüne vurgu yaptıktan sonra olumlu yönünün var olduğunu, bunun hayra hizmet edilmesine imkan tanınmasından ötürü sevap kazanacağını Ayasofya örneği üzerinden anlatmaktadır:

"Hubb- u câh hissi eğer susturulmazsa ve izale edilmezse, yüzünü başka cihete çevirmek lâzımdır. Şöyle ki: Sevab- ı Uhrevî için, dualarını kazanmak niyetiyle ve Hizmetin hüsn-ü tesiri noktasında gelecek temsildeki Sırra binaen, belki o hissin meşru bir ciheti bulunur. Meselâ: Ayasofya Camii, Ehl-i Fazl ve Kemalden mübarek ve muhterem Zâtlarla dolu olduğu bir zamanda, tek -tüük, sofada ve kapıda haylaz çocuklar ve serseri ahlâk sızlar bulunup Camiin pencerelerinin üstünde ve yakınında ecnebilerin eğlenceperest seyircileri bulunsa, bir adam o cami içine girip ve o Cemaat içine dâhil olsa; eğer güzel bir sadâ ile şirin bir tarzda Kur'an'dan bir Aşır okusa, o vakit binler Ehl-i Hakikatın nazarları ona döner, hüsn -ü teveccühle, manevî bir Dua ile o adama bir sevab kazandırırılar. Yalnız, haylaz çocukların ve serseri mülhidler ve tek-tüük ecnebilerin hoşuna gitmeyecek. Eğer o mübarek Camiye ve o muazzam Cemaat içine o adam girdiği vakit, süfli ve edeb- sizce fuhşa aid şarkıları bağırip çağırrsa, raks edib zıplasa; o vakit o haylaz çocukları güldürecek, o serseri ahlâk sızları fuhşiyata teşvik ettiği için hoşlarına gidecek ve İslâmiyet'in kusurunu görmekle mütelezziz olan ecnebilerin istihzakârane tebessümlerini celb edecek. Fakat umum o muazzam ve mübarek Cemaatın bütün Efradından, bir nazar - ı nefret ve tahkir celb edecektir. Esfel- i safilîne sukut derecesinde nazarlarında alçak görünecektir"³⁹

³⁸ Deniz, "Said Nursi'nin Üç Hedefi", 48.

³⁹ Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 1996), 413.

Burada Said Nursi'nin daha büyük olan Sultanahmet Cami veya başka bir selatin cami yerine Ayasofya'yı örnek olarak seçmesi ve buraya dikkat çekmesi mabedin özel sembolik anlamından kaynaklanmaktadır.

Bir diğer önemli olan nokta ise Müslümanların tümü için Ayasofya'nın değerli olmasıdır. Hilafet, sadece belli bir coğrafyadaki Müslümanları değil, bütün İslam âlemini ilgilendiren bir konudur. "İstanbul'un Hilafet merkezi olması ile de Ayasofya sadece Osmanlı sınırları içinde değil bütün İslam dünyasında önemli bir mevkiye sahip olmuş."⁴⁰ Hilafet, dini bir güçtür. Bu güç, coğrafi sınırları aşan bir olgudur. Bunun temelinde ise bütün İslam âleminin yönetilmesi yer almaktadır. Sınırları aşan bir merkezin sembolü olan Ayasofya, sadece Osmanlı için değil bütün İslam âlemi için önemli hale gelmiştir. Nitekim Ayasofya'nın cami olarak açılması konusu gündeme geldiğinde Ayasofya'nın açılmasından sonraki karar neticesinde dünyadaki Müslümanların verdikleri destekler, haberlerde yer almıştır. Örneğin Yurtdışı Filistin Âlimler Derneği Ayasofya'nın açılmasını, Mescid-i Aksa'nın kurtuluşuna bir işaret olarak kabul etmiştir. Orta Doğu'daki Müslümanların da Türkiye'deki Müslümanlarla benzer sevince sahip olduğu görülmüştür.⁴¹ Ayasofya'nın sembolik gücünün sadece Türkiye ile sınırlı kalmadığını, karara verilen desteklerden anlamak mümkündür.

2.4. İslam Beldesinin Kalbi

İstanbul, uzun yıllar Bizans ve Roma İmparatorluğunun başkenti olmuştur. Farklı dinlerin merkezi olan İstanbul'un İslam beldesi haline gelmesi Ayasofya'nın camiye dönüşmesinden sonra gerçekleşmiştir. Nitekim bu dönüşümden sonra İstanbul İslamlaşmıştır. Artık İstanbul için "İslam beldesi" tabirini kullanmak mümkün hale gelmiştir. Kaynaklarda Ayasofya için "İslam beldesinin sembolü" ve "kalbi" tabiri kullanılmaktadır. Arif Erdem Aktaş, Nurettin Topçu'nun Fetih ile ilgili alıntısına yer vererek söyler: İstanbul'un fethi için "İkizli Fetih" tabirini kullanan Topçu, bunların iki şekilde olduğunu dile getiriyor. Birincisi, kılıçla yapılan fetih, bunun maddi tarafıdır. Diğeri ise gönül yolunu kullanarak yapılan fetihtir. Bu ise manen fetihtir. Nurettin Topçu, kılıçla elde edilen fethin daim olması için manevi fethi ihtiyaç olduğunu ve Fatih Sultan Mehmet'in bunu başardığını söyler. Fatih'in kazandırdığı manevi fetihler arasında

⁴⁰ Hüseyin Okçu, "Ayasofya Halen Esir", *Girişim* 53 (1990), 12.

⁴¹ Esin Işık, "İslam Dünyasından Türkiye'ye 'Ayasofya' Tebriği", *Anadolu Ajansı* (18 Temmuz 2020).

“içinde felsefe ile zamanın ilimleri, hakikat aşkıyla tedris olunan, onun kendi adıyla anılan külliye, bir san’at meşheri haline getirdiği Topkapı Sarayı’nı ve bu şehrin İslam ve Hristiyan bütün halkına tanıdığı dinî serbestliği ile Anadolu’da gerçekleştirdiği milli birliği...” sayar.⁴² Arif Erdem Aktaş buna binaen şu değerlendirmeyi yapar: “İşte Ayasofya bu mananın merkezidir. Fatih’in fethettiği kalptir. Bu bağlamda da İstanbul’un kalbi Ayasofya’dır.”⁴³ Konunun manevi boyutuna dikkat çeken yazar, Ayasofya’yı İstanbul’un kalbi olarak tanımlamaktadır.

Anlaşıldığı üzere fethin iki boyutu söz konusudur. Fethin maddi boyutu fiziki çatışmadır. Bir de halk ile gönül bağı kurmayı ifade eden manevi boyutu vardır. Manevi boyutunun sembolü olarak Ayasofya’nın belirlenmiş olması Müslümanların heyecanını diri tutmak ve dini coşkuyu canlandırmak amacına yöneliktir.

Abdulgaffar Kınıkçı, Fatih’in gayesinin ‘dünya sulhunu’ kurmak olduğunu söylemiştir. Ona göre bu gayenin temeli ise şu ayete dayanmaktadır: “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız...”⁴⁴ *İslam’ın İlk Emri Oku* adlı dergide Asr-ı Saâdet ve Dört Halife Dönemi dâhil tüm Müslümanların ve devletlerin gayesinin dünya barışını sağlamak olduğu belirtilir:

*“Bizans, İslamlık idealinin yani dünya sulhunun önünde dikilen meş’um bir engeldi. Ayasofya’da düğümleniyordu her şey... Ayasofya ehli suffa karargahı olmadıkça ne Fatih uyku uyuyabilecekti ve ne de cihan sulhu tesis edilebilecekti.”*⁴⁵

Dünya sulhunun gerçekleşmesinde Ayasofya’nın kilit öneme sahip olduğunu dile getiren yazar, ayette geçen iyiliği ortaya çıkararak ümmet olma gayesi ile Ayasofya’nın camiye dönüştürüldüğünü söylemektedir. Sadece Osmanlı Devleti’nde değil halifeler döneminde de benzer şekilde bu inançtan yola çıkarak fetihlerin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

⁴² Nurettin Topçu, *Büyük Fetih* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 41.

⁴³ Arif Erdem Aktaş, “Ayasofya İkinci Bir Fatih Bekliyor”, *Genç Adam* 1/10 (ts.), 4.

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴⁵ Abdulgaffar Kınıkçı, “Fatih ve Ayasofya”, *İslam’ın İlk Emri Oku* 10/111 (1971), 3.

Ayasofya'nın sembolik öneminin, İstanbul'un İslam beldesi haline gelmesinden kaynaklandığı yukarıda ifade edildi. Daha sonraki yıllarda Fetih yıldönümünde yapılan gösterilerde Ayasofya'nın merkez seçilmesinin en önemli nedeni budur. Bu konu üzerine Anadolu Gençlik Derneği başkanı ile röportaj yapılmıştır. "Sabah namazında Ayasofya'da buluşuyoruz." Başlıklı etkinlik hakkında Anadolu Gençlik Derneği başkanı Salih Turan'a Ayasofya'nın merkez seçilmesinin sebebi sorulduğunda şöyle demiştir:

*"Ayasofya Cami, İstanbul'un İslam şehri oluşunun en kadim nişanesidir... Ayasofya'nın gerçek hüküm-ü şahsiyetine kavuşturulması hem Fatih'e vefadır hem de İslam'ın bu coğrafyadaki belirleyiciliğinin bir teminatıdır. Ayasofya'nın cami olarak açılmasını emperyalizmin kültürel işgaline karşı bir direniş olarak görüyoruz... Tekrar ifade etmek gerekir ki bu buluşmalar aslımıza dönmemizin çalışmasıdır."*⁴⁶

Bu sözlerde en can alıcı cümle "İslam'ın bu coğrafyadaki teminatı" ifadesidir. İstanbul'un İslam şehri olması ile coğrafyadaki gücü ve temsili Ayasofya ile tescillenmiştir. Fetih sonucunda elde edilen zafer, dünyaya Müslümanların gücünü göstermektedir. Müzeye çevrilmesi ise kültürel işgal olarak tanımlanmaktadır. Fiziki işgal gerçekleşmese bile Batı dünyasının Türk topraklarını ele geçirme operasyonu olarak görülebilir. Bu işgale karşı Ayasofya'nın camiye dönüşmesi direniş hareketi olarak kabul edilmektedir.

Hz. Peygamber zamanında önemli problemlerin camide çözüme kavuştuğu bilinmektedir. Çünkü İslamiyet'te camiler merkezi konuma sahiptir. Cami ilmi, dini, siyasi konuların görüşüldüğü bir merkezdir.⁴⁷ Gösterilerin cami merkezli yapılması bununla alakalıdır. Tıpkı Asr-ı Saâdet döneminde olduğu gibi sorunların cami merkezinde dile getirilme amacı taşıdığı görülmektedir. Bu sebeple Salih Turan, buluşmaları öze dönüş olarak kabul etmektedir.

2.5. "Köhnemiş" Bizans'a Karşı Müslümanların Zaferi

İstanbul, Müslümanlar için olduğu kadar Hristiyanlar için de önemli bir şehir olmuştur. İstanbul, Hristiyanların ülküleri arasında yer almaya devam etmektedir. Çünkü ortada bir

⁴⁶ Ömer Faruk Özbil, "Ayasofya Özgür Olana Dek Namazdayız", *Genç* 11/123 (2016), 3.

⁴⁷ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, "Cami", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/45-56.

yenilgi söz konusudur. İslamcı yazarlar tarafından sıkça ele alınan konulardan biri de Hristiyanlar tarafından bu yenilginin kabul edilmeyip Ayasofya'nın kilise olarak değiştirilmesini istedikleri hususudur.

Ayasofya başlıkları incelenirken dergilerde Bizans-Osmanlı, Doğu-Batı, Yunan-Türk karşılaştırmalarını görmek mümkündür. Ayasofya bu anlamda karşılaştırmaların, çatışmaların nesnesi olarak kabul edilebilir.⁴⁸ Tarihi bir olay olarak kalmayan fetih hadisesi çatışmaların merkezinde yer almaya devam etmektedir. Din merkezli çatışmaların dünya savaşları ile son bulmadığına işaret eden Peyami Safa, Ayasofya'nın müze olmasının iki dinin çatışmasını alevlendireceğini dile getirmektedir.⁴⁹ Bu konu üzerine Safa, din mücadelelerinin sona erdiğinin düşünülmemesi gerektiğini söyler. Bununla ilgili olarak "Ayasofya'nın müze haline getirilmesi Hristiyanlığın İstanbul üzerindeki emellerini bertaraf etmemiştir. Bilakis cesaretini arttırmış, kıskırtmış ve azdırmıştır,"⁵⁰ der.

İslamcı yazarların Ayasofya'nın müze olması konusunda en çok vurguladıkları konulardan biri Hristiyan dünyasını sevindirmesi, diğeri ise Hristiyanların kiliseye dönüştürme gayreti içerisinde olacağından endişe etmeleridir. Açık bir zaferin görmezden gelinmesinin yanında Ayasofya'nın gündemden düşmemesi her iki devletin tarihini, günümüzde canlı tutma gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir.

Nuray Mert⁵¹, Ayasofya'yı slogan atarcasına savunanlarının tepkilerini gereksiz gördüğünü söyleyerek sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: "Hatta gençken, milliyetçi muhafazakâr kesimlerde, Ayasofya'ya neden bu kadar önem atfedildiğine, her vesileyle 'Ayasofya ibadete açılsın' nidaları ile gösteri yapılmasına hiç anlam veremezdim."⁵² Sözlerinin devamında ancak tarihi olayın güncelliğini koruduğunu söyleyerek toplumun hafızasında var olan hadisenin yıllarca geçse de aynı etkiye sahip olduğunu dile getirir.

---

⁴⁸ Çiğdem Kafescioğlu - Nevra Necipoğlu, "Ayasofya: Kimlik, Hafıza ve Mekân Üzerine Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışma", *Toplumsal Tarih* 254 (2015), 42.

⁴⁹ Peyami Safa, *Din İnkılâp İrtica* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 188-189.

⁵⁰ Peyami Safa, "Ayasofya", *Fedai* 3/32 (1966), 2.

⁵¹ 13/08/2005 tarihinde Radikal gazetesinde yer alan "Ayasofya İbadete Açılsın mı?" başlıklı Nuray Mert'e ait olan yazı alıntı olarak İktibas dergisinde geçmektedir.

⁵² Nuray Mert, "Ayasofya İbadete Açılsın mı?" *İktibas* 322 (2005), 66.

Mert, toplumların birbirlerini ötekileştirmelerindeki en önemli sebebinin, tarihin içerisinde hapsolmaları olduğunu düşünür. Bundan dolayı düşmanlıklarının devam ettiğini söyler: "Sonraları, İstanbul'un Türkler tarafından fethi meselesinin, bir şekilde güncelliğini koruduğunu anladık. Tarihin içinden çıkamamak, toplumları husumetleri dondurmaya itiyor, bu nedenle itibar etmiyoruz, etmemeliyiz."⁵³ Tarihi meselelerin unutulmaması geçmiş ile şimdi arasındaki bağlantının kopmaması adına önemli olsa da yaşanan yeni hadiselerin doğru bir şekilde değerlendirilmesinde objektif olmak gerektiğini hatırlatan Mert, Papa'nın dua talebinin iktidar mücadelelerinde dinsel semboller kullanması ile bağlantılı olacağını düşünmektedir.

Hristiyanlıkta önemli bir yere sahip olan Ayasofya, toplumsal belleğin somut göstergelerinden biri olarak kabul edilmekteydi. Aynı şekilde İslam Dini için de şehrin İslamlaşmasının bir objesi olarak görülmekteydi. Hafızada yer alan olayların somutlaştırılması, gelecek nesillere aktarımı kolaylaştırmaktadır. Nitekim bellek, müze, gelenek, aile albümleri gibi objeler aracılığı ile somutlaşmaktadır. Nora'ya göre bu objeler, birer hafıza mekânlarıdır.⁵⁴ Düşünceler ise bu mekânlarla nesilden nesile aktarılmaktadır. Buradan yola çıkılarak Ayasofya'nın, hem İslam'ın hem Hristiyanlığın kültürel aktarımını sağlayan önemli bir hafıza mekânı olduğunu söylemek mümkündür.

Gösterilerde Ayasofya açılış nidalarını kolektif hafızayla ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü toplumun tarihini oluşturan değerlerin, unutulmaması ve hatırlatılması gayesi ile mekânın aktif fonksiyonuna dönüştürülmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, olayı geçmişte yaşanan sınırlar içinde değerlendirmemek gerektiğidir. Çünkü modern dönemde insanın olaylara bakışını değiştiren birtakım sebepler vardır. Nuray Mert, bu konuda her şeyin merkezinde paranın var olduğunu ve iktidarların mücadelelerini, dinsel semboller aracılığı ile dünyaya gösterdiğini söylemektedir.⁵⁵

Söylemlerin merkezinde yer alan Hristiyanlık ve İslam karşılaştırması, Ayasofya'nın dini yönünün ağırlık kazandığını göstermektedir. Bunun yanında İslamcı yazarların, tarihe değer verilmediği yönündeki sitemleri yazılarında yer almaktadır: "Kendi öz ruhumuz

---

⁵³ Mert, "Ayasofya İbadete Açılış mı?" 66.

⁵⁴ Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 9.

⁵⁵ Mert, "Ayasofya İbadete Açılış mı?" 66.

müzeyle kaldırılıp hapsedilmiş ve yüce Fatih'in hatirasına ihanet edilmiş ve maddemizle beraber ruhumuzla Hristiyanlık âlemine peşkeş çekilmiştir."⁵⁶ *Son Karar* dergisinde milletin tarihi ve dini değerleri ile ruhun oluşacağını ifade eden yazar, müze haline gelen Ayasofya'nın tarihin dondurulmasından ziyade zaferleriyle medeniyet haline gelen Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermemek adına yapılan bir müdahale olarak kabul etmiştir. Bunu aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet Han'a yapılan bir ihanet olarak gören yazar, sembolleşen mekânların ruhunun olduğunu bizlere hatırlatmakta, Ayasofya'nın Fatih'in armağanı olduğunun unutulmaması gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca Hristiyanlık âleminin isteklerine göre hareket edildiğini ifade eden yazarın sözlerinden yola çıkarak devletin politikalarının, İslamcı kesim tarafından kabul görmediği sonucuna ulaşılabilir.

İstanbul fethedilmeden önce şehrin içerisinde mezhep karışıklığının var olduğuna dair bilgilere İslamcı dergilerde yer verilmektedir. Bizans İmparatorluğunun Katoliklere yakınlığının, mezhep kavgalarını beraberinde getirdiğini ifade etmektedirler. İddiaya göre Ortodoks başvekili, "İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek Latin serpuşunu görmekten evladır!"⁵⁷ demiştir. Fetih ile birlikte Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörüyeye dayalı politikaları sayesinde halkın memnuniyetini kazandığı yazılarda dile getirilmektedir. İslam şehri haline gelen İstanbul'da, kozmopolit yapısı gereği problemlerin olacağı düşünülürken, padişahın dini özgürlüklerin yerine getirilmesine izin vermesinden dolayı kaos ortamının oluşmadığı sonucuna varılabilir. Ancak her ne kadar kaos ortamı oluşmamış olsa da yenilginin hazmedilmediğini ve Hristiyanların merkezi haline dönüştürme gayelerinin olduğunu sıkça dile getirmektedirler. Zira yazının ilerleyen kısmında İstanbul'un fethini reddetmeleri, Hristiyanlığın yeniden canlanma arzusunun var olmaya devam ettiğini gösterir.

İslamcı yazarlara göre Hristiyan dünyasının en temel hedeflerinden birisi Bizans'ı canlandırmaktır. Bununla ilgili olarak "Anadolu'nun her bir köşesini vaftiz ettirip Mukaddes Hristiyan ülkesi haline getirmek çok tehlikeli bir harekettir. Bunu da

---

⁵⁶ "Ayasofya İçin El Ele", *Son Karar* 2/47 (1990), 30.

⁵⁷ Nuh Altunay, "İstanbul'un Fethinin 543. Yıldönümünde: Ayasofya İbadete Açılmalıdır", *Furkan* 10 (1996), 10-11.

Yahudilerin mukaddes mekân telakkisi ile Filistin’i ele geçirdiği gibi Hristiyanların da Bizans’ı canlandırma gayreti içerisinde oldukları endişesi söz konusudur.”⁵⁸

Ayasofya konusundaki hilal-haç çatışması, Hristiyanlık ve İslam karşılaştırmasından ortaya çıkmaktadır. İslamcı yazarlar, müze haline gelmesini, kendi dini yerine başkasının dinini tercih etmek olarak görmektedir:

“Ayasofya’nın bir müze haline getirilişi belirli bir hükümet politikasının değil, birtakım gayretkeşlerin oynadığı oyunların neticesidir. Bu oyunun içinde, ‘laiklik’ adı altında, din düşmanlığı değil, İslam düşmanlığı yatmaktadır. Çünkü yüzyıllar boyu cami olarak kullanılmış olan ve tarihimizin, şeref noktasını temsil eden bu ibadethaneyi Yunan Ortodoksluğunun arzularına boyun eğerek müze haline getirmek, İslam’a değil Hristiyanlığa biat etmekten başka bir şey değildir. Başkasının dinini kendi dinimize tercihtir.”⁵⁹

Görüldüğü üzere Armaoğlu, cami hüviyetinden müzeye dönüşmesini İslam düşmanlığı ile izah etmekte ve Ayasofya’nın müze olmasını savunanların argümanlarından olan Ayasofya’nın dünya mirası statüsünde kalması gerektiği düşüncesine karşı çıkmaktadır.

Armaoğlu, Ayasofya’nın yeniden camiye dönüştürülmemesini egemenlik ve bağımsızlık ile ilişkilendirmektedir. Ayasofya konusu gündeme geldiğinde Yunanistan’ın tepkileri ile karşılaşmaktadır: “Türkiye’nin egemenlik ve bağımsızlığı üzerinde Yunanistan’a ‘ipotek hakkı’ tanımak demektir. Ne zaman Ayasofya söz konusu olsa, Yunanistan hemen sesini yükseltmekte ve biz de bu sese kulak vermekteyiz.”⁶⁰ Armaoğlu’na göre bu durum Türkiye’nin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Osmanlı Devleti’nin politikalarının kabul gördüğü bir dönemde, en büyük mabedin camiye dönüştürülmesi Hristiyan dünyasında hoş karşılanmamıştır. Ayasofya meselesi gündeme geldiğinde Hristiyanların, parlak dönemlerine dönme umudunun hep var olduğuna dair yorumlar İslamcı dergilerde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Bizans’ı canlandırma ülküsünün var olup bu yönde tarihi eserlerin tamirini ve onarımını gerçekleştirdiklerine yazılarında yer vermişlerdir. Ayrıca

⁵⁸ Kemaleddin Nomer, “Fetih Ruhunu Zedeleyen Hareketlerimiz”, *Tohum* 2/20 (1965), 9.

⁵⁹ Armaoğlu, “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”, 11.

⁶⁰ Armaoğlu, “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”, 11.

müze haline dönüşmesini, Hristiyan ülküsünün gerçekleşeceğine dair umudun artması olarak görüldüğünü söylemişlerdir.

2.6. İslam Karşıtlığı

Cumhuriyet'in kurulması ve laiklik üzerine sistem oluşturma çabaları Müslümanların değerlerinin tam tersi bir politika izlenilmesine sebep oldu. Bu durum ise İslamcılarının, yönetime karşı tepkilerine yol açtı. Açık bir şekilde dinî sembollere yönelik yapılan düzenlemelerin ve değişikliklerin, İslamcı dergilerde en çok eleştirilen konulardan biri olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet yönetiminin düzenlemelerine bakıldığında bazı dinî sembollerin ve motiflerin kaldırıldığı görülür. Mehmet Benli, “Kemalist rejim 1922 yılında saltanat ile birlikte Mevlüt kandilini de yasaklayarak resmi törenlerdeki dini motifleri kaldırmıştır. Bu yasaklama Ankara Hükümeti'nin etkin kadrosunun, Osmanlı nezdinde İslam'a da cephe aldığı ilk kanıtıdır” der.⁶¹ Benli'ye göre dinî sembollerin kaldırılması dine açık bir cephe almak olarak kabul edilmektedir. Buradan yola çıkarak İslamcılar, kemalist rejimin uyguladığı politikalarda Türkiye'nin, Osmanlı Devleti ve İslam ile bağını koparma amacı olduğunu düşünmektedir. Benli'nin Mevlid Kandili'nin yasaklandığına dair aktardığı bilginin herhangi bir kaynakta geçmediğini ayrıca belirtmeliyiz.

Ayasofya caminin Osmanlı Devleti nezdinde önemli işlevleri söz konusudur. Osmanlı'nın İslami kimliği temsil ettiği şeklinde yorum yapan Mehmet Benli, Kemalist rejimin, Osmanlı'yı aşığılama ve onun değerlerine karşı yapılan saldırıları kendi rüştünü ispatlama amacıyla olduğunu söylemektedir. “Bu saldırılar, Osmanlı Devleti kültür ve medeniyetine olmaktan çıkmış, İslam dinine yönelmiştir. İslam'ın inanç ve değerlerine karşı başlatılan bu mesnetsiz karalamalar, “cumhuriyet eliti” olma rüştünü ispat aracı olarak görülmüştür.”⁶²

Mehmet Benli, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi politikaları kapsamında ilk Türkçe ezanın Fatih Cami'nde, ilk kamet ve tekbirin de Kadir Gecesi'nde Ayasofya'da okutulduğunu dile getirir. Bu iki caminin seçilmesinin arkasındaki sebebin bu camilerin Osmanlı-İslam kimliğini temsil etmesiyle alakalı olduğunu belirtir: “...Ayasofya, Kemalistlerce ülkede

⁶¹ Mehmet Benli, “Osmanlı-İslam Toplumunda Bir Simge: Ayasofya”, *Özgün İrade* 124 (2014), 58.

⁶² Benli, “Osmanlı-İslam Toplumunda Bir Simge: Ayasofya”, 57.

yeni la dinlilik sürecin bir simgesi olması yolunda hedef seçilmiştir.”⁶³ Ayrıca yazar, Ayasofya'nın müze haline dönüştürülmesi ile kemalist rejimin yeni sürecinin simgesi olduğunu söylemiştir. Çünkü Benli'ye göre Ayasofya'nın cami olması Osmanlı'nın mirasıdır.

İslamcı yazarların, Ayasofya konusundaki görüşlerini şiir formunda da ifade ettiği görülmektedir. Bayındır'ın dizelerinde Ayasofya'yı müze haline getirenlere karşı asıl kimlik şu dizelerde ifade edilmiştir.

*“Müze dediler müstevli uşakların,
Silkin, aslına dön, sen bir mabetsin,
Uzat ellerini, sarsın yararı neslim,
Yurdun İslam'dır, adın cami kalsın.”*⁶⁴

Ayasofya, özünde mabettir. Şair, burada müze olarak kullanılmasının doğru olmadığını söylemektedir. Bu sebeple ilk olarak müzeden sonra mabet vurgusuna yer verildiği görülmektedir. Müstevli, Osmanlıca bir kelime olup, istila eden anlamına gelmektedir. Şair Ayasofya'yı müze yapanları, İstanbul'u istila etmek isteyenlere hizmet edenler olarak görmektedir.

Görüldüğü üzere Ayasofya'nın müze olması dâhil, cumhuriyet sonrası dinî sembollerin yasaklanması ve Türkçe ibadet gibi yeni düzenlemeler yapılması İslam'dan uzaklaşma gayesi olarak yorumlanmıştır. Söylemlerden çıkarılan sonuca göre yapılan müdahale ile ilk olarak Osmanlı'ya karşı gelme söz konusuysen daha sonraki değişimler ile dini olanın hedef alındığı belirtilmiştir.

Cumhuriyet politikalarını, toplumu yeniden inşa etme olarak görmek mümkündür. Çünkü bir kimliği olan toplumun en temel unsurlarının kaldırılmasının sembollere değil de arkasındaki temel inanca karşı geliş olarak yorumlanmaktadır. Çünkü her bir sembol; düşünce, olay ya da inancı temsil etmektedir.

---

⁶³ Benli, “Osmanlı-İslam Toplumunda Bir Simge: Ayasofya”, 58.

⁶⁴ M. Celal Bayındır, “Ayasofya”, *Dava Dergisi* 8/72-73 (1996), 15.

3. TARİHİ SÖYLEM

İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın camiye dönüşmesi tarihte önemli bir hadise olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple tarih vurgusunun, dini yönü kadar ön plana çıktığı görülmektedir. Hatta bu konuda İslamcıların, Ayasofya'nın tarihi önemine daha çok vurgu yaptığı söylenebilir. Bu konuda, "Fatih'in emaneti, zafer abidesi" tanımlamaları karşımıza çıkmaktadır.

3.1.Zafer Abidesi

Ayasofya'nın cami olması Müslümanlar için önemlidir. Fakat Ayasofya, cami dışında başka manalara sahiptir. Bunlardan biri ise tarihi hatırlatmasıdır. Çünkü mekânlar, tarihin izlerini yansıtmaktadır. Tüm insanlık için önemli olan mabedin camiye çevrilmesi, aynı zamanda zaferin bir timsalidir. Bu sebeple İslamcı dergiler içerisinde "zafer abidesi" tanımlamalarına rastlamak mümkündür.

Tarihi olaylardan biri olan İstanbul'un fethi ile yeni bir çağ başlamıştır. Ayasofya ise çağ açıp kapatan Sultan'ın zafer sembolü olarak görülmüştür. O döneme damga vuran olay, bir mekânda sembolleşmiştir. M. Raif Ogan, bunu şu sözlerle ifade eder:

*"Ayasofya cami; yalnız bir İslam ibadetgâhi olmak itibari ile mühim değildir. Orası Türk'ün zafer abidesidir. Ve tarihte Ortaçağı kapayarak yeni devri açan İkinci Sultan Mehmet'in muzafferiyet abidesidir. Fatih; kendi adına beş yüz sene sonra dikilmesi hatırlanan heykeli; Türk'ün şanlı tarihinin zafer dolu sayfelerinin en şanlı bir timsali olmak üzere Ayasofya cami olarak milletine hediye etmiştir."*⁶⁵

Görüldüğü üzere tarihin dönüm noktalarından biri olan Ayasofya'nın, camiye dönüştürülmesi, Türk'ün zaferinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu olaydan hareketle bir anlamda tarihin mabetteki yansıması olmasından ötürü toplum kimliğinin oluşmasında önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Gelecek nesillerin tarihte önemli olan olayları hatırlaması ve unutmaması amacıyla tarihi şahsiyetlerin birtakım izler bıraktığı görülmektedir. Tarihi mabetler bunun en güzel

⁶⁵ M. Raif Ogan, "Ayasofya; Meçhul Şehitler Abidesidir", *İslam Dünyası* 1/7 (1952), 5.

örneğidir. Ali Osman Kaya, Ayasofya Caminin arkasındaki zafer göstergesi olduğunu şu şekilde ifade eder: “Hakk’ın batıla üstün gelişinin, dünyada eşi olmayan bir abidesidir.”⁶⁶ Bu sözlerden dini olarak elde edilen zaferin mabette yansıdığı anlaşılabilir. Müslümanlar için önemli olan nokta ise zaferin kime karşı kazanıldığı ve unutulmaması gerektiğidir.

Toplumsal hafıza, soyut bir kavram olup somut kaynaklarda görünürlük kazanmaktadır. Bunlar sözlü, yazılı ve anıt mekânlar olup hatırlama unsuru bu kaynaklar ile gerçekleşmektedir. Ayrıca gelecek nesillere aktarımı bu şekilde gerçekleşmektedir.⁶⁷ Bu bağlamda anıt mekânlar, tarih içerisinde hapsolmaz. Bilakis bu yolla gelecek nesillere tarihin aktarılması sağlanır.

Ayasofya’nın yıllar boyunca unutulmaması, tekrar camiye dönüştürülmesi ve gündemde tutulmasının en önemli nedeni toplumsal kimlik ile izah edilebilir. Çünkü toplumsal kimlik, bireyin toplumsal çevresine aidiyet hissetmesini sağlar. Birey, çevresinin dini, değer, gelenek ve göreneklerine göre hareket ederek bu çerçevede eylemlerde bulunmaktadır.⁶⁸ *Sebilürreşad* dergisinde; “Ayasofya yalnızca Müslümanların mabedi değil, aynı zamanda Türk fethinin en büyük milli ve tarihi abidesi demektir”⁶⁹ sözleriyle toplumsal kimliğin içerisinde var olan tarihi yöne dikkatler çekilmektedir. Müslümanlar, kimliğini oluşturan çevrenin anlam kategorileri ile olayları yorumlamaktadır. Ancak burada dini yönünden ziyade tarihi yönüne vurgu yapmaktadır. *Sebilürreşad* dergisinde yazının devamında;

*“Yunanlıların hatırını hoş etmek için öyle bir fetih timsalini müze halinde bırakmak, tarihi hiçe saymak demektir. Beş yüzüncü yıldönümünde hiç olmazsa bu hata tashih edilerek milletin hakkı millete ve tarihin hakkı tarihe iade edilmelidir”*⁷⁰ ifadesi yer almaktadır.

2014 yılında Ayasofya’nın cami olması için yapılan kanun teklifinde konunun tarihi yönünün dile getirildiği görülmektedir. Burdur Bağımsız Milletvekili H. Hami Yıldırım, verilen kanun teklifinde bu yönü vurgulamaktadır. Ayasofya Cami’nin, tarihi ve milli

⁶⁶ Ali Osman Kaya, “Ayasofya’nın Bedbaht Kaderi”, *Tohum* 8/88 (1975), 28.

⁶⁷ Bozan, “Kutsal Mekânların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi”, 1231.

⁶⁸ Özdemir, “Kimlik ve Söylem”, 108.

⁶⁹ “Ayasofya Cami Hakkında Bazı Notlar”, *Sebilürreşad* 5/125 (1952), 398.

⁷⁰ “Ayasofya Cami Hakkında Bazı Notlar”, 398.

kimliğin bir parçası olduğuna dikkatleri çekmiştir.⁷¹ Bu yazıda milletvekilinin, “Türk Milletinin parçası” olarak belirtmesi, Ayasofya’nın milli kimlik ile ilgisini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda söylenebilir ki milli kimliğin oluşumu, belli bir tarihi birikim sonucunda meydana gelmektedir. Çünkü ortak bir tarih anlayışı bireylerin aidiyet bilincini oluşturarak, onları toplumla bütünleştirmektedir. Aidiyet duygusu, ortak hafızaya sahip bir toplumun aynı değerleri içselleştirip benimsemesi ile ortaya çıkmaktadır.

Toplumun ayakta tutan değerlerden biri de tarihidir. Türkiye Cumhuriyeti rejim olarak laik olsa bile halkın inancı İslam’dır. Ali Rıza Alp, milletlerin güçlü kalmasını onların inanç ve değerlerine saygılı olma ile eşdeğer olduğunu ifade eder: “Milletler, varlıklarını borçlu oldukları müesseselere hürmette kusur ettikleri takdirde özelliklerinden, dolayısıyla kendilerini ayakta tutan destekten mahrum olurlar. Devletçe laik olduğumuz halde, halkımızın dini vardır ve toplumumuzun yüzde doksan beşi Müslümandır.”⁷² Alp, devlet ve halkın bir bütün olduğunu devletin, halkın isteklerine duyarsız kalmaması gerektiğini söylemektedir. Halk; dili, inancı ve tarihiyle bir bütün olup herhangi bir unsuruna uygulanan yaptırımın, kimliğe yönelik olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Mesela bireyin ibadetinin engellenmesi, bireye saygısızlık olarak algılanmaktadır. Bunun bir örneği olarak Türkiye’de kamusal alanda başörtülü bulunmamaya yönelik girişimlerin hukuka aykırı olması bir yana aynı zamanda bireyi ötekileştiren bir tutuma da neden olduğu söylenebilir.

Dergilerde karşımıza çıkan ifadelerden biri ise “Başörtüsü kefen, Ayasofya mezardır”⁷³ sloganı Müslümanlar için kırmızı çizgi olarak ifade edilen iki hususu gözler önüne sermektedir. Anlaşıldığı üzere sembolik anlamı olan başörtüsü ve Ayasofya, Müslüman bireyi diğerlerinden ayıran temel noktalardandır.

Ayasofya, ibadet edilen bir yer olması sebebiyle dini yönü daha çok ön plandadır. Fakat dini öneme sahip olmasına rağmen tarihi yönüne yapılan vurgular sıkça karşımıza çıkmaktadır. Çünkü tarihi hiçe saymak kimliği yok saymak olarak kabul edilmektedir. Bu

⁷¹ “Ayasofya İçin Kanun Teklifi”, *Baran* 8/382 (2014), 15.

⁷² Ali Rıza Alp, “Ayasofya Cami İbadete Açılmalıdır”, *Sebilürreşad* 15/354 (1964), 54.

⁷³ “Ayasofya İçin El Ele”, 30.

konuda tarihin toplumu ayakta tutan değerlerden biri olarak kabul edilmesinin etkisi büyüktür.

3.2. Kılıç Hakkı

İslam toplumlarında şehirlerde ilk olarak cami inşa edilirdi⁷⁴ veya Selçuklulardan başlayan bir uygulama olarak bir yer kılıç yoluyla fethedilmişse şehrin en büyük kilisesi camiye çevrilirdi.⁷⁵ Bunun amacı toplumu inşa etmektir. Bu noktaya *Genç Yorum* dergisinde şu şekilde yer verilmiştir: “Camilerden, İslam Toplumu çıkar... İslam orduları nereye fethetmişse ilk yaptıkları iş toplumun kalbi sayılan mescidi inşa etmektir.”⁷⁶ Görüldüğü üzere camilerin Müslümanlar için sosyolojik bir önemi söz konusudur. Caminin dini işlevinden farklı olarak siyasi, kültürel, sosyal ve eğitim alanlarında merkezi bir konumda yer alması İslam toplumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sebeple, örnek model olan cami inşa etme geleneksel hale gelmiş olup Osmanlı Dönemi’nde uygulanmıştır. Bu, toplum düzeninin sağlanması ve toplumu birleştirip bütünleştirme amacıyla ortaya çıkan bir gelenektir. Toplumun ihtiyaçlarının ele alındığı, devlet erkânı ile halkın bir arada olduğu bir mekânın bu amacı gerçekleştirmeyi kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu sebeple camiler, toplumun huzurla yönetilmesinde büyük paya sahiptir.

İslamcı yazarların Ayasofya söylemlerinde fetih ve kılıç hakkı ile ilgili sözlere sıkça yer verdikleri görülmektedir. Taranan metinlerde en çok tanımlanan kelime ise “fetihtir”. Fetih ve kılıç ikilisinin bir arada olması, maddi zaferin somutlaşmış hali olması ile alakalıdır.

Fethin gayelerinden biri ise Allah’ın dinine hizmet etmektir. Osmanlı döneminde camiler ile halka hizmet ederek Allah’ın dinine yardımcı olunmaktadır. Ayasofya da diğer camiler gibi bu fonksiyonun en önemli simgelerinden biri olarak kabul görmektedir. Ayasofya ile amaçlanan Allah’a hizmet etmektir. Bunun yolu ise fetihle gerçekleşmektedir. Refik İkbâl ise fetihle asıl hüviyetine kavuştuğundan bahseder.⁷⁷ Kılıç ile elde edilen fetihler ile

---

⁷⁴ Cahid Baltacı, “İslam Medeniyetinde Cami”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2013), 227.

⁷⁵ Bilgin, *İbadet*, 177-178.

⁷⁶ “Muhammed Emin Yıldırım: Ayasofya’nın İbadete Açılması Bizim Meşru Hakkımızdır”, *Genç Yorum* 10/117 (2014), 14.

⁷⁷ Refik İkbâl, “Ayasofya’nın Üç Yüzü”, *Tohum* 2/20 (1965), 14.

Müslüman Türkler, cihan hâkimiyetini sağlarken aynı zamanda toplumlara, İslam Dininin ulaşmasını sağlamışlardır.

Bir yer vatan olarak kabul edildiğinde tarihi eserleri ile birlikte bir bütün olarak benimsenmektedir. Yurt edinildikten sonra o topraklarda var olan kültürel ve dini zenginlikler, toplumun değerlerinden sayılmaktadır. Yazarların, Ayasofya'yı milli kimliklerinin bir parçası olarak görmesini bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Çünkü vatan kabul edilen yerin mabetleri de o topluma ait olup milli değerlerden kabul edilmekte ve vatana olan bağlılıklarının bir sonucu olarak bireyler, bu mabetleri içselleştirmektedir. Bunun sonucunda İslamcıların Ayasofya'nın müze olmasına karşı tepkiler verme sebebinin milliyetçilik ve vatanseverlik duygularına bağlı olarak ortaya çıktığını ve toplumla bütünleşmesinden ileri geldiğini söylemek mümkündür.

İslam Dininde Enfâl suresinde ganimet ile ilgili olarak “Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin.”⁷⁸ şeklinde buyrulmuştur. Buna göre bir yer fethedilince o yerin malı mülkü ganimet olarak kabul edilip mülkiyeti Müslümanlara geçmektedir. Bu ganimetler içerisine maddi değeri yüksek mülkler katıldığı gibi manevi ve siyasi yönden kıymetli tarihi eserler de girebilir. Ayasofya ise bu bakımdan önemli bir eser olup kılıç ganimeti olarak kabul edilmesi bununla ilgilidir. Çünkü İstanbul ile birlikte Ayasofya'da elde edilmiş oldu. Bu hususu Semaheddin Cem, şu şekilde dile getirmiştir:

“Biz Oğuzlardanız. Bu topraklardan Oğuzlar geçti, bize buralarını Oğuzlar ve onların aziz evlatları fethederek verdi. Bu vatan bizimdir. Bu vatanın mabetleri de bizimdir; Hristiyan âleminin değildir. Camilerimizi kullanma hakkına ancak biz sahibiz; bu sebeple köhne Ayasofya, 1453'den itibaren de Fetih Cami, bizim kılıcımızın ganimetidir. O artık bizim mabedimiz, bizim camimizdir.”⁷⁹

Osmanlı geleneğinde sembolik ritüellerden biri minbere kılıçla çıkmaktı. Osmanlı Devleti'nde uygulanan bu yöntemin bir anlamı söz konusudur. Kılıç, güç anlamına gelir; muhatabına güç sahibi olduğunu gösterir. Aynı zamanda her şeyi özgür bir şekilde dile getiren devleti sembolize etmektedir.⁸⁰ Bu anlamda kılıç ile muhataplarına önemli bir

---

⁷⁸ El- Enfâl 8/69.

⁷⁹ Semaheddin Cem, “Ayasofya'nın Manen Fethi”, *Tohum* 2/20 (1965), 29.

⁸⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, “Hutbeyi Kılıçla Okumak”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3/4 (2019), 74-81.

mesaj vermektedir. Çünkü kılıç hakkı, savaşarak elde edildiğinin de göstergesidir. Bu konu ile alakalı olarak bir haberde; tarihçi Ahmet Anapalı, İslam Hukuku'nda savaş esnasında anlaşılacak elde edilen mabetlerin camiye dönüştürülmediğini sadece savaşarak alınan yerlerin ganimet olarak nitelendirildiğini ve komutanın tasarruf hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u savaşarak elde ettiği için Ayasofya'yı da kılıç hakkı olarak kabul etmiştir.⁸¹ Bu gelenek Ayasofya'nın tekrardan camiye dönüştürüldüğü gün Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın kılıçla hutbeye çıkması ile tekrar hayata geçirilmiştir.⁸²

Yazarların Ayasofya'yı tanımlarken kılıç hakkı ismine yer vermelerinin sebebi fetih sembolü olmasından dolayıdır. Bununla ilgili olarak *İslam Aylık Mecmua*'da bu hususa değinilmiştir: “Kılıçla feth edilmiştir. Osmanlı Feth-i Mübin diye taziz ettiği bir fethin sembolü olarak ulema zümresine cuma günleri kılıç taktırarak hutbe okutmuştur.”⁸³ Ulemanın kılıç sembolünü hutbede kullanması, halkı yönlendirme, bilgilendirme imkânının kolay olduğu ortam olmasından kaynaklanmaktadır. Bu uygulama ile devlet, İstanbul'un kılıç ile elde edildiğini göstermekte devletin gücünün ve söz hakkının olduğunu topluma ve diğer devletlere iletmektedir.

3.3. Fetih Nişanesi

Ayasofya konusunda en çok kullanılan tabirlerden biri “fetih nişanesi”dir. Bu söylemin kullanılması, İstanbul'un fethini hatırlatması sebebiyledir. Bu olayla birlikte Müslümanlar, Bizans'a karşı zafer elde ederek siyasi yönden güç kazanmış olup nesiller boyu unutulmayacak bir hadise meydana gelmiştir.

İslamcı yazarlara göre bu fetih İstanbul'da Hıristiyanlar arasındaki mezhep rekabetine son vermiş, kaos yerini barış ortamına bırakmıştır. Fethin siyasi ve dini yönden barış ortamını oluşturduğu ile ilgili olumlu neticeler *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde yer almıştır:

---

⁸¹ Hikmet Faruk Beşer, “Prof. Dr. Ziya Kazıcı: Kılıçla Hutbe Geleneği Oranın Savaşla Fethedildiği Anlamına Geliyor”, *Anadolu Ajansı*, (6.10.2010), <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-cami/prof-dr-ziya-kazici-kilicla-hutbe-gelenegi-oranin-savasla-fethedildigi-anlamina-geliyor/1921902>

⁸² *CnnTürk*, “Ayasofya Açılışı Sırasında Gündeme Geldi: Hutbede Kılıç Geleneği Nedir?”, (24 Temmuz 2020), <https://www.cnntrk.com/video/turkiye/ayasofya-acilisi-sirasinda-gundeme-geldi-hutbede-kilic-gelenegi-nedir>

⁸³ Yılmaz Öztuna, “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”, *İslam Aylık Mecmua* 4/47 (1987), 38.

“Kendi içinde mezhep kavgalarının kördöğüşünde kaynayan, kendi içinde dahi bütünleşmemiş Bizans için fetih, barışın ve huzurun müjdecisi olmuştu. Bir Bizans ileri geleni Grandük Notas, “İstanbul, sokaklarında papazın hotozunu görmektense Padişahın sarığını görmeyi tercih ederim’ diyerek, çoktan çökmüş Bizans enkazının üzerinde Fatih’i selamı idi. Fatih, Osmanlı, güven demektir, barış demektir.”⁸⁴

İstanbul’u fethederek Müslümanların altın çağı yaşamasının altında Fatih’in oluşturduğu toplum düzeni yatmaktadır. Fetih olayı, sadece belli bir kurumu etkilememiş bilakis bütün kurumların aynı hedef üzere düzen oluşturduğu ve her toplumsal grubun bu düzene riayet ettiği bir sistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlara bağlı olarak Fatih’in, Osmanlı Devleti’nde yeni bir çağ başlattığı söylenebilir. *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde Fatih’in oluşturduğu toplumsal düzen ifade edilmiştir:

“Bu köhne Bizans’ın karşısında ise insani ve haklı bir ideolojiyi rehber edinmiş, kendi içinde bütünüyle ahenkdar bir toplum altın çağının doruğuna turmanıyordu. Milli tarihimizde fethi sembol haline getiren de Fatih’in dehasından ziyade, Fatih çağındaki müesseselerin, milli ideallerin vasıtası olmasıdır. Fatih devrinde görülen örnek toplum düzeni halktan devlete, çobandan kumandana kadar bütün bir milletin, aynı ideale sarsılmaz bağlılığıdır. Bütün müesseseler bu ulvi gaye için birer vasıta addedilmiştir. Ne devlet, ne ordu, ne adliye, ne de kültür müesseseleri milli ideallerden ayrı mütalaa edilmezdi.”⁸⁵

Şeyhmus Durgun Ayasofya ile nesillere aktarılan anlamı; kelime, abide ve fetih sembolü tabirleri aracılığıyla anlatmıştır. Durgun, Ayasofya sözcüğünü, tarihi geleceğe aktaran bir kelime olarak görmekte ve mabedin geçmişi yansıttığını dile getirmektedir:

“Ayasofya bir kelimedir; ama sembol bir kelime. Bir destani savaşın hatıralarının yığılıp biriktiği bir çekirdek kelime. Mazi ağacını sırtlamış istikbale taşıyan bir kelime... Ayasofya bir abidedir, istikbale dönük şanlı

---

⁸⁴ “Ayasofya Açılmalı ve Patrikhane Yurtdışına Derhal Çıkarılmalıdır”, *Yeniden Milli Mücadele* 5/226 (1974), 9.

⁸⁵ “Fetret Döneminden Fetih Dönemine Geçiş”, *Yeniden Milli Mücadele* 5/226 (1974), 9.

mazinizin manasını yüklenmiş ulu bir kavak gibi dimdik duran bir abidedir. Mananın abidesidir; abideleşmiş mananızdır. Ayasofya bir fethin sembolü; bir zaferin ispatı; tarihi akışımızın maddedeki tuğrası ve muhteşem savaşın başındaki tacıdır."⁸⁶

İstanbul'da birçok caminin olduğu düşünüldüğünde Ayasofya'nın tekrardan camiye dönüştürülmesine ihtiyaç olmamaktadır. Fakat Ayasofya'nın, dini işlevi dışında birtakım sembolik anlamları olması Ayasofya'ya bakışı değiştirmektedir. Söylemlerde de ifade edildiği üzere Ayasofya fethi, şanlı tarihi ve zaferi hatırlatarak geçmişin akılda kalıcılığını arttırmaktadır.

Halbwachs, hatırlamanın figürlerini, zaman ve mekân olarak belirtir. Assman ise bununla paralel olarak hatırlama figürlerinin mekânda cisimleştiğini söyleyerek hafızanın görünürlük kazandığını ifade eder.⁸⁷ Bu mabedin büyüleyici etkisi ile siyasi ve dini etkenler birleştiğinde toplumsal gruplar için ayrılmaz birer sembol haline gelmektedir. Yüzyıl geçmiş olması ve hala gündemde tutulması; mekânın, hatırlanma hususunda önemli bir figür olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Sembolün alt mesajı, toplum kimliği hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu durum ise toplumsal hafızadan bağımsız değildir. Zira hafıza ile insanlar kimlik sahibi olmaktadır.⁸⁸ Bunun yanında siyasi ve dini sebepler ise kimliğin temel unsurları arasında sayıldığından sembolün ehemmiyetini daha çok arttırdığı söylenebilir.

3.4. Ecdad Yادigari

Mekân, bireylerin aidiyet bilincinin oluşmasını sağlamakta ve duygusal bağlarının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Belli bir sembol aracılığıyla gruba bağlılık duygusu oluşarak bireylerin ortak payda da buluşması kolaylaşmaktadır. Ayasofya, bireylerin duygusal anlamda kendilerini bir gruba özdeşleştirmesinde ve birlik duygusunu canlandırmasında önemli bir araçtır.

⁸⁶ Şeyhmus Durgun, "Her Fetih Bir Selamdır Fatih'e", *Milli Gençlik* 2/30 (1978), 44.

⁸⁷ Assman, *Kültürel Bellek*, 46.

⁸⁸ Karaarslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 15.

Ayasofya'nın müze haline gelmesi üzerine verilen tepkilerden biri geçmiş ile bağın koparılmasıdır. Gelecek nesillerin değerlerini öğrenemediğine vurgu yapan İslamcı yazarlar, yazılarında suçlayıcı ve sitem dolu yorumlara yer vermektedir. Mehmet Süslü'nün değerlendirmesi geçmişinden habersiz bir neslin varlığını bize anlatmaktadır:

“Bizi birbirimizden ayırdılar... Mazinin derinliklerine uzanan hayat yüklü köklerimizden uçlarını kestiler... Aramızda uzanan şanlı devrin önüne katran renkli bir perde çekerek yeni nesli dününden nasibsiz büyüttüler.. Tarihimizin altın kitabelerini bize küflü bir kazıntı olarak göstermek istediler.. Aramıza sırasına tepeler yığdılar.. Dedemizin hayat planıyla aramıza korkunç bir uçurum açtılar... Ecdadımızın kıymet grafiğinin çizgilerini kırılmalı elleriyle zirvelerden aşağılara kadar indirip çiğnemekten çekinmediler...”⁸⁹

Süslü, mazi ile araya set çekildiğini ve geçmişteki tarihî değeri yüksek eserlerin önemsiz gösterilmeye çalışıldığını ifade eder. Ecdadın aktardıklarına, gelecek nesillerin ulaşamadığını söyleyerek aradaki uçuruma dikkatleri çekmektedir. Süslü, bütün bu yapılanları saygısızlık olarak görmekte ve buna sebep olanları da açıkça suçlamaktadır.

Hekimoğlu İsmail, yöneticilerin tarih ile araya mesafe koymak suretiyle yeniliklerin anlam kazanacağına inandığını ve Ayasofya'nın ibadete kapatılmasının Fatih'i hatırlatmasıyla ilgili olduğunu ifade eder. Bunun yanında Ayasofya'nın müzeleştirilmesiyle mahkûm edildiğini, bundan dolayı Fatih'in torunlarının da kendilerini esir hissettiğini vurgular.⁹⁰

Ayasofya, ecdad yadigârı olarak kabul edilir. Dolayısıyla tarihi eserin aslının korunması gerekir, bu da ancak ezan sesinin yankılanmaya devam etmesi ile gerçekleşecektir. Zeki Ceyhan, ezanı ecdada duyulan saygının belgesi olarak gördüğünü dile getirmektedir:

“Ayasofya'dan yükselecek ezan seslerinin anlamı bambaşka olacaktır. Bu ezan sesleri ecdadımızın arzularının yerine geldiğini belgeleyecektir. O ecdad ki, inandığı değerlerin müdafası için canını vermekten çekinmemiştir.

⁸⁹ Mehmed Süslü, “Beklenen Fatih ve Mahzun Ayasofya”, *İslam'ın İlk Emri Oku* 9/91 (1969), 10.

⁹⁰ Hekimoğlu İsmail, *Yokuş* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 62-63.

Gerektiğinde malını gerektiğinde kellesini vermiş her şeyi ile inançlarına sahip çıkmıştır.”⁹¹

Ecdadın bıraktıklarına saygı gösterilmesi, milletin kendi değerlerini muhafaza etmesi olarak yorumlanmaktadır. Ayasofya'nın emanet olduğunu vurgulayan ifadeler, dini ve tarihi değerlerin toplumun ayrılmaz birer parçası olmasından ileri gelmektedir. Cahit Öney şiirinde Ayasofya'nın fethi temsil etmesi ve Fatih'in emaneti olarak görülmesinden ötürü ezan seslerinin devam etmesi gerektiğini söylemektedir:

*“Bir vakf ile kaldın bize Fatih'den emanet;
Yükselse minarenden ezan Rabb'a, semaya!...
Timsali idin feth-i mübinin, Ayasofya!”*⁹²

Türklerin zaferler kazanmasında ve geniş topraklara dağılmasında Fatih'in önemli bir rolü vardır. Fatih, toplum için değerli olan ve gelecek nesillerin unutmaması gereken bir lider olarak görülmektedir. Fatih'in zaferlerinin anılması ve bıraktıklarına saygı gösterilmesi gerektiğine vurgu yapılması onun “karizmatik otorite” olarak kabul görmesiyle ilgili olabilir. Weber'in karizmatik ideal tiplemesine göre, savaş kahramanları, peygamberler konumunu etkilediği gibi alt sınıfta olup da yüksek deha ile askeri komutanlıklara çıkanlar için de aynı ölçüde bu otorite geçerlidir.⁹³ Karizmatik otorite, Weber'in sosyolojiye kazandırdığı ideal tiplerden biridir. Sosyal gerçekliklerin anlaşılmasında araç olarak kabul edilmektedir. Nitekim tarihi olayların alt metninin okunmasında kolaylık sağlayan kavramsallaştırmalardır.⁹⁴ Toplum tarafından kabul gören ve unutulmamaya yönelik çabaların olduğu bazı tarihi olayların arkasındaki sebepler ideal tip kavramı ile daha kolay anlaşılabilir. Fatih Sultan Mehmet Han'ın karizmatik bir lider olarak kabul görmesinde İstanbul Fethi ve Ayasofya'nın cami olmasının önemli bir etkisi mevcuttur. Kitleler nazarında karizmatik lider olmasının tarihteki başarılarından kaynaklandığı söylenilebilir. Birtakım etkenler sebebiyle toplumu etkileyen bir olgunun baskın sebebinin anlaşılmasında ideal tip kavramlaştırılmasından yararlanılabilir. Weber'in ideal tip kavramsallaştırılmasına göre peygamber ve savaş

⁹¹ Zeki Ceyhan, “Bu Vebal Bize Yeter”, *Vesika* 12 (1976), 22.

⁹² Cahit Öney, “Fethin Timsali: Ayasofya”, *Sur* 13/146 (1988), 46.

⁹³ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H. Bahadır Akın (Ankara: Adres Yayınları, 2005), 79-81.

⁹⁴ İsmail Hira, “Max Weber'in Yöntem Anlayışı”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2000), 51.

kahramanları karizmatik otorite olarak kabul edilmektedir. Tarihte önemli zaferlere imza atan Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti'nde de günümüzde de otorite olarak kabul edilmeye devam etmektedir. Onun izlerini taşıyan sembollerin gündemini koruması toplumun kıymet gösterdiği bir şahsiyet olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaya, emanet hususuna dikkatleri çekerek toplumun duygularına şu şekilde yer vermiştir: “Fakat bugün, Ayasofya kapalıdır. Fethin sembolü ve Fatih'in bize en mukaddes emaneti olan Ayasofya'ya sahip olamamanın ızdırıp ve utancını duyuyoruz.”⁹⁵ Burada öncelikli olarak Fatih Sultan Mehmet gibi bir şahsiyetin bıraktığı eser olması sebebiyle ona tâbi olan toplumun Ayasofya'yı muhafaza etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci olarak emanet konusu, İslam dininin önemli hasletlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve emanete riâyet Müslümanların temel görevlerinden biridir. Dîni bir vecibe olarak yapılması farz olan görevin edâ edilmemesi Müslümanların hicap duymasına sebebiyet vermektedir. Bu anlamda dini yönden sorumluluk hissedilmesi, Müslüman kimliğinin bir neticesi olarak görülebilir. Bu kimliğe sahip milletler için önemli görülen bir diğer kavram, İslam dinine özel olan ve kutsal anlamına gelen mukaddestir.⁹⁶ Kutsal kavramı, dinin özünü oluşturmaktadır. Ancak İslam dininde kutsal kavramı yerine “mukaddes” kelimesi daha çok kullanılmaktadır. İslam dininin tevhid anlayışından ötürü objelere kutsallık atfedilmemektedir. Mukaddes olan şeylerin sayısı ise sınırlıdır. Genel olarak ele alındığında her dine özel olarak kutsal kabul edilen mekân, gün, objeler vardır. Toplum hafızasında yer alan mukaddesler ile bireylerin, toplumsal gerçeklikleri inşa edilmektedir. Çünkü tabiatüstü varlık ile bağlantısı olması sebebiyle başka nesnelere de kutsallık kattığı görülmektedir.⁹⁷ Kutsal emanetler bununla bağlantılıdır. Ayasofya Cami, mabet olması sebebiyle İslamcı yazarlar için mukaddes kabul edilmektedir. Hem dini yönden önemli bir vasfa sahip olması hem de karizmatik liderden kalan bir eser olması sebebiyle muhafaza edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4. SİYASİ SÖYLEM

Ayasofya'nın dini ve tarihi yönünden sonra siyasi yönünün de ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Osmanlı döneminde de devletin önemli siyasi uygulamalarını, camileri

⁹⁵ Kaya, “Ayasofya'nın Bedbaht Kaderi”, 27.

⁹⁶ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988), 2/1042.

⁹⁷ Kürşat Demirci, “Kutsiyet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/495-496.

merkeze alarak gerçekleştirdiği bilinmektedir. Osmanlı padişahlarının askerlere cülusları camide dağıtmaları ve padişahın kendi adına hutbe okutması gibi uygulamalar, İslam toplumunda camilerin, siyasi fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir. İslamcı dergilerde geçen Ayasofya'nın siyasi yönleri bu başlık altında analiz edilecektir.

4.1. Siyasi Bağımsızlığın Sembolü

Ayasofya'nın dini hüviyetinin yanında siyasi yönünün daha çok dikkat çekmesi, farklı milletlerin ortak sembolü olarak kabul edilmesiyle alakalıdır. İslam ve Hristiyanlık için bu yapı, devlet olarak bu topraklardaki hâkimiyetin bir nişanesi olarak görülmektedir.

İstanbul'un fethi için yapılan bir savaş ve onun sonucunda elde edilen zafer söz konusudur. Bu sebeple savaş neticesinde elde edilmesi ve fethedilen toprakların sembolü olmasından ötürü siyasi bağımsızlığın bir tezahürü olarak görülmektedir. Hristiyanların cephesinde ise bu yenilgi sonucunda Bizans yıkıldığı için bu yapının kiliseye döndürülmesi ile birlikte tekrardan bağımsız bir devlet kurulacağına dair umutların olduğu görülmektedir. Çünkü Ayasofya, Bizans hâkimiyetinin sembolü olarak görülmektedir.⁹⁸

Ayasofya'nın cami olmaktan çıkarılmış olması, İslam'ın zincirlenmesi olarak tasvir edilmektedir. Tekrar cami haline geldiği takdirde İslam'a vurulan bu zincirin kırılacağı kabul edilmektedir. Osman Okçu, bununla ilgili olarak şöyle diyor: "Ayasofya bir semboldür. İslam'a vurulmaya çalışılan zincirin kilididir."⁹⁹ Bu tasvirle Ayasofya'nın İslam'ın bu topraklardaki hâkimiyetinin bir nişanesi olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Hürriyet kavramı ile ele alındığında Ayasofya, cami haline döndüğü takdirde İslam'ın hürriyetinin gerçekleşeceği kabul edilir. Bu hürriyet aynı zamanda Müslümanların hürriyetidir. Okçu'nun yazısında da değindiği bu nokta, Müslümanların Ayasofya'yı aynı zamanda kimliğinin bir parçası olarak kabul ettiğini gösterir. Bu hususu sosyal kimlik kuramı ile izah etmek mümkündür. Çünkü sosyal kimlik kuramına göre bir gruba olan bağlılık; özsaygı, ait olma, ayırt edilme, anlam bulma, süreklilik ve etkililik hisleriyle bağlantılıdır. Bireyin bir gruba bağlılığının motivasyon kaynaklarıyla ilişkili olduğu

⁹⁸ Nomer, "Fetih Ruhunu Zedeleyen Hareketlerimiz", 9.

⁹⁹ Osman Okçu, "Kilise mi, Müze mi?: Ayasofya Camidir!", *Sur* 160 (1989), 16.

anlaşılmaktadır. Motivasyon kaynakları, ait olma, özsaygı, ayırt edilme, anlam bulma, süreklilik ve etkililiktir. Vignoles, bireyin sosyal kimliğe karşı bir tehdit hissettiğinde bu hisleri korumaya ve arttırmaya çalıştığını vurgulamaktadır.¹⁰⁰ Okçu'nun "Ayasofya'nın hürriyeti, Müslümanların hürriyetidir" şeklindeki ifadesi, sosyal kimliğinin gereği olarak ait olma hissini en açık göstergesidir. Bu hissini aksi yönünde yapılan her bir müdahalenin, bireyin kendisine yönelik olduğu sonucuna ulaşılır.

Osmanlı Devleti'nde padişahların kandil gecelerinde namaz kılmak için Ayasofya'yı seçmeleri ve tahta geçen padişahın ilk Cuma namazını Ayasofya'da kılmasının bir anlamı vardır.¹⁰¹ Camiler, İslam toplumlarında yöneticilerin, halk ile beraber olmasının araçlarından birisidir. Bu amaçla seçilen camilerin ibadethane vasfının yanında sembolik anlamları da önem kazanmaktadır. Padişahın, halkın arasına katılması olarak yorumlanan Cuma namazını Ayasofya'da kılması aynı zamanda halka birtakım mesajlar vermektedir. Buna paralel olarak padişahların, büyük camilere minber göndermesinde de benzer amaçlar bulunmaktadır. Nitekim Can, padişahların minber göndermesinin arkasındaki amacı "...Devleti yönetenlerin otoritelerinin halk tarafından bilinmesi, bunun yanında ilahi gücü temsil ettiklerini belirtmek, dine hizmet duygularını beyan etmek gibi anlamlar içerdiği söylenebilir."¹⁰² şeklinde ifade etmektedir. Yöneticilerin, kendi inandıkları dine hoşgörü ile yaklaşımları ve destek olmaları toplum tarafından iktidarın otorite olarak kabul edilmesinde kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir.

Ayasofya'nın Amerika Birleşik Devletleri ve emperyalist güçlerin isteği ile müzeye çevrildiğini iddia eden Harun Yüksel, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iç işlerine müdahale edildiğini ifade eder. Bir mabet üzerinde devletlerin kendine söz hakkı tanınması siyasi güç olarak kabul edildiğinin de göstergesidir. Ermeni soykırımını yasasına vurgu yapan yazar, ABD'nin bu yasa sebebiyle Türkiye'ye tavizler verdiğini söylemiştir. Ayasofya'nın müze olması karşısında sevinen devletlerin varlığını ifade eden Harun Yüksel, bu karar ile ilgili şunları demiştir:

---

¹⁰⁰ Vivian L. Vignoles, "Identity Motives", *Handbook of Identity Theory and Research*, ed. Seth J. Schwartz - Koen Luyckx, (New York, NY: Springer New York, 2011), 403.

¹⁰¹ Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Cuma Selamlığı (Halk Hükümdar Münasebetleri Açısından Önemi)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), 462.

¹⁰² Mesut Can, "Tarihte Minbere Yüklenen Sembolik ve Terminolojik Anlamlar Üzerine Bazı Tespitler", *Bilimname* 2019/39 (23 Aralık 2019), 423.

“Bu kararın, başta o dönemin emperyalist patronu İngiltere olmak üzere bütün Hristiyan âlemini ne kadar sevindirdiği ve bütün İslam âlemini ne kadar üzdüğü de bir başka malum... Bu kadar malumun bize apaçık gösterdiği bir başka malum da şu: Ayasofya çok önemli bir dini, tarihi, kültürel sembol olduğu kadar çok önemli siyasi bir güç/kozdur...”¹⁰³

Ayasofya'nın müze olması sadece Türkiye'yi etkilememekte, statüsündeki değişiklik nedeniyle bazı devletlerin de ilgi alanına girmektedir. Yani Ayasofya, belli bir ülke ve coğrafya ile sınırlı değildir.

Ayasofya'nın müze olması kararının Türkiye'nin kendi isteği ile olmadığını düşünen İslamcılar, bu kararın Batı'nın isteklerinin göz önünde bulundurulmasıyla verilmiş olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Ayasofya, Türkiye'nin tarihini yansıtmaktadır. Üstelik çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede dini ve siyasi sembol olan caminin müzeye dönüştürülmesinin ancak dıştan gelen bir güçle gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda bu kararın siyasi bir karar olduğu ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde Batı'nın sözlerine göre hareket edildiği ve bu sebeple camiye çevrilmediği açıkça dile getirilmektedir:

“Ayasofya'nın ibadete kapalı tutulması, bir anlamda Batı'ya verilen bir taviz görünümü almıştır. Önümüzdeki 29 Mayıs günü bir Batı İmparatorluğunun teslim alındığı ve bu teslimin Ayasofya ile sembolleştirildiği gündür. Batı'ya teminat vermeme politikası ve -Batı ne der- havasından kurtulmak isteyenler için ilk imtihandır bu! ...Dış politikada bağımsızlık konusunu, angaje olmama iradesini, yalnız Ayasofya'nın açılması açılmaması meselesine bağlamıyoruz ama, bugün artık Ayasofya'nın da bir angajman sonu bugünkü statüye girdiğini kabul etmek, genel kanaat haline gelmiştir.”¹⁰⁴

Ayasofya, Yunanlıların Anadolu'daki varlığını sembolize etmektedir. Yunanlıların birçok kilise varken ibadet ve dua için Ayasofya'yı seçmesinin arkasında siyasi sebepler

---

¹⁰³ Harun Yüksel, “Ermeni Soykırım Tasarısı'na Karşı Politik Hamle: Ayasofya Açılsın!”, *Baran* 41 (2007), 7.

¹⁰⁴ “Bir Olay Bir Yorum: Ayasofya Açılmalıdır, Dış Politikada Bağımsızlığın İlk Şartı Budur!”, *Yeniden Milli Mücadele* 5/224 (1974), 15.

söz konusudur. Kemal Fedai Coşkuner, Yunanlılar için Ayasofya'nın ülkü haline geldiğini ve çocuklara bu şuurun aşılandığını dile getirmektedir:

“Ayasofya başta Yunan Milleti olmak üzere Ortodoks kiliselerinin milli ülküsüdür. Bugün Yunan milleti, gençliğine milli ülküsünü Ayasofya üzerinden aktarmaktadır. Hatta bu hususta o kadar ileri gitmişlerdir ki, çocuklarını ufacak yaşlarda bu yolda iyice şuur kazandırılması için Ayasofya'yı şarkı ve marş haline getirerek ilkokullarına kadar sokmuşlardır. ‘Ta paramutin poli- Kıtın Ayasofia- Ta dyoksimi Tis Türki- Mestin kokini Mila’ manası, ‘Alacağız İstanbul’u, Ayasofya’yı Anadolu’dan Türkleri süreceğiz,’ demektir.”¹⁰⁵

Yunanlılar marşlarında Ayasofya'yı konu edinmekte ve bu sayede çocuklar milli ülküsünü öğrenmektedir. Görüldüğü üzere Yunanlılar, marşları aracı olarak kullanarak kolektif bilinci sözlü olarak aktarmaktadır. Türklerle olan çatışma sözlere yansımış olup Anadolu'dan gönderme isteğinin açıkça ifade edilmesi, Yunanlıların milli ülküsünü gözler önüne sermektedir. Bizans'ın ülküsüne “megola idea” denilmekte ve Bizans Devletinin canlanması anlamı taşımaktadır. Bu hususu hatırlatan Coşkuner, ülkünün gerçekleşmesinde Ayasofya'nın anahtar konumda yer aldığını gösterme amacındadır.

Bir devletin kendi topraklarında bulunan bir yapı ile ilgili olarak söz hakkına sahip olması ve özgürce halkın isteklerini yerine getirmesi bağımsız bir devletin var olduğuna işaret etmektedir. Dış güçlerin dikkatini celbeden Ayasofya, Ortodoks mabedi olmasının yanında sembolik olarak devletin gücünü de sembolize etmektedir. *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde Papa'nın Ayasofya'da dua etmesi, Batı'ya verilen taviz şeklinde yorumlanmıştır:

“Artık fazla izaha lüzum hissettirmeyen bir husus vardır ki o da, dış politikamızda Avrupa'ya taviz çığırının devam ettiğidir. 500 senelik aradan sonra gene bir Salı günü Ayasofya'ya girip bütün resmi erkânın gözleri önünde papa hazretlerinin (!) istavrozunu çıkarıp diz çökerek dua etmesi herhalde dış politikadaki itibarımızı, erişilmez bir yüceliğe çıkarmıştır(!!!)”¹⁰⁶

¹⁰⁵ Coşkuner, “Feth-i Mübin Ayasofya”, 3.

¹⁰⁶ “Ayasofya Davası Nedir?”, *Yeniden Milli Mücadele* 5/227 (1974), 12.

Hristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan bu mabede, zaman zaman dini önderlerin ziyaretler gerçekleştirdiği görülmüştür. Ancak her iki din için önem arz eden bir mabedin en son ki hüviyetine aykırı olarak yapılan eylemler Müslümanlar nazarında tepki çekmiştir. Papa'nın Ayasofya'yı ziyaret edip orada dua edip etmeyeceği konusunun, dönemin haber başlığına yansıdığını ifade eden Nuray Mert, tartışma konusu haline gelen bu meseleye yazısında yer vermiş yenedünya düzeninde ve kimliklerde dinî sembollerin kullanılacağına dair öngörülerini dile getirmiştir. Dua etme talebini ise şu şekilde yorumlamıştır:

“Papa'nın Ayasofya'da dua etmek istemesi ne demektir? Ayasofya, öncelikle 'dini' kutsiyeti olan bir yer değil. Tam tersine, öncelikle bir siyasi iktidar sembolü ve tam da bu nedenle şu anda müze statüsünde. Ne Papa'nın ne de başka bir dini liderin orada dini bir eylemde bulunması, bunu talep etmesi masum bir talep olarak görülemez.”¹⁰⁷

Mert, Papa'nın Ayasofya'da dua talebinin, dini yönünden ziyade siyasi yönünün baskın olduğunu ifade eder. Farklı devletlerin ve dinlerin ortak noktasını oluşturan Ayasofya'nın, sadece dini kutsiyeti olan bir yer olarak değil, siyasi iktidarın da sembolü olarak kabul edildiğini, Papa'nın bu dua talebinin, yenedünya düzeninde dinsel sembollerin var olmaya devam edeceğini gösterdiğini söyler.

Semboller, tek bir görsel üzerinden kitlelerine birçok manalar gönderir. Asıl olarak mabetler, dini bir sembol olarak kabul edilse de toplumların kimliğini inşa etme konusunda araç olarak kabul etmek mümkündür. Bunlarla bağlantılı olarak Mert, yazdığı makalede Papa'nın dua talebinin, siyasi gücünü göstermek amacı taşıdığını vurgulamıştır.¹⁰⁸

Tarihi bir hadisenin etkisinin gündemde kalması, bir toplumun kimliğini oluşturan unsurlardan olan dini ve tarihi değerlere gösterilen hassasiyet ile ilgilidir. Mert, Batı'nın şu anki politikalarını Haçlı zihniyetinin oluşturduğunu düşünmemektedir. Bu zihniyetin etkisinin geçmişte kaldığını, dünya düzeninin para merkezli olarak değiştiği hususunda yorumlarda bulunmuştur.

¹⁰⁷ Mert, “Ayasofya İbadete Açılsın mı?”, 66.

¹⁰⁸ Mert, “Ayasofya İbadete Açılsın mı?”, 66.

Mert'in söylemlerinden, Ayasofya'nın dini kutsiyetini geri plana atan bir yorum yaptığı görülmektedir. Mabedin, salt siyaset ile sembolize edilen bir görüş olarak ortaya atılması eksik ve dahi yanlıştır. Mert'e göre iktidarların, politikalarına göre Ayasofya'nın durumunda değişiklikler yapması siyasetle ilişkilidir.

İslamcılar için Ayasofya'nın kırmızı çizgi olarak kabul edilmesi bağımsızlık ile ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. İslam'ı sembolize eden ve tarihi zaferi hatırlatan bir mekânın formunun değiştirilmesi, Müslümanların kimliklerine bir darbe olarak görüldüğünden bağımsızlıklarına müdahale olarak yorumlanmaktadır. Osman Okçu, bununla ilgili olarak "Ayasofya'nın zincirinin kırılması iktisadi ve siyasi bağımsızlığın ilanıdır. Müslümanların ayağa kalktığıın işaretidir."¹⁰⁹ ifadeleriyle Müslümanların pasif duruma düştüğünü, bu dirilmenin ancak Ayasofya'nın tekrar camiye dönmesi ile mümkün olacağını ifade etmektedir. İktisadi bağımsızlığa da değinen yazar, bununla ilgili olarak ayrıntılı yoruma yazısında yer vermemektedir. Yazar, sadece siyasi bağımsızlıkla alakalı olarak dış devletlerin, laiklik adı altında iktidarlara istediklerini yaptırıldıklarını ifade ederek bu konudaki sitemini dile getirmiştir.

Mekânların en önemli özelliklerinden biri hatırlatıcı unsura sahip olmasıdır. Tarih içerisinde camilerin dönüştürülmesinin arkasındaki sebebin, politika ile olan ilişkiden kaynaklandığı görülmüştür. Nitekim ulus devlet sürecinde inkılaplar ile birçok değişiklikler yapılmıştır. Mesela Türkiye'de mekânlara müdahale edilmiştir. Yeni bir değişiklik için geçmişe dair izlerin unutturulmaya çalışıldığı dönemler yaşanmıştır. Karaaslan, tarihi hatırlatan bir mabedin unutturma gayesi ile müzeye çevrildiğinden bahsetmektedir:

"Modern siyasi erklerin mekân üzerinden toplumsal hafızaya müdahalesi sadece politik mekân inşa etme yoluyla gerçekleşmemektedir. Bunun yanı sıra eskiye, daha doğru bir ifade ile ortamdan kaldırılmak istenene dair anlamlar barındıran mekânların yıkılması ya da dönüştürülmesi de söz konusu olabilmektedir. Türkiye'den bir örnek verecek olursak, ulus devlet inşası döneminde medreselerin ya da camilerin müzeye dönüştürülmesi ya da yıkılarak yerine

---

¹⁰⁹ Okçu, "Kilise mi, Müze mi?: Ayasofya Camidir!", 16.

modern binaların yapılması, hatırlatıcı unsur olan mekânların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.”¹¹⁰

Bu konuyla ilgili olarak Mehmet Şevket Eygi kitabında bazı camilerin yıkıldığını, satıldığını ya da farklı işlevlerde kullanıldığını dair halktan edindiği bilgileri derlemiştir. Bunlardan biri olan Kayseri’deki Müftü Cami’nin ilk başta kışla, ardından ambar olarak kullanıldığı, Peynirli Caminin vatandaşa satılıp daha sonra ibadete açıldığı, Otbozan Caminin ise tamamen yıkıldığı ve arsa olarak satıldığı ifade edilmiştir.¹¹¹

Bu hadiselerin, ulus devlet döneminde gelenekseli ortadan kaldırarak modern olana yönelmeleri gayesiyle gerçekleştiği ifade edilmektedir. Mekânların ve önemli hadiselerin gelecek nesillere aktarılmasında sembollerin etkisi ortadadır. Bir şeyin unutturulmasını sağlamak için sembolün ortadan kaldırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Çünkü bir milletin temel değerlerini yok etmek için sembollerin kaldırılması yeterlidir. Geçmişte Ayasofya’da yapılan buluşmalar tarihin unutturulmaması amacını taşımaktadır.¹¹² 15 Temmuz 2016 sonrasında gelecek nesillerin unutmaması adına şehrin en önemli meydanına bunu hatırlatan isimlerin verilmesinin de benzer amacı taşıdığı söylenebilir. Bu uygulamaların en büyük sebebi, mekânın hatırlatıcı vasfıdır.

Toplumun önem verdiği bir konu için yapılan çaba halk nazarında takdir toplarken, çaba göstermeyen siyasetçiler açısından ise eleştiri gerekçesi olmuştur. Abdurrahman Şeref Laç, bu konu ile alakalı olarak şunu söyler: “Fakat muhterem Adnan Menderes ve onun iktidarı her milli davada olduğu gibi, Ayasofya meselesinde de teenni ve basiretle ve kanun yolu ile hareket etti. Böylece 20 milyon Türkün ve bütün İslam âleminin gönüllerini şâdetti.”¹¹³ Halk nazarında itibar kazanmaları amacıyla yapılıp yapılmadığı konumuz dışında kalsa da gösterilen çabaların olumlu tepkiler aldığı ortadadır. Nitekim her birey kendi özgürlüklerinin tanındığı ve haklarının kısıtlanmadığı bir vatanda yaşamak ister. Bu bağlamda bireyler, değerlerine yönelik olarak politikalar üreten siyasetçileri desteklemektedir.

---

¹¹⁰ Karaarslan, *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*, 114-115.

¹¹¹ Mehmet Şevki Eygi, *Yakın Tarihimizde Cami Kiyımı* (İstanbul: Tarih ve İbret Yayınları, 2017), 37.

¹¹² *Sputniknews*, “Anadolu Gençlik Derneği Üyeleri Ayasofya Müzesi Önünde Namaz Kıldı”, (26 Mayıs 2019), <https://tr.sputniknews.com/20190526/anadolu-genclik-dernegi-uyeleri-ayasofya-muzesi-onunde-namaz-kildi-zincirler-kirilsin-ayasofya-1039156163.html>

¹¹³ Laç, “Kira Kanuna Göre Ayasofya’nın İbadete Açılması Zorunludur”, 382.

Gençlik dönemlerinde sloganik cümleler sarf edip iktidar olduklarında fiiliyatta bir şey yapmayan siyasetçilere eleştiri yönelten Nihat Bilge, dönemin kültür bakanına şunları söylemektedir:

“Hükümet olarak birçok açılıma öncülük ederken, Ayasofya’nın ibadete açılmayacağını söylüyor. Sayın Günay, keşke Nazım’ın mezarını Türkiye’ye getirme isteği kadar bu konuda da irade gösterse. Zira şu anda partisinde bulunan vekillerin bir bölümü vakti zamanında ‘Zincirler kırılsın, Ayasofya açılsın!’ diye haykıran meydanlardan geliyor. Bu arada, sahi onlardan neden bir ses çıkmıyor? Acaba kelle koltukta yürümesi gereken devlet adamları, işin içine turuncu koltuk girince eski ulvi ideallerini, küresel düşüncelere feda mı ediyor?”¹¹⁴

Sabri Dörtkol, Ayasofya meselesinde siyasetçileri suçlamaktadır. Dörtkol vatanın korunması için canı pahasına mücadele eden atalarımızın, bunu yapmasına sebep olan gücünden bahseder. Bunu “milli mücadele ruhu” olarak ifade eder: “O günün her türlü imkânsızlık ve güçlüğüne sadece iman kudreti ile yok ederek tarihe şanlı sayfalar açan ecdadın kanı ve canı pahasına alarak bizlere bıraktığı o eseri haliyle olsun muhafaza edememenin ezikliğini acaba duyabiliyor muyuz.”¹¹⁵

Görüldüğü gibi Dörtkol Ayasofya’nın müze halinden duyulan utanç duygusunu bahsetmiştir. Bu duygu, bir toplumun parçası olmanın neticesi olarak görülebilir. Nitekim birey, vatanına duyduğu sevgi ve aidiyet hissinden dolayı kendisini sorumlu addetmektedir. Ayasofya’daki ezanların daima susturulmaması gerektiğini Dörtkol yazısında vurgulayarak toplumun duygularına tercüman olmuş ve görevini yerine getirmiştir.

4.2.Siyasi Partiler

Türk siyaset hayatında dinî sembollerin yeri önemlidir. Çünkü Türkiye, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkedir. Bu sebeple vatandaşın dini isteklerinin yerine getirilmesi hükümetin destek görmesini de sağlamıştır. Ancak dinî semboller üzerinden politika üretilmesinde geçmiş dönemlerdeki sosyopolitik ortam göz ardı

¹¹⁴ Hayrettin Nihat Bilge, “Emanetin Namusumuz”, *Genç* 4/44 (2010), 27.

¹¹⁵ M. Sabri Dörtkol, “Ayasofya Hakkında Birkaç Söz”, *Hilal* 14/162 (1976), 13.

edilmemelidir. Çünkü dönemlerin sosyal ve siyasal gerçeklikleri, hükümetlerin politikalarını büyük ölçüde etkilemiştir.

Türkiye siyaseti içerisinde Tek Parti döneminde, Fransa'nın din anlayışına yakın politikalar üretildiği görülmüştür. Dini, bireysel vicdan meselesine indirgeyerek devlet kontrolü içerisinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Tekke ve medreselerin kapatılması, Türkçe ezan okutulması buna örnek olarak verilebilir.¹¹⁶ Bu uygulamaların bir kısmını devletin dini olmadığı anlayışından yola çıkarak gerçekleştirdikleri söylenebilir. Nitekim devlet, ideolojisine uygun bir inşa sürecine girdiğinde geçmişi hatırlatan unsurları kaldırarak ya da yok ederek yeni bir dönemi başlatmaktadır. Hatırlatıcı unsurlardan biri olan medreseler ve tekkelerin kapatılmasındaki sebeplerden biri de bu olabilir.

1950'li yıllarda Demokrat Parti ile birlikte siyasette dini söylemler ağırlık kazanmış ve İslamcıların inançlarına yönelik politikalara yer verilmiştir. Bu politikalar uygulanırken milliyetçilerle birlikte hareket edildiği görülmüştür.¹¹⁷ Mahmut Hakkı Akın, İslamcılarının ve milliyetçilerin birlikte hareket etmesini sağlayan sebebin komünizm olduğunu açıklamaktadır: “Tek Parti dönemi CHP'si ve komünizmi karşısında muhafaza edilen değerler ve semboller özellikle gelenek ile iç içe geçmiş dindarlıkta kendisini göstermektedir. Bu yüzden Türkiye'de dini muhafazakarlık, siyasal muhafazakarlığın en önemli kurucu unsurlarından birisidir.”¹¹⁸ Komünizm gibi ideolojilerin çökmesi ile dini kimliklerin güçlendiği söylenilmiştir.¹¹⁹

Semboller; aynı anda siyasi, dini, milli olmak üzere birçok yönü sembolize edebilir. Tıpkı İngiltere'nin taç sembolünde olduğu gibi Ayasofya da siyasi ve dini anlama sahiptir. Ayasofya, dini ve siyasi iktidarın göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tarihi ve dini yönünün olmasının dışında siyasi güçlerin müdahalede bulunması meseleyi politikleştirmiştir. Çünkü politik inşa sürecinde sembolik mananın mekân ile görselleştirilmiş olması politikacıların amaçlarının halk nazarında etkili olma ihtimalini

---

¹¹⁶ Mahsum AYTEPE, “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2016), 176.

¹¹⁷ AYTEPE, “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri”, 178-179.

¹¹⁸ Mahmut Hakkı Akın, “Muhafazakar Siyasal Kültürde Bir Sembol Olarak Necip Fazıl,” *Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu: Bildiriler Kitabı*, ed. Alim Gür (Konya: Kültür A.Ş., 2014),75.

¹¹⁹ Ramazan Saim Dalbay, “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018), 171.

arttırmaktadır. Ancak İslamcılar, iktidarların bunun için çaba gösterip gösteremediklerine yazılarında yer vermişlerdir. Ecevit iktidarı döneminde Ayasofya'nın camiye dönüşmesi üzerine çaba sarf edilmemiştir. Hatta bahane olarak şunu söylediği ile ilgili iddialar yer almaktadır: “Ayasofya’da birtakım resimler vardır, Müslümanlar resimlerin bulunduğu yerde namaz kılmazlar..!”¹²⁰ Yazıda Batı’ya verilen taviz olarak görülmesine rağmen Ecevit’in bu gerekçe ile Ayasofya’nın cami olarak açılmaması gerektiği anlayışı, mantıksız bir açıklama olarak görülmüştür. Ecdadın dini ilimleri göz önünde bulundurarak cami olarak yüzyıllardır kullandığı bir mabette bu bahaneye yer vermesi bir şeyleri örtmeye çalıştığının bir göstergesi olabilir. Siyasi gücünü etkin bir şekilde kullanmadığının işareti de sayılabilir. *Son Karar* dergisinde yer alan habere göre Demirel döneminde Ayasofya’da sadece hünkâr köşkünün açıldığı ifade edilir. Ayrıca 1980 darbesine kadar açık kaldığı, sonrasında kapandığı söylenmiştir.¹²¹

Ayasofya’yı tekrar camiye dönüştüren kişinin halk nezdinde ‘İkinci Fatih’ olarak görüldüğünü Mehmet Kayalar, Ayasofya şiirinde anlatır:

*“Ey Fatih-i Sani, yetiş imdada, yetiş gel;
İslam yed-i beyzasına, minnetle uzat el...”*¹²²

Ayasofya'nın cami olarak yeniden açılması, Fatih Sultan Mehmet'in zaferi ile eşdeğer konuma sahip olması anlamına gelmektedir. Açıldığı takdirde elde edilen ikinci bir zafer, bunu fiiliyata geçiren partinin otoritesini de arttırmaktadır. Bu durum partinin iktidar olmasını sağlayacak potansiyel güç olarak da yorumlanabilir. Çünkü siyasetçilerden toplumun değerlerine ve inançlarına uygun hareket etmesi beklenilmektedir. Zira politikaları toplum tarafından desteklenemezse kabul görmez. Bu sebeple dönemin partilerinin Ayasofya konusundaki görüşlerinin ele alınması partilerin bu meseleye bakışlarını gözler önüne sermektedir:

“CHP: ‘Yeni Hal’in’ kurucu partisi olduğunu iddia ediyor ki isim olarak doğrudur. Taraftarları, ‘Üniter yapıyı muhafaza eder, Ayasofya’yı müze olarak tutar, devleti büyütmez ama küçültmez de’ diye düşünüyor. İslamlaşmak-

¹²⁰ Zor- Küçükgörür, “Ayasofya... Yalnız Ayasofya... Garip Ayasofya...” 20.

¹²¹ Zor - Küçükgörür, “Ayasofya... Yalnız Ayasofya... Garip Ayasofya...” 20.

¹²² Mehmet Kayalar, “Ayasofya”, *Tohum* 4/39 (1959), 5.

muasırlaşmak çekişmesinde oyların toplanabileceği en büyük havuz. Mehter Marşı çaldığında ne hissediyorlar, bilemiyorum. MHP, Taraftarları 'Üniter yapıyı korur, Ayasofya'da ezan yeniden okunacaksa ancak o okutur, devlet büyütülecekse ancak o büyütür' diye düşünüyor. SP taraftarları, 'Ayasofya'yı İslam mabeti yapar, devleti alabildiğine büyütür, eski şanlı mazi kısa sürede geri gelir' diye düşünüyor. DTP: taraftarları 'üniter yapıyı bir şekilde esnetir, Ayasofya'yı müze olarak tutar' diye düşünüyor. AKP: Taraftarları 'üniter yapıyı muhafaza eder, Ayasofya'yı müze olarak tutar, devleti küçültmez hatta belki de büyütebilir' diye düşünüyor.”¹²³

Dergide kamu hafızasında eski güçlü günlere özlem duyulduğundan ve mehter marşının da bunun göstergelerinden biri olarak kabul edildiğinden bahseder. İslamlaşma, muasırlaşma kategorilerine göre partilerin Ayasofya konusunu nasıl ele aldığına ve geçmişi hatırlayıp hatırlamadığına yer vermektedir. Çünkü seçimlerde geçmişi unutmayan kişilerin ön planda olacağı anlayışı hâkimdir. Taraftarların yorumuna göre MHP ve Saadet Partisi, Ayasofya meselesini çözebilecek potansiyele sahiptir.

4.3. Müslüman Türk'ün Ülküsü

Komünizmin yaygınlaşmasından sonra kullanılan “Müslüman Türk” tanımı İslamcı dergilerde geçmektedir. İslamcılar ve milliyetçiler arasındaki ortak gaye Müslümanlığın Türklükle bir bütün haline gelmesini sağlamıştır.

İslamcı dergilerde, belli bir dönemden sonra Müslümanların milliyetçilik ile birlikte anılmaya başladığına dair söylemlerle karşılaşmıştır. Müslümanlar için kıymetli olan mabet aynı zamanda Türklerin tarihi değerleri arasında sayılmıştır. 1960'lı yıllardan sonra Müslüman Türk kimliğinden sıkça bahsedilmesi bunu açıkça göstermektedir. *Fedai* dergisinde, “Türk milliyetçiliği fikri iktidar olduğu gün, Fatih'in torunları Ayasofya'yı öksüzlükten kurtarıp, asli hüviyetine kavuşturacaklardır.”¹²⁴ ifadeleriyle Ayasofya'nın açılmasının milliyetçi partiye bağlı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Dergide yayımlanan fotoğrafta ise Milliyetçi Hareket Partisi seçmenlerinin sloganına yer vermiştir.

¹²³ Ali Pulcu, “Ayasofya Üzerinden Türk Siyaseti”, *Anlayış* 43 (2006), 34.

¹²⁴ “Fethin Sembölü Ayasofya- Türkçülüğün Sembölü Türkocağı”, *Fedai* 5/6 (1979), 16.

Resim 4: Fedai dergisi 1979 yılına ait “Fethin sembolü-Türkçülüğün Sembolü Türkocağı” başlıklı yazı

Ayasofya'nın evin sahiplerinin Müslüman Türk'e ait olması ve Anadolu'da Türklerin varlığının nişanesi olarak gören Mehmet Süslü, müze halini eleştirmektedir.

“Allah aşkına beyler! Nedir, bu kepezeliğimiz burası Müslüman Türkiye değil mi? Kendi öz evimizde kiracı gibi muamele görüşümüz neden? İşte Ayasofya... Öz toprağında ölüme mahkûm. Ayasofya; Müslüman ve Türk olmanın gururu. Toprağımızın ölümsüz imzası, ulu mabet!”¹²⁵

Görüldüğü üzere burada Müslüman ve Türk kimliğine birlikte yer verilmektedir. Ayasofya sadece Müslümanların Camisi olmasının dışında Türk Milletinin nişanesidir.

Ayasofya'nın açılıp açılmayacağı sorusu geçmiş yıllarda da hükümet yetkililerine sorulmaktaydı. 2009-2011 yılları arasında Büyük Birlik Partisi genel başkanlığı yapan, kısa bir dönem (28 Ağustos 2015- 24 Kasım 2015) Kültür Turizm Bakanı olan Yalçın Topçu, bu soru karşısında şu cevabı vermiştir: “Uluslararası hak ve mecburiyetlerimiz var.... Tabi ben ferdi olmaktan şeref duyduğum yüce bir ümmetin mensubuyum. Ayasofya ile ilgili Fatih Sultan Mehmet'in vasiyeti var. Hangi Müslüman o vasiyeti okuyunca kemikleri titremez.”¹²⁶ Bu cevaba göre İslamcı gruba olan bağlılık bireyin duygularını etkilemektedir. Çünkü sembollerin duyguları yönlendirme gibi işlevi söz konusudur.¹²⁷

¹²⁵ Süslü, “Beklenen Fatih ve Mahzun Ayasofya”, 11.

¹²⁶ “Yalçın Topçu'nun Ayasofya Girişimi”, *Baran* 9/451 (2015), 4.

¹²⁷ Durç, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, 384.

Bakanın, Ayasofya konusunda duygusal bir açıklama yaparak kendi şahsi fikrini beyan etmesi, sembollerin duygulara etkisini gözler önüne sermektedir. Ancak Topçu, hukuki durumu hatırlatarak hükümetin yapabileceklerinin bunlar doğrultusunda olduğunu ifade ederek şahsi olarak değil de devletin hukukuna göre uygulamanın gerçekleştirileceğini ifade etmiştir.

Anadolu'da yurt kuran Türklerin hâkimiyetini simgeleyen eserlerden birisi de Ayasofya'dır. İstanbul, Türklerin en baştan itibaren fethetmek istediği bir şehirdir. Çünkü coğrafi konumu itibariyle stratejik bir noktada olması ve Batı ile köprü görevini üstlenmesinden ötürü Türklerin geleceğinin de teminatı olarak görülmekte olup Nihad Sami Banarlı, bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Fatih milli bir kahramandır. İstanbul'un fethi ise tesadüf eseri değil, Oğuz Kağan'dan itibaren Türklerin hayali, Anadolu'daki istiklalın sembolüdür.”¹²⁸ Fatih'in milli kahraman olarak tanımlanması, Türklerin hayalini gerçekleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Fatih, milli ülküleri dikkate alan komutanın günümüzde hala zikredilmekte ve vasiyetleri toplum tarafından itibar görmeye devam etmektedir. Anlaşıldığı üzere Ayasofya, sembolik olarak Türklerin istiklalini de sembolize etmektedir.

Dini özel kılan nitelermeler olduğu gibi milletleri de diğerlerinden ayıran hususlar vardır. Milletlerin tarihi ise bireylerin grup ile bütünleşmesini sağlamaktadır. Bazı yazarlara göre, tarihte önemli olayı simgeleyen Ayasofya, müze olarak kalmaya devam ederse tarihin izleri unutulacaktır. Zira bilinçli olup olmadığına bakmadan milletin tarihi değerlerine aykırı yapılan müdahaleler gelecek nesillerin bir topluma aidiyet hissetmesine engel olacağı gibi kimlik karmaşasının yaşanmasına da sebep olacaktır. Yılmaz Öztuna şu cümlesi ile toplumun özelliğine dikkatleri çekmektedir: “Her millet kendisine has hususiyetlerini –ki biz buna şahsiyet diyoruz- kaybettiği takdirde zaten millet olmaktan çıkar yığın haline gelir.”¹²⁹ Toplum olmanın yapıtaşından birinin yok edilmesi, bireyleri birbirinden bağımsız, ortak duygulardan yoksun yığın haline dönüştürür. Ayasofya'nın müze olması tarihin yok edilmesi olarak yorumlanmakta olup buna bağlı olarak da nesillerin toplumdan uzaklaşacağı düşünülmektedir.

---

¹²⁸ Nihad Sami Banarlı, “29 Mayıs'ın Ehemmiyeti”, *Tohum* 2/20 (1965), 7-8.

¹²⁹ Öztuna, “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”, 38.

4.4.Milli Politika

Milli değerler, her toplumun kendine özel değerleridir ve bunlar toplumu diğerlerinden ayırmaktadır. Müslüman Türklerin değerleri arasında tarihi camileri, sarayları, yazılı eserleri sıralamak mümkündür. Ayasofya da milli değerlerimizdendir. Türklerin değerleri arasında olan Ayasofya ile ilgili olarak Necip Fazıl, Fatih'in başarılarına dikkatleri çekerek Ayasofya'nın Notre Dame'den farklı kılan hususun Doğu ruhu ile Batı aklının Bizans eserinde cisimleştiğinden kaynaklandığını söyler.¹³⁰ Kısakürek, Ayasofya ile ilgili şunları ifade etmiştir:

“Bizi bu hale getiren, annemizin cennet kokulu başörtüsünü sarhoş kusmuğuna bez diye kullanan, ahlakımızı Paris'in dünya çapındaki kerhanesinden daha aşağıya düşüren, milli kültürümüzü çöplüğe ve milli iktisadımızı kumarhaneye çeviren, zekamızı maymunlaştıran ve kalbimizi kanserleştiren, tarihi 129 yıllık cereyanın, kendi öz evimizde, yüzümüze kapadığı odamız... Ayasofya budur.”¹³¹

Necip Fazıl, “üç kıtayı kaplayan devi küçelttiğini” söyleyerek uygarlık adı altında milli değerlere verilen zararı dile getirmiştir. Ayasofya'nın sembolik önemi dikkate alındığında milli kimliğin parçalanışının ilk basamağını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple devlet yetkilileri, bireylerin kimlik krizi yaşamaması adına toplumun kıymet verdiklerini muhafaza etme gayesi taşınmalıdır.

Toplumun, milli şuura sahip olması gerektiği, İslamcı dergilerde söylenir. Milli değerlerine ve kimliğine sahip çıkmadığı takdirde toplumun dünyada şahsiyet kazanması mümkün olmaz. Milli politika üretilmesiyle devletin varlığı görünürlük kazanacaktır. Çünkü Tek Parti döneminde uygulanan değişikliklerin Batı'nın istekleri doğrultusunda gerçekleştiği düşünülmektedir. Toplumun özüne uygun hareket edildiği takdirde kimlik kargaşası yaşanılmayacağı yazılarda ifade edilmiştir. Kemaleddin Nomer, bu konu ile ilgili görüşlerine şu şekilde yer vermiştir. “Milli şuura sahip olarak ve milli varlığımızı vücuda getiren değerlere itina göstermedikçe, milli benliğimize sahip olmadıkça, milli düşmanlarımızın planlarını fark etmedikçe milli bir politika sahibi olmaya da imkân

¹³⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2018), 155-156.

¹³¹ Kısakürek, “Necip Fazıl Kısakürek Ayasofya Hitabesinden”, 10.

yoktur.”¹³² Buradan anlaşılacağı üzere fetih ruhunun milli değerlere bağlılıkla gerçekleşeceği düşünülmektedir. Bu sebeple bu ruhun tekrardan canlanması için milli bir politika üretilmesi gerekmektedir.

Ayasofya meselesinde kimliklerin sembolü olan değerleri yok sayıp aykırı müdahalelerde bulunmaları devlet yetkililerinin, Batı’ya göre hareket etmeleri olarak yorumlanmaktadır. Müze olmadan önce Bizans Araştırma Enstitüsü’nde onarım amaçlı başlatılan tadilatla, mozaiklerin ön plana çıkartılıp başka gerekçelerle de olsa hat levhalarının kaldırılması Batı’nın talepleri doğrultusunda kararlar alınması olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda dış ülkelere bağımlı olmak şeklinde yapılan yorumlara bir yazıda şu şekilde yer verilmiştir: “Ayasofya konusu ilk imtihandır hariciyede bağımsız politika takip edeceklerini söyleyenler için. Dünyaya karşı. Türkiye’de baskılara karşı milli karar verilebiliyor demek için Millet bekliyor.”¹³³ Ayasofya’nın bu konuda önemli bir basamak olacağı ve milli bir politika izlemenin şart olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak milli politika ve milli iktidar vurgusu, bağımsız bir Türkiye’nin temel noktasını oluşturmaktadır. Çünkü milli değerlerin muhafazası ile bireyler, geleceğini inşa ederek toplumla bütünleşecek ve milli kimliğe sahip olacaktır.

5. MÜZEDEN CAMİYE DÖNÜŞME SONRASI İSLAMCILARIN YAKLAŞIMLARI

Tarih boyunca sembolik önemini kaybetmeyen Ayasofya Caminin müze statüsü Danıştay’ın 02 Temmuz 2020 tarihli kararı ile iptal edildi. 10 Temmuz 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı ile de Ayasofya Cami’nin yönetimi Diyanet İşleri Başkanlığı’na devredildi. Böylece Ayasofya cami hüviyetine tekrar kavuştu. Fetih yıldönümlerinde gündeme taşınan ve dönem dönem halkın, cami olarak ibadete açılması yönündeki isteklerini siyasetçilere duyurdukları Ayasofya’nın camiye dönüştürülmesi büyük bir sevinçle karşılandı.

---

¹³² Nomer, “Fetih Ruhunu Zedeleyen Hareketlerimiz”, 11.

¹³³ “Bir Olay Bir Yorum: Ayasofya Açılmalıdır, Dış Politikada Bağımsızlığın İlk Şartı Budur!”, 16.

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 2729

İstanbul İli, Fatih İlçesinde bulunan Ayasofya Camiinin müzeye çevrilmesi hakkındaki 24/11/1934 tarihli ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Danıştay Onuncu Dairesinin 2/7/2020 tarihli ve E:2016/16015, K:2020/2595 sayılı Kararı ile iptal edildiğinden, Ayasofya Camiinin yönetiminin 22/6/1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun 35 inci maddesi gereğince Diyanet İşleri Başkanlığına devredilerek ibadete açılmasına karar verilmiştir.

10 Temmuz 2020

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

Resim 5: Resmi Gazete’de yayımlanan 10 Temmuz 2020 tarihli
Cumhurbaşkanı Kararı

Ayasofya’nın cami olarak ibadete açılması yönündeki bu karar, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın imzasını taşımaktadır. Ayrıca 24 Temmuz 2020’de Cuma namazı ile birlikte Ayasofya’nın halka kapılarını açacağı duyurulmuştur.

Bu konuda Recep Tayyip Erdoğan’ın açılışa özel yaptığı halka sesleniş konuşması belge niteliğinde değerlendirildiği için çalışmalarım arasında yer almaktadır. Erdoğan konuşmasında Ayasofya’nın sembolik önemine şu şekilde yer vermiştir:

“Yeni bir düzenlemeyle Ayasofya’nın ibadete açılıyor olması, ülkemizin egemenlik hakkı kullanımından ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti’nin bayrağı neyse, Başkenti neyse, ezanı neyse, dili neyse, sınırları neyse, 81 vilayeti neyse, Ayasofya’nın vakfiyesine uygun şekilde camiye dönüştürülmesi hakkı da odur.”¹³⁴

İslamcı dergilerde sıkça değinilen egemenlik vurgusuna, Erdoğan da işaret etmiştir. Ayasofya’nın cami olarak işlev görmesi Türkiye’nin egemenlik hakkı olarak kabul edilmektedir. Bir devlete ait tarihi eseri, ecdadın bıraktığı şekilde korunup bugünlere gelmesinin sağlanması toplumsal hafızanın işlevsel sonucu olarak görülebilir.

¹³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Millete Sesleniş Konuşması” (Erişim 10 Temmuz 2020).

Ayasofya'nın müze vasfı kaldırılarak camiye dönüştürülmesi sadece bir ibadethane kazanılmasının ötesinde tarih, kültürel, sosyal, siyasal, uluslararası ilişkiler gibi farklı derin anlamlar içermektedir. Nitekim Erdoğan'ın konuşmasında bu hususlar şu şekilde değinilmiştir:

“Ayasofya'nın dirilişi, Mescid-i Aksa'nın özgürlüğe kavuşmasının habercisidir. Ayasofya'nın dirilişi dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların fetret devrinden çıkış iradesinin ayak sesidir. Ayasofya'nın dirilişi sadece Müslümanların değil onlarla birlikte tüm mazlumların, mağdurların, ezilmişlerin, sömürülmüşlerin, umut ateşinin yeniden alevlenişidir. Ayasofya'nın dirilişi Türk milleti, Müslümanlar ve tüm insanlık olarak dünyaya söyleyecek yeni sözlerimiz olduğunun ifadesidir. Ayasofya'nın dirilişi Bedir'den Malazgirt'e, Niğbolu'dan Çanakkale'ye kadar tarihimizin tüm atılım dönemlerini yeniden hatırlayışımızın adıdır. Ayasofya'nın dirilişi şehitlerimizin ve gazilerimizin emanetine gerekirse canımız pahasına sahip çıkma kararlılığımızın remzidir. Ayasofya'nın dirilişi Buhara'dan Endülüs'e kadar medeniyetimizin tüm sembol şehirlerine verdiğimiz bir gönül selamıdır. Ayasofya'nın dirilişi, Alparslan'dan Fatih'e ve Abdülhamit'e kadar ecdadın tamamına vefamızın gereğidir. Ayasofya'nın dirilişi Fatih'in fetih ruhunu şad etme yanında Akşemseddin'in maneviyatını, Mimar Sinan'ın estetiğini ve zevkini de yeniden gönlümüzde canlandırmaktadır. Ayasofya'nın dirilişi insanlığın özlemle beklediği temeli adalet, vicdan, ahlak, tevhit ve kardeşlik olan medeniyet güneşimizin yeniden yükselişinin sembolüdür. Ayasofya'nın dirilişi bu mabedin kapılarındaki zincirler yanında topyekûn gönüllerdeki ve ayaklardaki prangaların da kırılıp atılmasıdır.”¹³⁵

Ayasofya gibi Müslümanlar için değer taşıyan diğer mabet Mescid-i Aksa'dan bahsedilmesi tesadüfi değildir. Aynı muameleye maruz kalan iki önemli mabedin kaderi birdir. Bütün Müslümanların ortak hedefi, aslına uygun hale getirilmesidir. Bu iki sembol mabedin asıl işlevlerini icra edebilecek konuma getirilmesi veya getirilmiş olması dünya Müslümanların heyecanla beklediği bir gelişim olarak görülür. Ayrıca umutsuz görülen

---

¹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Millele Sesleniş Konuşması” (Erişim 10 Temmuz 2020).

bir mabedin dönüşmesi farklı coğrafyada yaşıyor olsalar da güçlü devletin işareti olarak görülüp bundan dolayı onun başarısı, mazlumlara umut aşılacaktır. Yani Ayasofya'nın açılması, yükselişin bir basamağı olarak görülmekte; hâkim güçlere ve Müslümanlara mesaj gönderilmektedir. Aynı zamanda bu, siyasi gücün bir yansımasıdır. Tarihine bağlı bir devletin, ecdadına duyduğu saygının gereği olarak kabul edildiğinden tarihi bir an olarak görülmektedir.

Ayasofya'nın açılma haberi sonrasında kılınan şükür namazları ve Cuma namazının kılınacağı gün, farklı şehirlerden gelen insanların coşkusu, aradan 86 yıl geçmiş olsa da İslamcılar nezdinde mabedin sembolik anlamının yok olmadığını ve Müslümanlarla mabet arasında duygusal bağın kaybolmadığını göstermiştir.

Resim 6: Anadolu Haber Ajansının, 25/07/2020 tarihli dünya basınındaki yansımaları adlı haberine ait fotoğraf *

İslamcı yazarlardan Mustafa Armağan, cami olarak açıldığı ilk günkü ortamla ilgili duygularını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Nihayet Cuma namazı için açık havada seccadelerini serenenlerin arasından bir sis gibi süzülüp protokol kapısına varıyorum. O da ne? Önümde tekerlekli

* <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-cami/ayasofya-i-kebir-cami-i-serifindeki-ilk-cuma-namaz-dunya-basininda-yanki-buldu/1921777>

sandalye ile camiye götürülen bir Ayasofya sevdalısı namazı bekleyenler tarafından şiddetle alkışlanıyor. Bu halde bile tarihe tanıklık etmeyi arzu etmiş belli ki.”¹³⁶

Ayasofya'nın cemaati içinde engelli olmasına rağmen gelen kişinin tarihi bir anı unutmamak adına gösterdiği çaba Müslümanların coşkusunun bir örneğini göstermektedir. Önemli bir caminin açılışının, Müslümanları heyecanlandırması doğaldır. Fakat 2020 yılının temmuz ayında pandemi ortamının olduğu, covid-19 vaka sayılarının arttığı bir dönemde insanların kalabalık oluşturması doğru görülmesi de insanları orada buluşturan sebebin, toplumsal hafızanın mekânda zuhur etmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü Müslümanların birlik olmasını sağlayan tarihi zaferler bu gibi günleri şekillendiren en önemli unsurlardan biridir.

Bu dönemde Ayasofya'nın açılmasına sevinenler ve sevinmeyenler şeklinde bir ayrıma gidilerek biz ve ötekiler şeklinde gruplaşmalara sebep olmuştur. Dış basının yorumları ve müze olarak devam etmesini isteyen bir kısım Türk vatandaşların görüşlerinin eleştirildiği görülmüştür. Cami olması halinde Hristiyanların, camiye giremeyeceklerini bahane ederek eleştiri de bulunanlar ile diğer camiler varken bu caminin açılmasını gereksiz gören bir grubun var olduğu söylemlerden anlaşılmıştır.

Ayasofya'nın fetih hakkının sembolü olan kılıç ile hutbe verilmesi ilk gün uygulamaya sokulmuştur. 86 yıl sonra Ayasofya'nın açıldığı gün Diyanet İşleri Başkanının kılıçla hutbeye çıkması herkesin dikkatini çekmiştir. Kılıç çeşitli yazarlar tarafından gururla yorumlanmıştır:

“Sonra kılıç çıkıverdi minberin önüne, onu ilk görenlerden biri oluyorum. Ne yalan söyleyeyim, heyecanlandım, çünkü neticede bir fetih camindeydik ve bu cami de yeniden fethediliyordu.... Fetih kılıcı çekilmiştir bir kere daha Bizans'a galebe çalmıştı. ‘Zulüm 1453'te başladı’ diyenlerin enselerine Osmanlı tokadı yapıştırılmıştır.”¹³⁷

---

¹³⁶ Mustafa Armağan, “Kır Zincirlerini Ayasofya”, *Derin Tarih* 101 (2020), 28.

¹³⁷ Armağan, “Kır Zincirlerini Ayasofya”, 28.

Ali Ural, Ayasofya'nın camiye dönüşmesini, can suyu olarak yorumlayarak toprağın yeniden filizlenmesine benzeterek olayı yorumlamıştır. Ayrıca dikkat çekici bir husus olarak bağımsızlık vurgusu yapmıştır:

“Ayasofya'nın yeniden açılışını Türk milleti için bir can suyu olarak görüyoruz. Bu kutlu vaktin 15 Temmuz Destanı'nın yazıldığı günlere denk gelmesini ise Türk milletinin bağımsızlığının ve dünyaya nizam verme iradesinin bir işareti olarak. Yaşadığımız çağın en büyük paradoksu köklerinden uzak yaşamayı, yaşamak sanmaktır. Beyin ölümü gerçekleşmiş bir bedenin nefes alıp vermesinde ne var! Fişini çekecekleri an uzak değildir.”¹³⁸

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere yazar, bireylerin geleceğe kök salmasını sağlayan etkenler arasında tarihi değerlerin yer aldığına vurgu yapmaktadır. Yine geleceğe yönelik adım atılabilmesi için geçmişi yok saymak yerine ondan ders alarak hareket edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ayasofya'nın egemen din anlayışına göre işlevselliğinin değiştirildiğine dair tespitte bulunan Zeliha Eliaçık, Ayasofya'nın İslamcılar nazarındaki sembolik önemine şu sözlerle değinmektedir.

“Bu yönüyle Hristiyan Bizans'ta kilise, Müslüman Osmanlı'da cami, seküler Türkiye Cumhuriyeti'nde müze ve şimdi de Müslüman bilincin yeniden uyanışının bir sembolü olarak yeniden cami işlevine kavuşmuştur. Bu çerçevede Ayasofya kültürel bir kimlik ve siyasi egemenlik sembolüdür. Bu bağlamda bu kararın alınabilmiş olması Türkiye açısından bir güç ve egemenlik işaretidir.”¹³⁹

İfade edildiği gibi kimlik ve bağımsızlık kavramları birbiriyle bağlantılıdır. Belli bir kimliğe sahip toplum, değerlerini yok saymaya çalışan güçlerle çatışma içerisine girmektedir. Toplumda var olmasını sağlayan yegâne değerlerin, hatırlanmaması için yapılan her bir müdahale kimliğe yapılmış kabul edilmektedir. Kimliğine sahip çıkan milletin, bağımsız olduğu söylenebilir. Çünkü kendi iradesine göre eylemlerde bulunup bu çerçevede kararlar almaktadır.

¹³⁸ Ali Ural, “Can Suyu Ayasofya”, *Karabatak* 9/51 (2020), 1.

¹³⁹ Zeliha Eliaçık, “Kimlik ve Egemenlik Arasında Ayasofya”, *SETA* (25 Temmuz 2020).

Ayasofya'nın tekrardan camiye dönüşmesi genel olarak egemenliğin tezahürü olarak yorumlanmıştır. *Derin Tarih* dergisinde Ayasofya dosyası içerisinde Süleyman Kızıltoprak, Faruk Beşer, Nuh Albayrak gibi yazarların söylemlerinden de anlaşılacağı üzere, Ayasofya'nın müze vasfı değiştirilerek ibadethaneye dönüştürülmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin milli egemenlik anlayışı çerçevesinde attığı bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ayasofya'nın cami olması, devletin varlığının ve iradesinin neticesidir. Süleyman Kızıltoprak, şu sözlerle bu duruma değinir:

“10 Temmuz 2020’de Danıştay 10. Daire’sinden çıkan kararın gerekçeleri dikkatlice okunduğunda görüleceği gibi ulusal ve uluslararası hukuka uygundur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın imzaladığı kararnameyle Ayasofya’nın Fsm Vakfı amacıyla hizmet vermesi için Diyanet İşleri Başkanlığına devredilmesi ‘Egemenlik milletindir’ ilkesinin en açık tezahürüdür.”¹⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, laiklik ilkesine göre politikalar üretmiştir. Anayasadan “İslam Dini” ibaresinin kaldırılması bunun en açık göstergesidir. Tekkelerin kaldırıldığı dönemde dini geri plana atarak uygar olma idealine yönelik uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. Müze olması ise bu sürecin bir ayağını oluşturmaktadır. Bünyamin Bezci bununla ilgili olarak önemli bir tespitte bulunmuştur:

“Bizim için ise Müslüman ahalinin bir türlü kopamadığı dini olanın devletle yeniden barışmasıdır. .... Ayasofya’yı dini bir heyecanla bekleyen ahali de biliyor ki mesele namaz kılmak için geniş bir mekân daha kazanmak değildir. Devletin gönüllü olarak devrettiği egemenlik haklarına yeniden sahip çıkmasıdır. ‘Egemen, olağanüstü hale karar verendir.’ der Schmitt. Ayasofya’nın kapatılması nasıl bir olağanüstü hal yaratmışsa açılması da aynı derecede bir olağanüstü haldir. Yeni norm/u/ali oluşturan karar da en az kapatan karar kadar kurucudur. Ayasofya’nın açılması din-ü devletin yeni ve seküler/mübah formudur. Bir dine dönüş de değildir. Devlet anlayışının bu topraklardaki köklerine dönüştür. Zira bu topraklarda devlet hiçbir zaman dini

---

¹⁴⁰ Süleyman Kızıltoprak, “Milli Egemenlik ve Bağımsızlık İradesinin İlanıdır”, *Derin Tarih* 101 (2020), 69.

bir şey olarak değil mübah bir şey olarak algılanmıştır. Devlet olduğunda dini de koruyan ve kollayan olmadığına da dinin kaybolmayacağı bir olgudur. Bu nedenle Ayasofya'nın salt dini bir heyecan yaratması söz konusu değildir.”¹⁴¹

Cami açılışını dini olana indirgenmemesi gerektiğini ifade eden Bezci, dini olana değil de köklere dönüş olarak yorumlamaktadır. Ayasofya'nın durumunu, devlet anlayışında eskiden var olan değerlere saygı gösterilmesi olarak yorumlar. Çünkü devletin, dini geri plana atması, halkın silmesi anlamına gelmemektedir. Aksine Türk toplumunun dini hayata verdiği önemin azalmaması ile paralel olduğu söylenebilir. Bu sebeple devlet politikalarının halkın dini yaşantılarına olumsuz etkisi olmadığı ortadadır. Üstelik ortaya çıkan boşluğu gideren temel noktanın din ile doldurulduğu sonucuna da ulaşılabilir. Fakat Ayasofya konusunda, 86 yıl sonrasında aynı coşku ve heyecanla açılışının bekleniyor olması tarihi köklerinin mabet aracılığıyla hatırlanmaya devam edeceğinden kaynaklandığı söylenebilir. Gelecek nesillerin, bu toplumun mihenk taşlarını unutmayacağı anlamına gelmektedir.

Ayasofya'nın açılması hükümete muhalif olanlar açısından da oldukça konuşulmuş, tartışılmış ve bazı anketler yapılmıştır. Metropoll Araştırma Şirketi'nin yaptığı ve pek çok yayın kuruluşu tarafından yayımlanan ankete göre, Ayasofya'nın açılışının ekonomik krizin konuşulmaması ve gündem değiştirmek adına yapıldığı söylenmiştir. Konuyla ilgili yapılan ankete katılanların % 43,8'i bu fikirdedir. Katılımcıların % 29,5'i ise Ayasofya'nın açılış amacını camiye dönüştürme olduğu kanaatindedir. %11,7 oranındaki katılımcı ise amacın erken seçimde etkili olması için Ayasofya'nın gündeme getirilmesi olduğuna inanmaktadır.¹⁴² Bu anketin muhalif kitlenin çoğunlukta olduğu bir örneklem üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yine de Ayasofya'nın açılışına farklı anlam yükleyen kitlenin varlığını göstermektedir.

İslamcı dergilerde Ayasofya'yı tekrardan cami olarak açan kişinin, “İkinci Fatih” olarak isimlendirileceği ifade ediliyordu. Türk toplumunda İslami kesim için karizmatik lider olarak tanımlanan Erdoğan'ın bu adımı ise onun halk nazarındaki itibarının artması olarak

---

¹⁴¹ Bünyamin Bezci, “Dinin ve Devletin Egemenliği Arasında Politik Teolojik Meselemiz: Ayasofya”, *Kriter*, (2020), 86-87.

¹⁴² T24, “Anket: Halkın Yüzde 43'ü ‘Ayasofya'nın İbadete Açılması Konusu, Ekonomik Kriz Konuşulmasını Diye Gündeme Getirildi’ Diyor”, (10 Temmuz 2020).

görülmüştür. Burhanettin Duran, Erdoğan'ı şu şekilde tanımlamaktadır: “Erdoğan’a nasip olması kuşkusuz bir tesadüf değil. O, Türkiye’nin önüne koyulan engelleri aşma konusunda zorlu bir mücadelenin lideri. Geniş halk kesimlerinin bu beklentisini de Erdoğan gerçekleştirdi.”¹⁴³

Ayasofya’nın cami olması ile ilgili yapılan ‘yeniden fetih, İkinci Fatih’ yorumları doğrultusunda bu vakıanın ikinci zafer olarak görüldüğü ortadadır. Zaferin olduğu yerde yenilgiden de bahsetmek mümkündür. Camiye dönüştürenler ve müze haline getirenleri iki grubun çatışması olarak yorumlayan Metin Yeğin, laik-seküler kesim ile teoliberal iktidarın karşı karşıya olduğuna sözlerinde yer verir:

*“Çok açık ki ülkenin laik-seküler kesimine bir gol daha attıklarını düşünüyor teoliberal iktidar. Taksim’e cami, AKM’nin yıkılması ve biraz da Kızılay Camisi’nden sonra, altın vuruş Ayasofya’nın camiye çevrilmesi. Böylece laik Türkiye Cumhuriyeti’nin elinde simgesel mimari anıt, -galiba- Anıtkabir’den başka kalmadı.”*¹⁴⁴

Ayasofya’nın cami olmasından sonra basılan *Fikirname* dergisinde Çolak, Hilal- Haç dikotomisine yer verip Ayasofya’nın bir kimliğin başarısını sembolize ettiğini söyleyerek bu durumun Müslüman kimliğine sahip olan bireyleri heyecanlandığını ifade etmiştir. İsmail Çolak, bu konu ile ilgili sözlerine şu şekilde yer vermektedir: “Ayasofya 86 yıllık esaret zincirini kırdı ve mağduriyet bitti. Alemindeki şanlı Hilal ikinci kez parladı ve nura gark oldu. Üzerine uğursuzca çöken Haç’ın gölgesi kayboldu. Ayasofya’nın ve Hilal’in itibarı yeniden iade edildi. Ne kadar şükretsek azdır...”¹⁴⁵ Dini yönü itibarıyla Müslümanların zaferini hatırlatan Ayasofya’nın tekrardan cami olması ile birlikte Müslümanların itibarının iade edildiği şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Aynı zamanda Ayasofya’nın cami olmasını, Hristiyanlığın mağlubiyeti olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda Müslüman kimliğinin bir göstergesi olmasından ötürü yeniden dirilişin gerçekleşeceğinin bir basamağını oluşturmaktadır. Ayasofya’dan sonra rotanın Kudüs olduğu söylemlerde vurgulanmaktadır: “24 Temmuz’da dünya tarihine bir not düşüldü; Anadolu ayağa kalkmış ve Ayasofya bu ayağa kalkışın ilanı olmuştu. İlk ezan okundu,

¹⁴³ Burhanettin Duran, “Ayasofya Cami, Yeni Aktivizm ve Erdoğan’ın Kararlılığı”, *Kriter* 5/48 (2020), 8.

¹⁴⁴ Metin Yeğin, “Ayasofya Zaferi Kime Karşı Kazanıldı”, *DuvarDibi* 53 (2020), 57.

¹⁴⁵ İsmail Çolak, “Hilalin Zafer Nişanı”, *Fikirname*, (2020).

ilk hutbe verildi. Endonezya'dan Somali'ye, Pakistan'dan Libya'ya topyekûn ümmeti bir zafer coşkusu, bir ulu mabet heyecanı sardı.”¹⁴⁶

İslam'da ümmet bilinci hâkimdir. Ümmet olmak aynı inanca sahip olan bireylerin ortak hareket etmesidir. Müslümanlar, İslam inancını yayma gayesi taşır. Bu sebeple bir Müslüman'ın zaferi hepsini umutlandırır. Nitekim belli bir sosyal kimliğe sahip birey, aidiyet duygusu ile bağlantılı olarak belli bir coğrafya ile sınırlı tutmaksızın bağlı olduğu grubuyla etkileşim haline girmektedir. Bunun en somut örneği ise dünyadaki Müslümanların, Türkiye'deki Müslümanın başarısından duydukları heyecandır.

Ayasofya'nın açılmasından sonra dünyadan gelen haberlerde memnuniyet içeren ifadelere rastlanılmaktadır. Nitekim dünyadaki Müslümanlar, Ayasofya yeniden cami olduktan sonra ki sevinçlerini sözlerle ya da dini pratiklerle göstermişlerdir. İslam Dininde var olan bir pratiğe göre güzel bir haber sonrası kurban kesme ritüelini Moritanyalılar gerçekleştirmişlerdir:

“Moritanya'da halk Ayasofya'nın ibadete açılması kararını sevinç ve memnuniyetle karşılayıp, deve kurban etti. Umman Müftüsü Ahmed Bin Hamed el- Halili ise şu açıklamayı yaptı: ‘ Ümmetin duruşu, inşallah Mescid-i Aksa'nın Müslümanların eline geçmesi ve işgalden kurtulması ile yakında yaşanacak büyük sevinçlerin habercisidir.’”¹⁴⁷

Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, 86 yıl sonra açılan Ayasofya'nın Müslümanların dirilişi ve Kudüs için bir ışık olduğunu dile getirmiştir. Ali Erbaş, Ayasofya'nın asli hüviyetine kavuştuğunu belirterek bu değişimi, Müslümanların ayağa kalkışı olarak betimlemektedir:

“Aziz Müminler! Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması, beş asır boyunca cami olarak müminleri bağına basan mukaddes bir mekânın, aslî vasfını kazanmasıdır. Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması, başta Mescid-i Aksa olmak üzere, yeryüzünün bütün mahzun ve mazlum mescitlerinin ümide

---

¹⁴⁶ Ercan Çiftçi, “Kördüğüm Çözen Ayasofya Açıldı”, *Fikirname*, (2020).

¹⁴⁷ Kübra Kara, “Fethin Sembolü Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerif'ine Yoğun İlgi Sürüyor”, *Anadolu Ajansı*, (Ekim 2020).

kavuşmasıdır. Ayasofya'nın ibadete açılması, temeli tevhid, tuğlası ilim, harcı erdem olan medeniyetimizin yükselmeye devam edişidir."¹⁴⁸

Ayasofya Cami kararı siyasetçiler arasında da makes bulmuştur. Siyasetçilerin yorumları incelendiğinde Ak Parti, MHP ve İyi Parti'nin yorumlarında bu konu, ecdada olan borcun ödenmesi, özgürlüğe kavuşmak olarak ele alınmıştır. Ak Parti Grup Başkanvekili Bülent Turan: "Danıştay'ın Ayasofya kararı, 86 yıllık tarihi bir ayıbı ortadan kaldırmıştır. Kendi topraklarımızda Ayasofya'nın mahzun kalması hep yüreklerde yaraydı. Mülkiyeti Türkiye'de olan bir yapının aslından uzaklaştırılması, egemenliğimize de ters düşen bir durumdu."¹⁴⁹ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Siyasetçiler egemenlikle eşdeğer olarak gördükleri için bu olayı, umut verici bir hadise olarak kabul etmişlerdir.

Özetlemek gerekirse 10 Temmuz 2020 tarihinde Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi Türkiye'deki dindar kesim tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Tarihi bir olay olarak kabul edilen bu hadise sembolik anlamları içerisinde barındırmaktadır. Bu anlamlar içerisinde en öne çıkan husus siyasi bağımsızlıktır. Ayrıca İslam'ın zaferi olarak nitelendirilmesi, yeni fetihlere de kapı aralayacağı düşüncesinden ötürü bütün Müslümanların umudunu arttırmıştır. Ayasofya, tarihi bir öneme sahip olduğu gibi gelecek için de önemli gelişmelerin basamağı olarak görülmektedir.

---

¹⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Cuma Hutbesi: 'Ayasofya: Fethin Nişanesi, Fatih'in Emaneti'" (24 Temmuz 2020).

¹⁴⁹ "Ayasofya'nın İbadete Açılacak Olmasına Siyasilerden İlk Yorumlar" (10 Temmuz 2020).

SONUÇ

Ayasofya, Müslümanlar için önemli bir cami olup ibadethane işlevini yerine getirmesinin dışında birtakım anlamlara sahiptir. İslamcı yazarların düşünce ve inançlarını yansıtmada önemli bir araçtır. İslamcı yazarların ortak hafızasında yer edinen Ayasofya'nın anlam haritasını ortaya çıkarmak ve hafızanın oluşmasında etkili olan bağlamı incelemek gerekmektedir. Zira Ayasofya, sembolik yönünü kaybetmeyen, modernizm gibi gelişmelerin etkisinde kalmayıp anlamını korumaya devam eden yapıdır. Dini yaşantıların olumsuz etkilendiği bir dönemde bireylerin ve toplumun gündemini etkileyen bir caminin toplum üzerinde dinamik olmasını sağlayan sebepler olduğu ortadadır. Bu sebepler dinî, siyasî, hukukî ve tarihî sebepler olarak çeşitlendirilebilir.

Ayasofya, belli bir kimliğin sembolü olup İslami kimliğe sahip bireylerin, duygularında ve düşüncelerinde yer edinmektedir. Üstelik bir yüzyıl geçmiş olsa da yüklenen semnolik anlamın etkisini kaybetmediği görülmektedir. Çünkü Ayasofya aracılığıyla grupla bağ kurulur, aidiyet duygusu oluşur ve bunlar sayesinde toplumla birleşme bütünleşme gerçekleşerek birey, toplum içinde varlık kazanır. Bunlar, bireyin belli kimlik sahibi olması neticesinde gerçekleşmektedir.

Ayasofya, toplumsal hafızanın bir yansıması olup İslamcılarının hafızasında yer eden unsurlar bu mekanda görünürlük kazanarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ayasofya; tarihi, dini, siyasi, hukuki, sosyal değerleri bünyesinde taşımaktadır. Bu değerlerin bütünü toplumsal hafızanın mahiyeti hakkında bilgi edinmeyi sağlayacaktır. Bu anlamda Ayasofya'nın toplumun anlam haritasını ortaya çıkaracak önemli bir araç olduğunu belirtmek gerekir.

Sembolün toplum nazarında geçerliliği ve bir anlama sahip olması toplumsal hayat içerisinde insanı etkileyen ve kuşatan kurumlarla ilişkisinin devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İslamcı kimliğe sahip yazarlar nazarında Ayasofya'yı önemli kılan unsurların arka planında dinin, tarihi değerlerin, siyasetin ve hukukun oluşturduğu görülmektedir. İslamcı yazarların, dini değerlerine bağlı olması ve dinî sembollere hassasiyet göstermesi olağan bir durumdur. Benzer şekilde tarihi değerlere ayrı bir önem atfeden bir kesimin toplumsal kimliğini zedeleyecek müdahalelere olumsuz bakması, Ayasofya'nın müzeye çevrilmesindeki tepkilerin sebebini açıklamaktadır.

Bununla beraber Ayasofya caminin hem İslam hukukuna hem de Türk hukuk sistemine aykırı olarak müzeye dönüşümü bu tepkiyi pekiştirmiştir. Toplumsal düzenin kaosa sürüklenmesini göze alarak vatandaşların tabi olduğu kuralların devlet eliyle uygulanmaması devlet otoritesine itimadı zayıflatmaktadır. Bu anlamda hukuk kurallarına tabi olan her birey gibi devletin de icraatlarını, aynı zamanda sosyal düzen kuralı olan hukuka aykırı şekilde gerçekleştirmesi, halk nezdinde tepkilere yol açtığı ve bu durum neticesinde yöneticilerin itibar kaybına uğradığı görülmüştür.

Fetihten sonra Ayasofya'nın kiliseden camiye dönüşümü, Müslümanların zaferinin bir sembolü olarak telakki edilmiştir. Bu anlamda Ayasofya'ya pragmatist açıdan yaklaşılmanın, Müslümanların kudretini göstermesi açısından diğer camilerden ayrı değerlendirilmiştir. Zira İslamcı yazarlar için Ayasofya'nın çevresindeki büyük camilerin varlığı ya da bu camilerin cemaatle dolup taşması hiçbir zaman önemli değildir. Ayasofya'nın sembolik anlamı onu diğer camilerden farklı kılmaktadır. Bu anlam dünyası içerisinde en öne çıkan slogan ise "Hilal'in Haça Karşı Olan Zaferi"dir.

Ayasofya'nın kiliseden camiye dönüştürülmesi hadisesinde kuvvetle vurgulanan ikinci husus tarih olmuştur. Tarihi zaferi hatırlatması sebebiyle Ayasofya, Müslüman kimliğine sahip bireylerin gelecek nesillere de ulaşılmasında önemli bir araç olarak kabul edildiğinden ötürü sık sık gündeme getirilmektedir. İslami kimliğe sahip yazarlar, tarihi değerlerine bağlılıkları sebebiyle Ayasofya'nın müzeye dönüşümünü ecdada saygısızlık olarak yorumlamaktadırlar . Ayasofya ile ilgili ifade edilen "kılıç hakkı, ecdad yadigarı" tabiri bunu göstermektedir.

Ayasofya'nın güçlü bir siyasi yönünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayasofya, politik ilişkileri çağrıştırmasının yanında bir gücü de sembolize etmektedir. Kendisinde güç ve güçlülük ifadesi olan her kurumun bu yönü, sembolik nesnelere ve mekânlara saygı ile temsil edilir. Bu saygı o kurumun fiziki varlığı yanında ona varlık kazandıran siyasi otoriteye de saygıyı ifade eder. Tarihte olduğu gibi günümüzde de iktidarı elinde bulunduranlar, bazı mekânlar, söylemler veya objeler ile gücünü ve güçlülüğünü ortaya koymaktadır.

Toplumsal hafıza, geçmişten beri var olan değişmeyen bir olgu değildir. Dinamik bir yapıya sahiptir. Toplumsal yaşamla birlikte değişir, dönüştürülebilir. Üstelik birtakım

siyasi politikaların, toplumsal hafızanın dönüştürülmesinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim tarih içerisinde gücü elinde bulunduran grupların, kendi ilkelerine göre birtakım yenilikler yaptıkları bilinmektedir. Yenilikler; dil, din, aile, siyaset, ekonomi alanlarının yanında mekânlar üzerinden de gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda siyasi güçlerin mekânlara yaptığı müdahaleler, yeni bir inşa sürecinin bir sonucu olarak görülebilir. Bu anlamda Ayasofya'nın müze olması, yeni bir hafızanın oluşturulma sürecinde, mekâna yapılan müdahale şeklinde okunabilir. Bu doğrultuda amaçlanan ise semboller aracılığıyla toplumsal hafızanın silinmesi olarak görülebilir. Ayasofya ile ilgili olarak İslamcı kesimin tepkilerinin genel temasını, sembollere yapılan müdahalelerle amaçlananın tarihi, milli, dini değerlerin ortadan kaldırılma gayesi taşıdığı vurgusu oluşturmaktadır. Zira hafızanın oluşturulması için eskinin unutturulması yeni bir kimliğin benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

İslamcı yazarlarda Ayasofya Caminin Müslüman kimliğinin bir parçası kabul edilmesi yanında, Türklük vurgusu da görülmektedir. Müslüman Türk kimliğinin söylemlerde yer alması, milliyetçiliğin, İslamcı yazarlar için önemli olduğunu göstermekte ve Türkiye'nin sosyal şartlarını ortaya koymaktadır. Tek Partili dönemden sonra dini hayatın yaşanmasına imkân tanınması için arayış içinde olan İslamcıların, milliyetçilerle birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu birleşimin arkasında komünizme karşı birlik olmaları yatmaktadır.

Dikkatleri çeken bir başka husus ise sosyal şartlara bağlı olarak dinin etkisinin zayıfladığı bir ortamda Ayasofya'nın sembolik önemini kaybetmemesidir. Çünkü toplumsal hafıza, mekânda sembolleşmekte ve İslamcıların mekâna yükledikleri anlamlar Ayasofya'da kesişmektedir. Kimliğin parçası olması ve toplumsal hafızayı yansıtması sebebiyle Ayasofya'nın güçlü sembolik değeri vardır.

Bu çalışmaya Ayasofya'nın cami olup olmayacağı hususunda soru işaretlerinin olduğu bir dönemde başlanmıştır. 2020 yılında Ayasofya'nın tekrar cami olarak açılmasından sonra ortaya çıkan sevinç ve tepkilerin müze sürecinde söylenen tepkilerle benzer olduğu tespit edilmiştir. Açılıştan günümüze kadar geçen kısa süre içerisinde “fetih”, “2. Fatih”, “Bizans ve Haç'a karşı zafer”, “dış bağımsızlığın göstergesi” gibi temalar kapsamında yorumlar yapılmaktadır. Mabetlerin sembolik değerleri toplumda karşılık bulması halinde ortaya çıkmaktadır; Ayasofya da bu olgunun en önemli örneği olarak görülebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Adıbelli, Ramazan. *Mircea Eliade ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. “Hutbeyi Kılıçla Okumak”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3/4 (2019), 73-82.
- Aktaş, Arif Erdem. “Ayasofya İkinci Bir Fatih Bekliyor”. *Genç Adam* 1/10 (ts.), 4.
- Alp, Ali Rıza. “Ayasofya Cami İbadete Açılmalıdır”. *Sebilürreşad* 15/354 (1964), 54.
- Altunay, Nuh. “İstanbul’un Fethinin 543. Yıldönümünde: Ayasofya İbadete Açılmalıdır”. *Furkan* 10 (1996), 9-14.
- Arabacı, Hülya - Saatçioğlu, Kenan. “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Şapkanın Değişim Serüveni”. *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi* 0/6 (2021), 260-280.
- Aramacı, Mehmet Fırat. *Birinci Dünya Savaşı’nın İkinci Kuşak Rus Sembolist Şiirine Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Armağan, Mustafa. “Kır Zincirlerini Ayasofya”. *Derin Tarih* 101 (2020), 28-29.
- Armaoğlu, Fahir. “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”. *Yörüngen* 6/277 (1996), 11.
- Aslan, Ferhat. *Ayasofya Efsaneleri (Tespit-İnceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Assman, Jan. *Kültürel Bellek*. çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Atasağun, Galip. “Sembol ve Sembolizm”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1997), 369-387.
- Atasağun, Galip. “Yahudilikte Dînî Sembol ve Kavramlar”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2001), 125-156.
- Avcı, Casim. “Hilâfet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 17/539-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Avcıoğlu, Seçil Sayar - Akın, Oya. “Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi”. *İDEALKENT* 8/22 (2017), 423-450.
- “Ayasofya Açılmalı ve Patrikhane Yurtdışına Derhal Çıkarılmalıdır”. *Yeniden Milli Mücadele* 5/226 (1974), 9.

- “Ayasofya Câmii”. *Sebil* 2/74 (1977), 12.
- “Ayasofya Camii Hakkında Bazı Notlar”. *Sebilürreşad* 5/125 (1952), 398.
- “Ayasofya Davası Nedir?” *Yeniden Milli Mücadele* 5/227 (1974), 12-13.
- “Ayasofya İçin El Ele”. *Son Karar* 2/47 (1990), 30.
- “Ayasofya İçin Kanun Teklifi”. *Baran* 8/382 (2014), 15.
- “Ayasofya’nın İbadete Açılacak Olmasına Siyasilerden İlk Yorumlar”. Erişim 07 Aralık 2021. <https://t24.com.tr/haber/ayasofya-da-ibadetin-yolunun-acilmesine-siyasilerden-ilk-yorumlar,889901>
- Aydınalp, Halil. “Sosyal Çatışma ve Din”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 187-215.
- Aytepe, Mahsum. “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2016), 169-200.
- Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din*. İz Yayıncılık, 2. Basım, 2010.
- Balcıoğulları, Abdullah. “İslam Coğrafyacıların Bizans Dönemi İstanbul’u ve Ayasofya’sına Dair İzlenimleri”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 7/16 (2019), 276-291.
- Baltacı, Cahid. “İslam Medeniyetinde Cami”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2013), 224-241.
- Banarlı, Nihad Sami. “29 Mayıs’ın Ehemmiyeti”. *Tohum* 2/20 (1965), 7-8.
- Anadolu Ajansı. “Cami Saldırılarına Dünyadan Tepki Büyüyor”. 15 Mart 2019. Erişim 18 Ocak 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yeni-zelandadaki-cami-saldirilari-bircok-ulke-tarafindan-kinandi/1418776>
- Basının Gözünden Ayasofya- Geçmişten Günümüze*. İstanbul: Basın İlan Kurumu, 2021.
- Bayındır, M. Celal. “Ayasofya”. *Dava Dergisi* 8/72-73 (1996), 15.
- Benli, Mehmet. “Osmanlı-İslam Toplumunda Bir Simge: Ayasofya”. *Özgün İrade* 124 (2014), 56-59.
- Berger, Peter L. - Wuthnow, Robert J. *Din ve Modernlik: Toplum Bilim Yazıları 1*. çev. Adil Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Beyaztaş, Murat. *İslam Hukukunda Vakıfların Tağyîri ve İstibdâli*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Bezci, Bünyamin. “Dinin ve Devletin Egemenliği Arasında Politik Teolojik Meselemiz: Ayasofy”. *Kriter* 5/48 (2020), 86-87.

- Bilge, Hayrettin Nihat. "Emanetin Namusumuz". *Genç* 4/44 (2010), 26-28.
- Bilgin, Vejdi. *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bilginer Erdoğan, Şeyma. *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unuturma Biçimleri (Seksenler Tv Dizisi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- "Bir Olay Bir Yorum: Ayasofya Açılmalıdır, Dış Politikada Bağımsızlığın İlk Şartı Budur!" *Yeniden Milli Mücadele* 5/224 (1974), 15.
- Bozan, Metin. "Kutsal Mekanların Tahribinin Toplumsal Hafıza Üzerine Etkisi". *Şarkiyat* 10/4 (2018), 1228-1237.
- Bulut, Kudret. *Dinî Kavram ve Sembollerin Toplumsal Bilinci Oluşturmadaki Rolü: Sabır ve Hz. Eyyüp Nebî Örneği*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Burckhardt, Titus. *Akıl Aynası: Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*. çev. Volkan Ersoy. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1994.
- Burger, Jerry M. *Kişilik*. çev. İnan Deniz Sarıoğlu. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 5. Basım, 2016.
- "Büyük Ayasofya Yürüyüşü". *Baran* 9/437 (2015), 7.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhabilik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Can, Mesut. "Tarihte Minbere Yüklenen Sembolik ve Terminolojik Anlamlar Üzerine Bazı Tespitler". *Bilimname* 2019/39 (23 Aralık 2019), 413-445.
- Cassirer, Ernst. *İnsan Üstüne Bir Deneme*. çev. Necla Arat. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1980.
- Cem, Semahaddin. "Ayasofya'nın Manen Fethi". *Tohum* 2/20 (1965), 29-31.
- Ceyhan, Zeki. "Bu Vebal Bize Yeter". *Vesika* 12 (1976), 22.
- Ceylan, Hasan Hüseyin. "Ayasofya Üzerinde Yunan İpoteği". *Yörünge* 6/277 (1996), 5-12.
- Cirlot, J. E. *A Dictionary of Symbols*. çev. Jack Sage. London: Routledge, 2. Basım, 1971.
- Condon, John. *Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Coşkun, Ali. "Din ve Kimlik". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/24 (2003), 5-23.

- “Cuma Hutbesi: ‘Ayasofya: Fethin Nişanesi, Fatih’in Emaneti’”. 24 Temmuz 2020. Erişim 07 Aralık 2021. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29714/cuma-hutbesi-ayasofya-fethin-nisanesi-fatihin-emaneti>
- Coşkun, Kemal Fedai. “Feth-i Mübin Ayasofya”. *Fedai Dergisi* 5/6 (1979), 3.
- Çelebi, Mustafa. “Rahman ve Rahim Olan Allah’ın Adıyla: Sultanahmed’deki Ayasofya”. *Tohum* 9/102 (1977), 26-27.
- Çınar, Aliye. “Din Dili: Dinî Sembol ve Ritüel”. *Dindarlık Olgusu*. ed. Hayati Hökelekli. 325-338. Bursa: Kurav Yayınları, 2006.
- Çiftçi, Ercan. “Kördüğömler Çözen Ayasofya Açıldı”. *Fikirname*. <https://fikirnamedergi.com/2020/10/kordugumler-cozen-ayasofya-acildi/>
- Çolak, İsmail. “Hilalin Zafer Nişanı”. *Fikirname*. <https://fikirnamedergi.com/2020/10/hilalin-zafer-nisani-ayasofya>
- Dalbay, Ramazan Saim. “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018), 161-176.
- Demirci, Kürşat. “Kutsiyet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/495-496. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Demirkan, Özgür. “İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi”. *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/2 (2018), 37-52.
- Deniz, Derya. “Said Nursi’nin Üç Hedefi”. *Genç Yorum* 9/105 (2013), 46-49.
- Doğru, İslam. “ABD’nin Minnesota Eyaletindeki Camiye İslamofobik Saldırı”. *Anadolu Ajansı*. 26 Nisan 2021. Erişim 18 Ocak 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-minnesota-eyaletindeki-camiye-islamofobik-saldiri-/2221298>
- Dörtkol, M. Sabri. “Ayasofya Hakkında Birkaç Söz”. *Hilal* 14/162 (1976), 13.
- Duran, Burhanettin. “Ayasofya Camii, Yeni Aktivizm ve Erdoğan’ın Kararlılığı”. *Kriter* 5/48 (2020), 6-8.
- Durand, Gilbert. *Sembolik İmgelem*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Durç, Safiye Ateş. “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”. *Folklor/Edebiyat* 26/102 (2020), 377-392.
- Durgun, Gonca Bayraktar - Yaman, Haluk. “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”. *Akademik Hassasiyetler* 4/7 (2017), 39-51.
- Durgun, Şeyhmus. “Her Fetih Bir Selamdır Fatih’e”. *Milli Gençlik* 2/30 (1978), 41-44.

- Ebuzziya, Ziyad. "Ezan Sesine Hasret Ayasofya". *İslam Aylık Mecmua* 4/46 (1987), 16-22.
- Ekinci, İsmail. "Sekülerleşme ve Din". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 320-337.
- Eliaçık, Zeliha. "Kimlik ve Egemenlik Arasında Ayasofya". *SETA*. 25 Temmuz 2020. Erişim 01 Aralık 2021. <https://www.setav.org/kimlik-ve-egemenlik-arasinda-ayasofya/>
- Erdem, Beyhan. "Ayasofya". *Sur* 14/154 (1989), 24-25.
- Erden, Özgür O. "Toplumsal Hafızalar, 'Hesaplaşma Siyaseti' Üzerinden Kamusal Müzakere Alanı Olarak Tahayyül Edilebilir mi?" *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 6/24 (2010), 41-62.
- Eygi, Mehmet Şevki. *Yakın Tarihimizde Cami Kıyımı*. İstanbul: Tarih ve İbret Yayınları, 2017.
- "Fethin Sembolü Ayasofya- Türkçülüğün Sembolü Türkocağı". *Fedai* 5/6 (1979), 16.
- "Fetret Döneminden Fetih Dönemine Geçiş". *Yeniden Milli Mücadele* 5/226 (1974), 8-9.
- Fromm, Erich. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar: Sembol Dilinin Çözümlemesi*. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1992.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Kızıllema". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/559-561. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Gül, Ahmet. *Haçın Hıristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Gül, Songül - Nizam, Özlem. "Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2021), 181-198.
- Gürsoy, Şahin - Çapcıoğlu, İhsan. "Din-Kimlik İlişkisi Üzerine". *Toplum Bilimleri Dergisi* 1-3 (2009), 115-120.
- Hekimoğlu İsmail. *Yokuş*. İstanbul: Timaş Yayınları, 9. Basım, 2011.
- Hira, İsmail. "Max Weber'in Yöntem Anlayışı". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2000), 48-58.
- Hocaoğlu, Beycan. "Hafıza Mekânlarının İktidar Aracı Olarak Kullanılması Üzerine Bir Değerlendirme". *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 177-195.
- Işık, Esin. "İslam Dünyasından Türkiye'ye 'Ayasofya' Tebriği". *Anadolu Ajansı*. 18 Temmuz 2020. Erişim 26 Haziran 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/islam-dunyasindan-turkiyeye-ayasofya-tebrigi/1914538>

- İkbal, Refik. “Ayasofya’nın Üç Yüzü”. *Tohum* 2/20 (1965), 14.
- İkinci, Abdullah. “29 Mayıs 2011’de Zincirler Kırılısın Ayasofya Açılısın”. *Anadolu Gençlik Dergisi* 129 (Ekim 2010).
- İkinci, Abdullah. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayasofya*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihi’nde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2016.
- İpek, İbrahim. “Din-Siyaset İlişkisi: Dünü, Bugünü, Geleceği”. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2 (2018), 33-51.
- İslamoğlu, Hamdi - Alınacak, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Kafesçioğlu, Çiğdem - Necipoğlu, Nevra. “Ayasofya: Kimlik, Hafıza ve Mekan Üzerine Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışma”. *Toplumsal Tarih* 254 (2015), 41-43.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem - Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar- Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları, 18. Basım, 2016.
- Kara, Kübra. “Fethin Sembolü Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi’ne yoğun ilgi sürüyor”. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/fethin-sembolu-ayasofya-i-kebir-cami-i-serifi-ne-yogun-ilgi-suruyor/1994269>
- Karaarslan, Faruk. *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Karakaya, Hasan. “Ayasofya’nın ‘Müze’ olması Bir Hukuk Cinayetidir”. *Furkan* 1/10 (1996), 15-16.
- Karaman, Kasım. “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21 (2010), 227-236.
- Karataş, Zeki. “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 62-80.
- Kardaş, Rıza. “Sembol”. *Türk Ansiklopedisi*. 28/417. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1980.
- Kardaş, Rıza. “Sembolizm”. *Türk Ansiklopedisi*. 28/420. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1980.
- Kaya, Ali Osman. “Ayasofya’nın Bedbaht Kaderi”. *Tohum* 8/88 (1975), 27-29.
- Kayalar, Mehmet. “Ayasofya”. *Tohum* 4/39 (1959), 5.
- Kılıç, Sadık. *İslam’da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

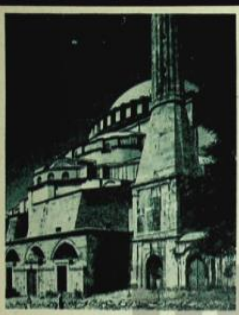
- Kılınç, Habibe. *Kitab-ı Mukaddes'teki İmge ve Simgelerin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kınıkçı, Abdulgaffar. "Fatih ve Ayasofya". *İslam'ın İlk Emri Oku* 10/111 (1971), 3.
- Kıraç, Ziya Kıvanç - Karasoy, Hasan Alpay. "Sembollerin İdeolojik İşlevleri". *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. ed. Banu Küçük Saraç. 19-40. Lyon: Lıvre De Lyon, 1. Basım, 2020.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Hitabeler*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 13. Basım, 2018.
- Kısakürek, Necip Fazıl. "Necip Fazıl Kısakürek Ayasofya Hitabesinden". *Baran* 6/247 (2011), 10-11.
- Kızıl, Hayreddin. "Dinî Sembolizm Üzerine". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/20 (2018), 327-351.
- Kızıl, Hayreddin. "İşlevleri Açısından Dini Sembol". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED)* X/21 (2018), 30-41.
- Kızıl, Hayreddin. "Özellikleri Açısından Sembol". *Şarkiyat* 10/4 (2018), 1306-1327.
- Kızıltoprak, Süleyman. "Milli Egemenlik ve Bağımsızlık İradesinin İlanıdır". *Derin Tarih* 101 (2020), 68-70.
- Kiel, Machiel. "Niş". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/147-149. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Koç, Reşad Ekrem. "Ayasofya". *İstanbul Ansiklopedisi*. 3/1439-1475. İstanbul, 1958.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Komşuoğlu, Ayşegül. *Türk Siyasal Yaşamında İslami Hareket*. İstanbul: İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Köse, Ali. "Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar". *Liberal Düşünce* 6/24 (2001), 150-165.
- Kulat, Mehmet Ali. "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmi Dergi* 37/2 (2001), 5-23.
- Kuzgun, Şaban. "Hâcer". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/431-433. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Laç, Abdurrahman Şeref. "Kira Kanuna Göre Ayasofya'nın İbadete Açılması Zorunludur". *Sebilürreşad* 8/199 (1955), 382-383.
- Mert, Nuray. "Ayasofya İbadete Açılın mı?" *İktibas* 322 (2005), 66-67.

- “Muhammed Emin Yıldırım: Ayasofya'nın İbadete Açılması Bizim Meşru Hakkımızdır”. *Genç Yorum* 10/117 (2014), 12-19.
- Nomer, Kemaleddin. “Fetih Ruhunu Zedeleyen Hareketlerimiz”. *Tohum* 2/20 (1965), 9-11.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekanları*. çev. Mehmet Emin Özcan. Dost Kitabevi, 2006.
- Nursi, Said. *Emirdağ Lahikası II*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2004.
- Nursi, Said. *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1996.
- Ogan, M. Raif. “Ayasofya; Meçhul Şehitler Abidesidir”. *İslam Dünyası* 1/7 (1952), 4-5.
- Okçu, Osman. “Kilise mi, Müze mi?: Ayasofya Camidir!” *Sur* 160 (1989), 16-17.
- Olick, Jeffrey K. “Kolektif Bellek : İki Farklı Kültür”. çev. Meral Güneşdoğmuş. *Moment Journal* 1/2 (2014), 175-211.
- Öğüt, Salim. “Sa'y”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/206-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öney, Cahit. “Fethin Timsali: Ayasofya”. *Sur* 13/146 (1988), 46.
- Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi. “Câmi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7/45-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özbil, Ömer Faruk. “Ayasofya Özgür Olana Dek Namazdayız”. *Genç* 11/123 (2016), 13-15.
- Özbilgen, Erol. “Osmanlı Toplumunda Ayasofya Kültürü”. *İzlenim* 35-36 (1996), 27-29.
- Özdemir, Cevdet. “Kimlik ve Söylem”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2001), 107-122.
- Özgen, Mutlu. “Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/21 (2018), 87-104.
- Öztuna, Yılmaz. “Ayasofya İbadete Açılmalıdır”. *İslam Aylık Mecmua* 4/47 (1987), 38-39.
- Öztürk, Said. “İstanbul'un Fethinden Sonra Ayasofya'nın Camiye Çevrilişi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/14 (2003), 133-142.
- Papila, Aytül. “Osmanlı'da Kamusal Alan-Osmanlı Külliyesi”. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2011), 63-82.
- Perşembe, Erkan. “Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm'da Sembolik Değerlerin Bugünü”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (1998), 89-102.

- Pulcu, Ali. "Ayasofya Üzerinden Türk Siyaseti". *Anlayış* 43 (2006), 34-35.
- Safa, Peyami. "Ayasofya". *Fedai* 3/32 (1966), 2.
- Safa, Peyami. *Din İnkılâp İrtica*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 9. Basım, 2019.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Schimmel, Annemarie. "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1954), 67-73.
- "Selam". *İslam Medeniyeti* 1/10 (Mayıs 1968), 1.
- Son Dakika*. "İzmir'de Taliban'ı Protesto Etmek İçin Toplanan Kadınlar Giydikleri Temsili Çarşafları Çıkarıp Yerlere Attı" (20 Ağustos 2021). <https://www.sondakika.com/haber/haber-izmir-de-taliban-i-protesto-etmek-icin-toplanan-14343317/>
- Soydaş, Nurgül - Üstünbaş, Birgül. "Kent Kimliğinin Yansıtılmasında Müzelerin Kentsel İletişim Bağlamında Değerlendirilmesi". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 34 (2020), 377-398.
- Süslü, Mehmed. "Beklenen Fatih ve Mahzun Ayasofya". *İslam'ın İlk Emri Oku* 9/91 (1969), 10-11.
- Şahin, Erdal. *Türkiye'de İktidar İdeolojisinin Mekana Yansıması: Ayasofya Örneği*. İstanbul: İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Şentürk, Oğuz. "Hakimiyetin Sembolü: Kızılelma". *Türk Dünyası Araştırmaları* 123/242 (2019), 131-140.
- Taybuğa, Saniye. *Rene Guenon'da Dinî Sembolizm Düşüncesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tillich, Paul. "Din Dilinin Doğası". çev. Aliye Çınar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 227-236.
- Tillich, Paul. "İmanın Sembolleri". çev. Aliye Çınar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/9 (2000), 767-773.
- Tokat, Latif. *Dinde Sembolizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Topaloğlu, Fatih. "Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)". *Şia'da Kerbelâ Matemini Ortaya Çıkışı ve Eski İran Kültürüyle İlişkisi*. ed. Alim Yıldız. 1/501-509. Sivas: Asitan Yayınları, 2010.
- Topçu, Nurettin. *Büyük Fetih*. İstanbul: Dergah Yayınları, 19. Basım, 2020.

- TRT Haber. “Elazığ’da Yıkım Öncesi Türk Bayrağı Hassasiyeti”. 23 Şubat 2020. Erişim 10 Temmuz 2022. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/elazigda-yikim-onesi-turk-bayragi-hassasiyeti-458494.html>
- Tümer, Günay vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 7. Basım, 2016.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.
- Ural, Ali. “Can Suyu Ayasofya”. *Karabatak* 9/51 (2020), 1.
- Vignoles, Vivian L. “Identity Motives”. *Handbook of Identity Theory and Research*. ed. Seth J. Schwartz - Koen Luyckx. 403. 18. New York, NY: Springer New York, 2011.
- Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*. çev. H. Bahadır Akın. Ankara: Adres Yayınları, 2005.
- “Yalçın Topçu’nun Ayasofya Girişimi”. *Baran* 9/451 (2015), 4.
- Yapıcı, Asım. “Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinde Dini Hayat: Meta- Analitik Bir Değerlendirme”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 1-40.
- Yardımcı, Muhammet Orhan. *Dini Nitelikli Sembollerin Psikososyal Etkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yeğin, Metin. “Ayasofya Zaferi Kime Karşı Kazanıldı”. *Duwardibi* 53 (2020), 56-59.
- Yeşilyurt, Temel. “Teolojik Söylemde Sembolik Ögelerin Yeri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1999), 43-60.
- Yıldırım, Erdal. “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 157-176.
- Yüksel, Harun. “Ermeni Soykırım Tasarısı’na Karşı Politik Hamle: Ayasofya Açılışın!” *Baran* 41 (2007), 7.
- Zor, Ali Osman - Küçükgörür, Enver. “Ayasofya... Yalnız Ayasofya... Garip Ayasofya...”. *Son Karar* 2 (1988), 17-20.

Ek-1: Ziyad Ebuzziya'ya ait "Ezan Sesine Hasret Ayasofya" başlıklı yazı İslam Aylık Mecmua Dergisinde 1987 yılında yayınlanmıştır.

**Ezan sesine
hasret Ayasofya**

Ziyad EBUZZIYA

Ayasofya harap haldeydi

Mahrum olduğu üzere, Ayasofya Camii'nin yerinde ilk mabed, ahşap kille olarak, milâdî 360'da yapılmış, 404'de bir avaklanmada yıkılmıştır. 416'da tekrar inşa edilmiş, 532'de yine yıkılmıştır. 537'de ufak kubbeli bir halde inşa edilmiş, 567'de ise bugünkü kubbesi büyütülmüş, kerpiç ve son derece kıymetli altın ve gümüş gibi eserlerle tezeyn edilmiştir.

4. Haçlı seferi, İstanbul'u zapt edince, Ayasofya, şehrin bütün semânlıkları gibi, temamen yağına edilmiştir, harabece çevrilmiştir. 1261'de bizanslılar, şehri franklerden geri alınca, kiliseyi tamir etmişlerdir. 1346'da büyük kubbe çökmüştür. 1356'da yeniden yapılmıştır. 1402'de kilise tamamen harap ve kubbe kısmen çökmüştür (1). İstanbul'u fethettiğimiz zaman Ayasofya, bu harap halde idi.

Fatih, şehre fetih günü girdi

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u 27 Mayıs günü fethetti. Ecdadımızın câri âdetine göre, bir şehir fehtolunduğunda, fetih yapan Hünkâr veya Kumandan, ancak Cuma günü şehre girer, o zamana kadar mahallin Camii haline çeviren en büyük kilisedir. Cuma namazını eda ederdi. Fatih Sultan Mehmed de, 30 Mayıs cuma günü şehre girdi. Ayasofya kilisesi temizlenmiş, kubbenin sağlam kısmını kısmının altı namaz kılınacak hale sokulmuş, muvakkat bir mihraç oturtulmuş. Akşemseddin Hazretlerinin imamesinde, Fatih Sultan Mehmed Cuma namazını eda ettiler. Bu andan itibaren Ayasofya kilisesi, Ayasofya Camii olmuştur.

19. Y'a kadar, her bir Hünkâr zamanında, gerek Camiin ibadethane kısmına, gerek binanın diğer bölümlerine, avlusuna bahçesine, birbirinden nefis Türk mimari eserleri eklenmiş, bina tamamen bir Türk sanat âbidesi olmuştur. Bu müddet zarfında Bizans'tan kalma mozaik tablolara koruma, hatı bazarlarınca, zehlekle yüzüden döktülmüş olan kuzunları boyalarla tamamlanmıştır. 18. Y.Y'da mozaikler

deki bazı insan tasvirlerinin yüzleri hafif beyaz badana ile kapatılmıştır (2).

1847-49 yıllarında Sultan Mecid, İtalya'dan getirttiği mimar Fossati'ye esah bir tamir yaptırmıştır. Fossati, aynı zamanda, hem Ayasofya'nın hem de o devir İstanbul'unun, adeta fotoğrafla çekilmiş gibi, nefis ve renkli gravürlerini yapmıştır. Bu gravürler Ayasofya'nın ibadethane kısmının, aynen bugünkü gibi olduğunu isbatlar (3).

1935 yılı başlarında "geçici olarak" ibadete kapatıldı

19. Y.Y sonlarına doğru başlayan ve 20. Y.Y başlarına kadar devam eden felaketi halka, koca koca cayaletlerini kaybetmemiz, müzayaka, Ayasofya'yı da, diğer mabedlerimiz gibi, bakımsız ve harap bir hale düşürmüştü. Cumhuriyetin ilânından ve devletin biraz toparlanmağa başlamasından sonra, Ayasofya'nda restorasyon ve tamirleri düşünüldü, ibadethane kısmı, duş, avlu ve bina etrafını ihya ve müze haline sokmak faaliyetlerine girişildi. Camii kısmının tamirini yapabilmek için 1935 başlarında İbadet kısmı "GEÇİCİ" olarak ibadete kapatıldı. Bu muvakkat kapatılma tarihine kadar, 481 sene, camii Kur'an-ı Kerim tilâveti ve Ezan sesleri yankıları ile yaşandı. Ayasofya bugün aynı sesleri yeniden duymak hasreti içindedir.

Ayasofyanın müze yapılması

Yıl 1931 Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan Bizans enstitüsü namına, Thomas Wittmore, Camiin mozaiklerini temizlemek ve tamir etmek misedesini istedi. İzin verildi. 1932'de mozaik uzmanları işe koyuldu. Nefis panolar ortaya çıkmaya başladı.

1934 ortalarında Maarif Vekâletine, Abdin Özmen getirildi (9.7.1934). Vekil İstanbul'a gelmiş, tetkikleri sırasında Ayasofya'yı da gezmiş, çalışma-

ları ve mozaikleri incelemiştir. Camiin mabedindeki kuzunların perisajlığını (4) görmüş ve bu yerlerin ihya edilip bir müze halinde halka açılmasının faydalı olacağını düşünerek fikrini Atatürk'e açmıştır.

Atatürk, konunun bir uzman heyetince incelenmesini emretmiş, Abdin Özmen, İstanbul Müzeleri Müdürü Aziz Ögün başkanlığında sekiz dokuz kişilik bir komisyon kurup konuyu havale etmiştir. Heyette Tahsin Öz, Eflâletin Bey, Prof.Osman Ferid,Alman Prof. Erkhard Ungar gibi uzman isimler vardır.

Komisyon ekim sonunda raporunu takdim etmiştir. Tavsiyeler şudur:

- 1- Müze olması için Wittmore'un çalışmaları bitmelidir.
- 2- Bu arada diğer kuzunlar, kapı ve pencereler tamir edilmeli, son cemaat mahalli teşhir edilecek hale getirilmeli.
- 3- Binayı ihata etmiş kahve, sundurma, köhne ahşap bina, dükkan, kulübeler yıkılmalıdır.
- 4- Cami'ye bitişik "Kimsesiz Yürü" yıkılmalıdır (5).
- 5- Avlu tanzim edilerek açık müze yapılmalıdır.
- 6- Camiin ibadet kısmı İBADETE KAPATILMALI buraya BİZANS ESERLERİ konularak BİZANS MÜZESİ yapılmalıdır.
- 7- Ayasofya'nın aurlarına Osmanlı eseri haline getirilmiş olduğu da göz önüne alınarak, Camiin uygun bir yerinde Türk eserleri de teşhir edilmelidir (6)

İslâm âleminin göz bebeği bu Camiin, ibadethane kısmının da ibadete kapatılarak buranın da müze olması, hem de Bizans Asrı Müzesi olması fikrini ortaya atan işte bu insanlardır! Bu komisyonca bulunan sadece bir tek kişi bu fikre itiraz etmiş ve "ibadet kısmının aynen ibadete açık kalması gereklindedir" ısrarı etmiş ve mahalefil perli koymuştur. Bu anlayışı gösteren, ne huzurdur ki, Alman Profesör Erckhard Ungar'dır!

Kasım 1934 başlarında, Atatürk'ün mürad bir

"akşam sofrası sohbeti"nde Abdin Özmen, konuyu açmış ve raporda belirtilen hususları anlatmıştır. Atatürk hemeri işe başlamasını emri vermiştir. Ayasofya Camii Evkaf idaresine bağlı bulunduğundan, yapılacak şeyler ona düştüyordu.

Şark âlemini sevindirecek karar

Camiin müze haline getirilmesindeki maksadın, kapalı kuzunların, koridorların, dehlizlerin temizlenmesi, tamiri, galerilerin onarılması, buralardaki sanat eserlerinin gözle görülür hale getirilmesidir. Aynı zamanda, binayı sarmış olan inşaat da ortadan kaldırılacak, ma'bet bütün ihtişamıyla görünür hale getirilecekti. Dünyanın yedi harikâsından biri sayılan bu Bizans-Osmanlı Türk karışımı eser, imine ve sıfatına layık bir hal alacaktı.

Bu maksat, Maarif Vekâletinin 14.11.1934 tarih ve 94.041 sayılı tezkeresinde şu cümlelerle ifade edilmiştir:

"... eşsiz bir mimarlık sanatı abidesi olan İstanbul'daki AYASOFYA CAMIİ'nin tarihi vaziyeti itibariyle müzeye çevrilmesi, bütün "ŞARK ALEMİNİ SEVİNDİRECEĞİ" ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracak çibele, bunun müzeye çevrilmesi, çevresindeki Evkafa ait dükkanların yıkılması ve diğerlerinin de Evkafça istisna edilerek suretlerle güzellendirilmesi ve tamiri ve damla mübafaza, marifetlerine karşılık da, Evkafça, bu sene ve gelecek seneler bütçelerinden muayyen bir para ayırılması hakkında bir karar itihân istenilmiş ve Evkaf Umumi Müdürlüğünden yazılan 7.11.1934 tarih ve 153.197/107 sayılı mütealeme..." (7).

Bu resmî tezkerede de açıkça belirtildiğine göre, Camii müze haline getirilmekten maksat, içini ve dışını kudsiyetine ve şöhretine layık bir hale getirmektir. Tezkerede: "BÜTÜN ŞARK ALEMİNİ SEVİNDİRECEĞİ" sözleri, Ayasofya'nın ibadet kısmını kapatılmaya çağırma açıkça göstermektedir. Şark Âlemi, yani bugünkü deyimle "Doğu Dünyası", Ja-

Çempler! Ayasofya üzerinde çok lâf ettiler! Ama lâfla bile olsa tasarruf edilebilir, malikiyetimiz altına alabilmiz değil! (..)

Biz kimsen, ne istiyoruz?

Yemen'den Fiyana'ya Fas'tan Kafkasya'ya kadar en azı 10 milyon kilometre kare bir zemin üzerinde... Evet, böyle bir zemin üzerinde... Altlarımızın. Ala derken hatırıma bakıp baysız değil doğamız nar insanlarımız... Tokum atarcasına her tarafı serpiti kubbe-lerden birini... 700 bin kilometre kareye indikten ve bu halin ismine milli kuruluşa dedikten sonra... Evet, bütün bunlardan sonra... Toprakı kaybedilmiş kubbe-lerden birini mi istiyoruz? İnsan galerileri! (..)

Bizi bu hale getiren, anımsı. Bu yazı Neşri Fests Kavak'ın "Habelelerin" adlı eserinden alınmıştır.

şark âlemini sevindirecek karar... Müzeye çevirmekle, sağ-lık müzelerindeki bulımlardan önceki zamanlar pekiinde Türkiye ruhunu müzeye kaldırmış oldu (..)

Selâbin ağırından kurtarıp hiçbir kanıtıyla kendine göre müze müze açılan, böylece Yirminci Asır dünyasına gerçek medeniyet ve ebediyet mimarisinin ne olduğu omuğa gösterilen, Bizi âkı ve Doğu ruhunu birleştirten eski Bizans eseri ve artık yeni tek bir yuvası tarihi kubbe... Demek ki, Ayasofya, ne tuş, ne çiğ, ne renk, ne cesim, ne de madde serüveni; sadece mâna, yalnız mâna... nihayeti hepsinin birinden ana serüveni ve gönüllü fedai halinde, adı Türk, küfür tip ve çamçamelerinin idare ettiği bu cesur, Ayas-

16 İSLAM, Haziran 1987

İSLAM, Haziran 1987 II

121

Ek-2: Yörünge dergisinde Fahir Armaoğlu'na ait "Ayasofya İbadete Açılmalıdır" başlıklı yazı 19-25 Mayıs 1996 tarihinde yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu
"Ayasofya İbadete açılmalıdır"

Sayın Ziyad Ebuzziya tarafından yazılmış bulunan "Ayasofya Dramı" başlıklı güzel bir yazıyı okuyucularımız herhalde okumuşlardır. Belgelerle ve bir inceleme-ye dayanan bu yazıda görülmektedir ki, Ayasofya'nın bir müze haline getirilişi belirli bir hükümet politikasının değil, birtakım gayretleşlerin oynadığı oyunların neticesidir. Bu oyunun içinde, "laiklik" adı altında, din düşmanlığı değil, İslâm düşmanlığı yatmaktadır. Çünkü yüzyıllar boyu cami olarak kullanılmış olan ve tarihimizin, şeref noktasını temsileden bu ibadethaneyi Yunan Ortadoksluğu'nun arzularına boyun eğerek müze haline getirmek, İslâm'a değil Hristiyanlık'a "biat" etmekten başka bişey değildir. Başkasının dinini kendi dinimize tercihtir.

Şunu bilhassa belirtmek isteriz: Yunan'dan çekinerek Ayasofya'yı, İslâm ibadetine açmaktan kaçınmak, Türkiye'nin egemenlik ve

bağımsızlığı üzerinde Yunanistan'a "ipotek hakkı" tanımak demektir. Ne zaman Ayasofya söz konusu olsa, Yunanistan hemen sesini yükseltmekte ve bizde bu sese kulak vermekteyiz. Yunanistan bu hakkı nereden almaktadır? Hangi milletlerarası anlaşma Yunanistan'a Ayasofya hakkında konuşma yetkisini vermektedir? Yunanistan'ın bu yetkiyi nereden "bulduğunu" biz söyleyelim. Türk hükümetlerinin şimdiye kadar gösterdiği pısrıklıktan, Hükümetlerimizin, bu konuyu kendisinin tamamen bir "iç işi", bir dahili meselesi" sayıp, cesaretsiz bir adım atmasından.

Yunanistan'a artık şunu anlatmamız gerekir ki, Fener Patrikliği'nin İstanbul'da bulunması dahi, hiçbir anlaşmaya dayanmayıp, sadece Türkiye'nin "İütfundan" kaynaklanmaktadır. Fakat Patrikhane dahi Türkiye üzerinde bir "ipotek" olarak kullanılmaktadır. Kanserli tümör gibi gittikçe tehlikeli bir durum almakta olan bu gi-dişe, artık bir dur demek gerekir.

Bu konuda atılacak ilk adım da, Ayasofya'yı ibadete açmaktır.

İslâm ibadetine. Yalnız bu caminin isminin değiştirilmesi gerekir. Hristiyan ismi ile cami olmaz. Bu caminin ismi "Fethi Camii" olmalıdır. Çünkü Ayasofya'nın cami yapılması, fethin bir sembolü ve İstanbul'un "Türkleşme"sinin ilk büyük adımıdır. Zaten Ayasofya'nın "camileşmesi" İstanbul'un Fethini sembolize ettiği içindir ki, Yunanlı da fethin intikamını canlı tutmak amacı ile Ayasofya isminin muhafazasına ve cami olarak kullanılmasını engellemek suretiyle "kilise" vasfının devam ettirilmesine çalışmaktadır. Ayasofya onlar için "megalo idea"nın en büyük temsilcisidir. Yunanlı için Ayasofya adının muhafazası ve İslâm ibadetine kapalı tutulması, fethin inkârı, fethin tanınmamasıdır. Onlar için Ayasofya'nın aynen muhafazası, İstanbul'un "Bizans"lığının en büyük delilidir. Dolayısıyla, bir cami olarak Ayasofya'nın isminin değiştirilmesi, Yunanlı'nın bu ümidine öldürücü bir darbe olacak, fakat kangren olmuş bir yarayı da kesip atacaktır. (*)

* Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, Tercüman, 27 Nisan 1988.

Ek-3: Kemal Fedai Coşkun'er'e ait "Feth-i Mübin ve Ayasofya" başlıklı yazı 1979 yılında Fedai dergisinde yayınlanmıştır.

HAZİRAN 1979 SAYFA : ÜÇ

---

sağ duyu

Fetihten sekizyüz sene önce Peygamberimiz (S.A.S.) tebşir etmişti. «KOSTANTİNİYE (İstanbul) MUHAKKAK FETHOLUNACAKTIR. ONUN EMİRİ NE GÜZEL EMİR VE O ORDU HAKİKATTE NE GÜZEL ORDUDUR.»

Bu ilâhî müjdeden sonra Şarki Roma üzerine İslâm ordularının akınları başladı. İstanbul ve onun sembolü olan Ayasofya asırlarca İslâm dünyasının Kızilelmesi oldu. Ayasofyaya İslâmın Kızilelmesi diyorlardı. İlähî tebşire göre yegane amaç Kızilelme'ya ulaşmaktı Kutsal sefer yarışları başladı. Sadece Emevîler zamanında yedi defa İslâm orduları İstanbul surları önünde görüldü. Başta yedi up El Ensari olmak üzere nice İslâm uluları İstanbul surları önünde şehadete ulaştı.

Demek ki, Allahın lütfu keremî ile bir gergâmy-gamberimizi sekizyüz sene önce malûm olmuş. Onun fetih müjdesi Fatih'in kişiliğinde hedefe ulaşmıştı. Asırlarca devam eden muhasaralardaso nra Kostantiny'e'nin fethi yüce milletimize nasip olmuştu. Ne büyük gaye, ne büyük şerefti bu? Fahri Kâinat Efendimiz, demek oluyorki bu milleti Allah'ın ordusu diye boşuna takdis etmemişti.

HİRİSTİYANLIK DÜNYASININ ŞARK AYAĞI AYASOFYA

FETH-İ MÜBİN VE AYASOFYA

KEMAL FEDAİ COŞKUNER

«Ta paramutin poli
Kıtın Ayasofia
Ta dyoksimi Tis Türki
Mestin kokini Milla.

Manası;
Alacağiz İstanbul'u, Ayasofya'yı Anadolu'dan Türk-
lefi süreceğiz» demektedirler.

Yunanlı'nın Megalo idea diye bir davası vardır. Her Yunanlı anne, her Yunanlı öğretmen bu ülküyü çocuklarının ruhuna şindirmeyi milli bir görev sayar. İşte bu ölkü onlarda Megalo idea'dır. Manası büyük Yunanistan Eski ş kender, Helenizm d'evrinin yeniden İhyası, Bizans imparatorluğu hülyasıdır. Bizde ki devlet anlayışına göre Turancılık İhanet; onlarda ise amaç ve kutsal vazife..

Yunan milleti, okullarına şarki olarak konan yu-
karıdaki dörtlükten anlaşılacağı üzere Megalo İdea'nın Ayasofya'dan geçeceğine, Ayasofya'sız Megalo İdea ola-
mıyacağına iyice inanmış ve inandırılmıştır. Demek olu-
yo r ki, Ayyasofya onlar içinde, Megaloidea dâvâsının bir sembolü haline gelmiştir.

Ayasofya'nın müze haline getirilişi bu rum palikar-

titizlikle duruyordu ki, onun ebediyen câmi olarak kul-
lanılmasını istiyordu.

Onun için gelecekte değiştirilemeyecek sağlam esas-
lara bağlamayı düşünmekteydi. Bu nedenle meşhur vak-
fiyesini şerirdi:

**«BU BİNA KIYAMETE KADAR CAMİ OLARAK
KALSIN KİMSE BUNU BAŞKA MAKSATLA
KULLANMASIN. BENİM VASIYETİME AYKIRI
DAVRANMAYIN»**

İstikbalde Ayasofya'yı camî olmaktan çıkaracakla-
rın bulunabileceği ihtimaliyle vakfiyesini onlar için şöyle
tamamlıyordu:

**«ALLAHIN, MELEKLERİN VE BÜTÜN İNSANLARIN
LANETİ ONLARIN ÜZERİNDE OLSUN. ONLAR HİÇBİR
ZAMAN HAFİFLEMİYEN AZAP İÇİNDE
BULUNUNLAR, YÜZLERİNE BAKAN VE ONLARA
ŞEFAAT EDEN HİÇ KİMSE BULUNMASIN»**

Fakat istikbal nankördü. Şerefeleri ışıl ışıl yanan
Ayasofya 481 sene sonra birden sönecek zulmete terk-
edilecekti.

AYASOFYA NASIL MÜZE OLDU?

Yunanlıların kan ve a teş deryası altında bıraktık-
ları Anadolu'da henüz yangın yerlerinin enkazı kaldırı-

Ek-4: Sabri Dörtkol'a ait "Ayasofya Hakkında Bir Kaç Söz" başlıklı yazı 1976 yılında Hilal dergisinde geçmektedir.

Ayasofya hakkında bir kaç söz

M. Sabri DÖRTKOL

Ayasofya hakkında konuşmak, söz söylemek veya yazmak gerçekten güç, gerçekten ağır.. İnsan'ın tarihe bakıp; hadiseleri tek tek gözden geçirmesi, her hadisenin mânâ ve ehemmiyeti üzerinde bütün dikkat'yle durması gerekiyor...

Ayasofya ve İstanbul tarihimizde birbirine o kadar girmiş okadar içli dışlı olmuşlar ki İstanbul denilince Ayasofya, Ayasofya denilince İstanbul gözlerimizin önünde canlanmaktadır.

Ayasofya ile İstanbulu birbirine bu kadar yaklaştıran hadise; İstanbulun fethi ve bu fethi müteakip hıristiyanlık âleminin büyük ve mukaddes yapısı olan Ayasofya'nın camie tahvili ile ilk cuma namazının Ayasofyada kılınarak bu kudsi yapının ebediyen İslâm Türk milletinin ibadetine vakfedilmesi'dir.

İstanbulun fethi denilince; Yüce Peygamberimizin Fethi müjdeleyen yüksek beyanlar ve bu kudsi beyandaki şerefe nail olmak için tâ sahabeli kîrâm devrinden başkının ederek İslâmın güç ve iman kudretini dünyaya duyurmağa çalışan o yüce insanlar gözlerimizin önüne gelir.

İslâmın izzet ve Şerefi uğruna ilâ'yî kelîmetullah ve İstanbulun fethini gerçekleştirmek için dökülen kanlar, çekilen meşakkatler ve katlanılan mihnetler alelade idrak sahib'lerinin kavriya bileceği vusatin çok fevkindedir.

Herbiri bir deha ve fevkal beşer kudret olan bu insan'arın içinde buldukları birbir türlü yokluk ve güçlüklerle mukabil imanlarından aldıkları kuvvet ve sebatla erdikleri muvaffakiyet karşısında bugünün ileri teknik ve imkanlarına rağmen içinde bulunduğumuz adalet ve meskenet utanç vericidir.

O günün her türlü imkânsızlık ve güçlüğüne sadece iman kudreti ile yok ederek tarihe şanlı sayfalar açan ecdadın kanı ve canı pahasına alarak bizlere bıraktığı o eseri haliyle olsun muhafaza edememenin ezikliğini acaba duyabiliyoruz.

İslâmın izzet ve Şerefi uğruna ilâ'yî kelîmetullah ve İstanbulun fethini gerçekleştirmek için dökülen kanlar, çekilen meşakkatler ve katlanılan mihnetler alelade idrak sahib'lerinin kavriya bileceği vusatin çok fevkindedir.

Herbiri bir deha ve fevkal beşer kudret olan bu insan'arın içinde buldukları birbir türlü yokluk ve güçlüklerle mukabil imanlarından aldıkları kuvvet ve sebatla erdikleri muvaffakiyet karşısında bugünün ileri teknik ve imkanlarına rağmen içinde bulunduğumuz adalet ve meskenet utanç vericidir.

O günün her türlü imkânsızlık ve güçlüğüne sadece iman kudreti ile yok ederek tarihe şanlı sayfalar açan ecdadın kanı ve canı pahasına alarak bizlere bıraktığı o eseri haliyle olsun muhafaza edememenin ezikliğini acaba duyabiliyoruz.

HİLAL/HAZİRAN 1976/SAYFA : 13

Köhnâ Bizansın tarihten İslâm - Türk gücüyle silindiği Fethi Mübîn'in tek hatırası olarak camiye tahvil ve ebediyen İslâm - Türk millet'nin ibadetine vakfedilen İslâm ve İman kudretinin sembolü Ayasofya'yı muhafaza edebildik mi?

Bugün «Müze» diyerek resmi görevlilerin müslüman Türk Milletinden kaskandıği bu mukaddes meabet bizans arığı bir kaç Ruhsuz hipî turis'in pis ayaklarının altındadır.

Ayasofya'yı milletimizden ayırın öz'nü niyet İstiklâl marşımızın :

Ruhumun esenden ilâhî şudur ancak emel :

Değmesin mabedinin göbeğine namahrem eli diyen beyitlerini ne mânâda anlamış.

O ezanlar ki şahadet leri dinin temeli Ebedî yurdunun üstünde ben'im inemeli diye haykaran beyitlerini Ayasofyadaki ezan seslerini susturduğuna göce ne mânâda yorumlamışır.

Yuncun kralı Kostantin'in Türk'yeyi Ziyareti sırasında Rum Patrikhanesinin Ayasofyada husulî tören düzenlemesine göz-yuman zihniyetin VII İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı toplantısına aynı toleransı gösterememesi teessüfü mütalâta kaldığı lafa milliyetçiliği kimseye bırakmayan bir kısım siyaset adamlarının Ayasofyanın ibadete açılması mevzuunda sakit kalmaları resmi müracaat'lara bile cevap verememenin aczi icarisinde bulduklarını görmek bir'leri dilhun etmekted'r.

Ayasofyanın açılması için resmi ve husulî bütün müracaatlara kulaklarını kapatan siyasilerimiz ysmînleriyle bağıllıklarını teyid ettikleri Anayasanın başlangıç kısmındaki Millî mücadele Ruhundan ne anlamaktalar ve İstiklâl marşımızı bu yasanın hangi bölümünde mütalaa etmekte-ler gerçek'ten merakı muciptir.

İstanbulun Fethini bize müjdeleyen o yüce peygamber'in beyanına nasıl inanıyor-sak aynı katiyet ve imanla söylüyorum ki Ayasofya açılacaktır. Çünkü mülk Allahındır ve erinde gecinde Allah bu mülke salih-leri varis kılacaktır.

Herbir kalıktaki lafa milliyetçiliği kimseye bırakmayan bir kısım siyaset adamlarının Ayasofyanın ibadete açılması mevzuunda sakit kalmaları resmi müracaat'lara bile cevap verememenin aczi icarisinde bulduklarını görmek bir'leri dilhun etmekted'r.

Ayasofyanın açılması için resmi ve husulî bütün müracaatlara kulaklarını kapatan siyasilerimiz ysmînleriyle bağıllıklarını teyid ettikleri Anayasanın başlangıç kısmındaki Millî mücadele Ruhundan ne anlamaktalar ve İstiklâl marşımızı bu yasanın hangi bölümünde mütalaa etmekte-ler gerçek'ten merakı muciptir.

İstanbulun Fethini bize müjdeleyen o yüce peygamber'in beyanına nasıl inanıyor-sak aynı katiyet ve imanla söylüyorum ki Ayasofya açılacaktır. Çünkü mülk Allahındır ve erinde gecinde Allah bu mülke salih-leri varis kılacaktır.

Ek-5: “Fethin Timsâli: Ayasofya” başlıklı yazı Cahit Öney’e ait olup Sur Dergisinde 1988 yılında Sayı: 146’da yer almaktadır.

Fethin timsâli:

AYASOFYA

Yurdun biricik sâhibi derler bize.. gûya!..
Hâlâ yürütür keyfini üç - beş palikarya!
Son bulmalıdır kapkara, kâbus dolu rûyâ;
Mü'minler eder, bekle, senin hâlini ihyâ!..
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Uğrunda sebîl oldu oluklar gibi, kanlar;
Bâş eğdi salib.. çınladı kubbende ezanlar!..
Doğrusa eğer toprağın altında yatanlar;
Etmezdi kusur kendine gelmekte reâya!
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Kimdir seni benden koparan, böylece, kansız;
Mihrâbı ve kandilleri boş, kubben ezansız?..
Taşlar bile durmaz, değil insan, heyecansız!..
Vermen seni yâd ellere ben, bir yana Dûnyâ!
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Rabb'in ve Resûl'ün, hulefânın adı inmiş!..
Maksatlı bir el; yerde, duvarlarda gezinmiş!
Yâ Rab; bu ne vahşet, bu ne zillet, bu ne kinmiş!..
Hiçkırca da azdır buna karşıdaki deryâ;
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Eksildi ya kubbendeki tevhîd ile tekbîr;
Ev - sâhibi olmak diliyor şimdi misâfir!
Çan takmağa azm etti emîn ol, sana, kâfir!..
Küffâra ümit verdi asırlarca bu hülyâ!..
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Îmân ile etsek hepimiz Rabbimi râzı;
Rahm etse, kabûl etse Hüdâ bunca riyâzı;
Kılsak Ramazan Bayramı, gölgende, namâzı;
(YA FETH-İ MÜBİN!) yazsa minârendeki mahya..
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

İstanbul'ú İstanbul eden ey ulu mâbet!..
Tez günde nasîb etse Hüdâ sende ibâdet!
Bir vakf ile kaldın bize Fâtih'den emânet;
Yükselse minârenden ezan Rabb'a, semâya!..
Timsâli idin feth-i mübînin, AYASOFYA!

Dr. CAHİT ÖNEY

Ek-6: Ayasofya konusu 2014 yılında Genç Yorum dergisinde incelenmiştir.

